

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ЗАОЧНОЇ ТА ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ
ОСВІТИ
КАФЕДРА ТУРИЗМУ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Ступінь вищої освіти БАКАЛАВР

на тему: **“СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ
ІНКЛЮЗИВНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ”**

Виконала: здобувачка вищої освіти

IV курсу, групи Тур-42з СП

спеціальності 242 Туризм

(шифр і назва спеціальності)

освітньої програми Туризм

ФЕЛІВ Софія Богданівна

(прізвище, ім'я, по батькові)

Керівник _____

(наук. ступінь, вчене звання, ім'я та прізвище)

Рецензент: _____

(ім'я та прізвище)

ДУБЛЯНИ 2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ЗАОЧНОЇ ТА ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ
КАФЕДРА ТУРИЗМУ

Ступінь вищої освіти Бакалавр
Галузь знань 24 Сфера обслуговування
(шифр і назва)
Спеціальність 242 Туризм
(шифр і назва)
Освітня програма «Туризм»
(назва ОП)

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувачка кафедри
туризму
(назва кафедри)

(підпис)
Оксана КРУПА
(ім'я та прізвище)
“ ” 20 року

З А В Д А Н Н Я
на кваліфікаційну роботу здобувача вищої освіти

Фелів Софії Богданівни
(прізвище, ім'я, по-батькові)

1. Тема роботи: «Стан та перспективи розвитку інклюзивного туризму в Україні»

Керівник роботи _____
(прізвище, ім'я, по-батькові, науковий ступінь, вчене звання)

Затверджена наказом ЛНУП від «08» березня 2024 р. №172/к-с.

2. Строк подання здобувачем роботи 06 січня 2025 р.

3. Вихідні дані до роботи: Закони України, Постанови Кабінету Міністрів України, наукова та навчально-методична література, наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених, Інтернет ресурси та інші інформаційні джерела

4. Зміст кваліфікаційної роботи (перелік питань, які потрібно розробити)

Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ІНКЛЮЗИВНОГО ТУРИЗМУ

1.1. Сутність та концепція інклюзивного туризму, його соціальна роль

1.2. Особливості організаційно-економічного та інституційного забезпечення розвитку інклюзивного туризму

1.3. Методика дослідження та оцінки рівня розвитку інклюзивного туризму

Розділ 2. ОЦІНКА СУЧАСНОГО СТАНУ ТА РІВНЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ІНКЛЮЗИВНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

2.1. Аналіз соціально-демографічного потенціалу розвитку інклюзивного туризму в Україні

2.2. Оцінка рівня безбар'єрності фізичного середовища і послуг для маломобільних груп населення в Україні

2.3. Характеристика туристичних дестинацій України, адаптованих для інклюзивного туризму

2.4. Вплив діяльності у сфері інклюзивного туризму на стан довкілля

Розділ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ПІДВИЩЕННЯ ДОСТУПНОСТІ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

3.1. Стратегічні напрями розвитку інклюзивного туризму в умовах сучасних викликів

3.2. Інноваційні підходи до формування доступного туристичного середовища з урахуванням міжнародного досвіду

Розділ 4. ОХОРОНА ПРАЦІ

4.1. Основи охорони праці і заходи безпеки під час організації туристичних подорожей осіб з обмеженими можливостями

4.2. Пожежна безпека

4.3. Інструкція з охорони праці та пожежної безпеки

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень):
рисунок, таблиці

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Ім'я, прізвище та посада консультанта	Підпис, дата		Відмітка про виконання
		завдання видав	завдання прийняв	
Стан охорони навколишнього середовища				
Охорона праці				

7. Дата видачі завдання «11» березня 2024 року
КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Відмітка про виконання
1.	Отримання завдання для написання кваліфікаційної роботи	11.03.2024	
2.	Розробка плану кваліфікаційної роботи, ознайомлення з літературними джерелами за темою, збір практичних матеріалів	до 15.04.2024	
3.	Написання вступу і I розділу	до 10.06.2024	
4.	Написання II розділу	до 20.09.2023	
5.	Написання III розділу	до 20.11.2024	
6.	Написання IV розділу і висновків	до 16.12.2024	
7.	Оформлення кваліфікаційної роботи і подання науковому керівнику для написання відгуку	до 30.12.2025	
8.	Перевірка тексту кваліфікаційної роботи на унікальність. Скерування на зовнішню рецензію	до 08.01.2025	
9.	Представлення кваліфікаційної роботи на кафедру	до 10.01.2025	
10.	Захист кваліфікаційної роботи перед Екзаменаційною комісією	22.01.2025	

Здобувач вищої освіти _____
(підпис)

Софія ФЕЛІВ
(ім'я та прізвище)

Керівник кваліфікаційної роботи _____
(підпис)

(ім'я та прізвище)

УДК 338.48

Кваліфікаційна робота: 99 сторінок текстової частини, 19 рисунків, 17 таблиць, 52 літературних джерела, 4 додатки

Фелів С.Б. Стан та перспективи розвитку інклюзивного туризму в Україні. Кваліфікаційна робота за спеціальністю 242 Туризм. Львів: ЛНУП, 2025. 112 с.

Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню стану та перспектив розвитку інклюзивного туризму в Україні в умовах сучасних викликів. У ній розглянуто сутність концепції інклюзивного туризму, дано характеристику структурних компонентів механізму забезпечення його розвитку. Проаналізовано стан соціально-економічного середовища розвитку інклюзивного туризму в Україні, окреслено ключові бар'єри на шляху організації доступних подорожей. Обґрунтовано стратегію розвитку інклюзивного туризму та комплекс інноваційних інструментів для її реалізації.

Результати дослідження можуть бути використані представниками владних структур, підприємцями, науковцями та іншими стейкхолдерами, що цікавляться проблемами організації та розвитку інклюзивного туризму в Україні.

АНОТАЦІЯ

Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню сучасного стану та організаційно-економічних проблем розвитку інклюзивного туризму в Україні, а також обґрунтуванню стратегічних напрямів та практичних підходів до формування доступного туристичного середовища.

У першому розділі висвітлено теоретичні аспекти інклюзивного туризму, визначено його сутність, соціальну роль та основні принципи організації. Дано характеристику організаційно-економічних та інституційних механізмів забезпечення функціонування цієї галузі, а також розроблено методiku оцінки рівня її розвитку.

Другий розділ присвячено оцінці сучасного стану інклюзивного туризму в Україні. Проведено аналіз соціально-демографічного потенціалу його розвитку, оцінено рівень безбар'єрності фізичного середовища та послуг, а також надано характеристику туристичних дестинацій, адаптованих для інклюзивних туристів.

У третьому розділі представлено перспективи підвищення доступності туризму в Україні. Окреслено стратегічні напрями розвитку інклюзивного туризму в умовах сучасних викликів, розглянуто інноваційні підходи до формування доступного туристичного середовища з урахуванням міжнародного досвіду.

Окрему увагу приділено аналізу стану охорони праці та охорони навколишнього середовища та їх покращенню.

Ключові слова: *інклюзивний туризм, безбар'єрне середовище, доступність, організація туризму, особи з обмеженими можливостями*

ANNOTATION

The qualification work examines the current state, organizational and economic problems of inclusive tourism development in Ukraine, as well as substantiates strategic directions and practical approaches to the formation of an accessible tourist environment.

The first chapter defines the theoretical aspects of inclusive tourism, its essence, social role and basic principles of organization. The characteristics of the organizational, economic and institutional mechanisms for ensuring the inclusive tourism functioning are given, as well as the methodology for assessing the level of its development is developed.

The second chapter is devoted to assessing the current state of inclusive tourism in Ukraine. An analysis of the socio-demographic potential of its development is conducted, the level of barrier-free physical environment and services is assessed, and a description of tourist destinations adapted for inclusive tourists is provided.

The third chapter presents the prospects for increasing the accessibility of tourism in Ukraine. Strategic directions for the inclusive tourism development in the context of modern challenges are outlined. Based on the international experience, the innovative approaches to the formation of an accessible tourist environment are considered.

Special attention is paid to the analysis of the state of occupational safety and environmental protection and their improvement.

Keywords: *inclusive tourism, barrier-free environment, accessibility, tourism organization, people with disabilities.*

ЗМІСТ

ВСТУП...../.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ІНКЛЮЗИВНОГО ТУРИЗМУ.....	9
1.1. Сутність та концепція інклюзивного туризму, його соціальна роль	9
1.2. Особливості організаційно-економічного та інституційного забезпечення розвитку інклюзивного туризму	18
1.3. Методика дослідження та оцінки рівня розвитку інклюзивного туризму.....	35
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА СУЧАСНОГО СТАНУ ТА РІВНЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО- ЕКОНОМІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ІНКЛЮЗИВНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ.....	42
2.1. Аналіз соціально-демографічного потенціалу розвитку інклюзивного туризму в Україні.....	42
2.2. Оцінка рівня безбар'єрності фізичного середовища і послуг для маломобільних груп населення в Україні.....	55
2.3. Характеристика туристичних дестинацій України, адаптованих для інклюзивного туризму.....	66
2.4. Вплив діяльності у сфері інклюзивного туризму на стан довкілля.....	72
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ПІДВИЩЕННЯ ДОСТУПНОСТІ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ.....	75
3.1. Стратегічні напрями розвитку інклюзивного туризму в умовах сучасних викликів.....	75
3.2 Інноваційні підходи до формування доступного туристичного середовища з урахуванням міжнародного досвіду.....	86
РОЗДІЛ 4. ОХОРОНА ПРАЦІ.....	92
4.1. Основи охорони праці і заходи безпеки під час організації туристичних подорожей осіб з обмеженими можливостями.....	92
4.2. Пожежна безпека.....	97
4.3.Інструкція з охорони праці та пожежної безпеки.....	99
ВИСНОВКИ.....	102
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	105
ДОДАТКИ.....	110

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасному світі туризм є не лише важливим елементом економічного розвитку, але й потужним інструментом соціальної інтеграції та культурного обміну. Одним із ключових напрямів у сфері туризму є інклюзивний або доступний туризм, який спрямований на забезпечення рівних можливостей для подорожей усім категоріям населення, зокрема людям з інвалідністю, літнім особам, сім'ям з дітьми та іншим групам осіб з особливими потребами.

Розвиток інклюзивного туризму в Україні є важливим завданням, що поєднує економічні, соціальні та гуманітарні аспекти. Згідно з даними міжнародних організацій, близько 15% населення світу має ті чи інші форми інвалідності, що свідчить про значний потенціал цього ринку [22]. Проте в Україні сфера інклюзивного туризму все ще перебуває на етапі становлення, стикаючись із низкою викликів, таких як недостатній рівень доступності туристичної інфраструктури, низька обізнаність суспільства щодо потреб людей з інвалідністю та обмеженість спеціалізованих послуг.

Актуальність теми дослідження значно зросла в умовах російсько-української війни, яка спричинила масштабні соціальні, економічні та демографічні зміни. Збільшення кількості людей з інвалідністю, у тому числі військовослужбовців і цивільного населення, які постраждали від бойових дій, підкреслює важливість створення доступного середовища для усіх категорій громадян. У цих умовах інклюзивний туризм може стати одним із способів соціальної реабілітації та інтеграції, сприяючи відновленню якості життя постраждалих.

Проблеми, пов'язані із розвитком інклюзивного туризму в Україні активно досліджували: Л. Безугла, К. Горюнова, Р. Корінець, Т. Куваєва, М. Мальська, А. Моца, Л. Науменко, Л. Слатвінська, Ю. Хрущ, М.Яріко. Європейський та світовий досвід організації інклюзивного туризму вивчали: І. Власенко, І. Данчевська, О. Іванова, Т. Калайтан, С. Чайка та ін.

Водночас, ще донедавна досліджувана тема не привертала значної уваги представників наукової спільноти. Тому, станом на сьогодні теоретична концепція інклюзивного туризму, а також компоненти його організаційно-економічного та

інституційного забезпечення є недостатньо сформованими, наслідком чого є відсутність системного підходу до його розвитку у різних регіонах країни. Але з огляду на щорічне зростання в умовах триваючої війни чисельності людей з інвалідністю, які потребують якісної фізичної та психологічної реабілітації, вирішення проблем розвитку інклюзивного туризму стає одним із пріоритетних завдань державної соціальної політики. Ці обставини й стали мотивом для вибору теми моєї роботи, визначили її мету та завдання.

Метою кваліфікаційної роботи є дослідження сучасного стану, чинників та організаційно-економічних проблем розвитку інклюзивного туризму в Україні, обґрунтування стратегічних напрямів та практичних підходів до формування доступного туристичного середовища для маломобільних груп населення.

Ця мета передбачає вирішення наступних завдань:

- розкрити зміст концепції «інклюзивного туризму» у контексті реалізації принципів безбар'єрного середовища;
- визначити соціальну роль інклюзивного (доступного) туризму та чинники його розвитку в Україні;
- охарактеризувати особливості організаційно-економічного та інституційного забезпечення розвитку доступного туризму;
- проаналізувати окремі параметри ринку інклюзивного туризму в Україні, зокрема динаміку та структуру користувачів даного виду послуг;
- оцінити стан існуючої інфраструктури та рівень доступності туристичних послуг в Україні для людей з обмеженими можливостями;
- виявити основні перешкоди та проблеми у формуванні безбар'єрного простору;
- визначити стратегічні напрями розвитку інклюзивного туризму в Україні в умовах зростання викликів, спричинених російсько-українською війною;
- розробити комплекс практичних заходів щодо поліпшення організаційного, технічного та інфраструктурного забезпечення розвитку інклюзивного туризму;
- вивчити міжнародний досвід організації доступного туризму та можливості його адаптації в українських умовах.

Об'єктом дослідження є система інклюзивного туризму як складова частина туристичної галузі України

Предмет дослідження є сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку інклюзивного туризму в Україні, зокрема інфраструктура, послуги, нормативно-правова база, а також підходи до формування безбар'єрного туристичного середовища.

Методи дослідження. Теоретичні та практичні аспекти розвитку інклюзивного туризму досліджувалися із використанням відповідного методологічного інструментарію, що охоплює сукупність загальних і спеціальних методів, а також відповідних наукових підходів та аналітичних прийомів. Зокрема, було застосовано елементи діалектичного, системного та історичного підходів, а також методи: аналогії, абстрагування, аналізу та синтезу; економіко-статистичні (порівняння, аналізу рядів динаміки, групування, факторного аналізу), кейс-стаді, моделювання, контент-аналізу, бенчмаркінгу; табличний і графічний способи візуалізації даних тощо.

Інформаційна база дослідження охоплює широкий спектр джерел: нормативно-правові акти (Закони України, Постанови Кабінету Міністрів України, регіональні програми та стратегії розвитку туризму); офіційні дані Державної служби статистики України; аналітичні матеріали дослідницьких організацій; праці українських і зарубіжних науковців, присвячені інклюзивному туризму; інформація зі спеціалізованих інтернет-ресурсів; емпіричні дані, отримані у ході польових досліджень доступності туристичних об'єктів і маршрутів.

Практична цінність дослідження полягає в тому, що його результати, доведені до рівня практичних рекомендацій, можуть бути використані органами державного управління, місцевого самоврядування, туристичними підприємствами та громадськими організаціями для удосконалення стратегічних засад та нормативно-правової бази розвитку інклюзивного туризму в Україні; поліпшення його організаційного та інфраструктурного забезпечення, підвищення доступності туристичних об'єктів та якості обслуговування людей з особливими потребами; налагодження співпраці з міжнародними організаціями щодо спільної реалізації та фінансування проєктів у сфері інклюзивного туризму.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ІНКЛЮЗИВНОГО ТУРИЗМУ

1.1. Сутність та концепція інклюзивного туризму, його соціальна роль

Туризм відіграє важливу роль у економіці багатьох країн світу, сприяючи створенню робочих місць і стимулюючи інноваційно-інвестиційну діяльність суб'єктів господарювання. Однак для багатьох людей, зокрема осіб з обмеженими можливостями та особливими потребами, туристичні подорожі можуть бути досить складним процесом, причому на всіх етапах їх здійснення. До цієї категорії, передусім, належать люди з різними формами інвалідності. Другою, досить чисельною групою осіб, які також потребують адаптованих умов, є люди похилого віку, частка яких з року в рік зростає. Це робить питання доступності ще актуальнішим для туристичної індустрії.

Відповідно, забезпечення доступності туристичних об'єктів, продуктів і послуг має стати ключовим аспектом відповідальної політики сталого туризму. Доступність - це не лише питання дотримання прав людини, але й важливий економічний ресурс. Для туристичних дестинацій і компаній вона відкриває нові можливості залучення ширшої аудиторії відвідувачів і збільшення доходів [10, с. 97]. У цьому контексті інклюзивний туризм стає важливим елементом сучасної туристичної галузі, який відповідає принципам рівності, доступності та соціальної відповідальності.

У вітчизняній та зарубіжній науковій літературі немає єдиного визначення сутності інклюзивного туризму. Сам термін «інклюзія» (від фр. «Inclusif» - що включає або лат. «Include» – включати) означає включення, інтеграцію всіх людей до суспільного життя, незалежно від їхніх фізичних, соціальних, культурних чи інших відмінностей. Термін широко застосовується у різних сферах, таких як освіта, соціальна політика, економіка, і значною мірою – туризм.

Основні аспекти інклюзії охоплюють наступні елементи: рівність можливостей, соціальну інтеграцію та відсутність бар'єрів (рис. 1.1).

Рис. 1.1 – Основні аспекти інклюзії*

*Розроблено автором

Відповідно до цих положень «інклюзивний туризм» можна загалом визначити як напрям туристичної діяльності, спрямований на забезпечення доступності відпочинку для усіх категорій населення. У цьому контексті, у багатьох країнах світу вживаються альтернативні назви даної форми туризму: «Доступний туризм», «Безбар'єрний туризм», «Туризм для всіх», «Універсальний туризм», «Соціально орієнтований туризм», «Туризм рівних можливостей», «Адаптивний туризм» та ін.

В Україні цю сферу туристичного бізнесу зазвичай пов'язують із людьми з інвалідністю та потребою їхньої соціальної реабілітації. Зокрема, Н.Барна та А.Коротєєва вважають інклюзивний туризм такою формою туризму, що передбачає співпрацю різних учасників галузі з метою забезпечення доступності для людей з інвалідністю. Вона охоплює мобільну, слухову, візуальну, та когнітивну складові доступності, дозволяючи людям діяти незалежно та на рівних

умовах, зберігаючи почуття власної гідності. Засобами досягнення цієї мети є універсальні туристичні продукти, послуги та безбар'єрне середовище [3]. Аналогічно, І. Жеребко розглядає інклюзивний туризм як соціальну послугу для людей з інвалідністю [12, с. 175].

Але таке трактування є певною мірою обмеженим, оскільки люди з інвалідністю - це лише одна категорія інклюзивних туристів. Насправді певні труднощі та обмеження (бар'єри) під час подорожі можуть відчувати люди похилого віку, вагітні жінки, сім'ї з маленькими дітьми, люди з нестандартною масою тіла та зростом; особи, які не володіють іноземними мовами (зокрема, мовою країни перебування); люди з проблемами травлення та алергією, представники етнічних, релігійних та культурних меншин (що мають особливі потреби харчування чи побуту). Тому більш дотичним до суті є визначення інклюзивного туризму, запропоноване Л. Матвійчук та Л.Чепурдою, які розуміють його як «...специфічний (безпечний) вид туризму, головна мета якого полягає у забезпеченні безбар'єрного доступу до всіх туристичних ресурсів, створенні позитивного психологічного клімату, забезпеченні рівності можливостей для всіх туристів. Він також включає повноцінне інформування людей з особливими потребами про доступність конкретних туристичних об'єктів і передбачає гнучкість туристичних суб'єктів у адаптації до їхніх потреб [19, с. 79].

Таким чином, інклюзивний туризм тісно пов'язаний із соціальною сферою, але також перетинається з різними напрямками туристичної діяльності, розширюючи їхній потенціал та доступність. Зокрема, його можна поєднувати з рекреаційним, екскурсійним, культурним, гастрономічним, екологічним та іншими видами туризму, адаптуючи їх для людей з різними потребами.

Сучасна політика інтеграції осіб з обмеженими можливостями у суспільство вимагає створення максимально комфортних умов для їхнього життя та побуту. Це передбачає формування «безбар'єрного» середовища, яке забезпечує можливість безперешкодного використання інфраструктури, відвідування об'єктів житлового та громадського призначення, вільного пересування транспортом, доступу до засобів зв'язку та інформації [32]. З цієї

метою в Україні затверджено Національну стратегію створення безбар'єрного простору до 2030 року, яка відіграє ключову роль у прискоренні інклюзивних процесів у всіх аспектах життєдіяльності людини. У контексті розвитку туризму серед очікуваних результатів стратегії необхідно відзначити: отримання безперешкодного доступу до об'єктів фізичного оточення; до культурних послуг, культурних цінностей, культурної спадщини та інформації про них, а також рівних умов участі у всіх сферах життя суспільства [22].

Усунення перешкод в отриманні доступу до різноманітних інституцій, комунікацій, контенту та послуг безпосередньо сприяє розвитку туристичного ринку, поліпшенню якості рівня життя та найголовніше, недопущенню дискримінації за ознакою інвалідності, визнання гідності людини незалежно від її фізичної чи розумової спроможності, що є важливим елементом забезпечення прав людини, яка є головною соціальною цінністю держави [37, с.190]. Це необхідна умова побудови демократичної та соціально відповідальної держави.

Згідно вимог Європейської мережі доступного туризму (ENAT - European Network for Accessible Tourism), основними компонентами доступного туризму є: 1) наявність безбар'єрних зон (інфраструктура та об'єкти); 2) доступність транспорту для усіх категорій подорожуючих; 3) висока якість сервісу, що надається персоналом готелів, ресторанів, туроператорів тощо; 4) можливість участі усіх туристів у атракційних заходах (виставках, фестивалях); 5) максимальна інформаційна доступність маркетингових та інтернет сервісів (систем бронювання, сайтів туристичних компаній та інших організацій) [38, с. 6-7].

Однак, на наш погляд безбар'єрне середовище інклюзивного туризму повинно охоплювати також економічні, соціальні та правові аспекти. У таблиці 1.1 наведено авторське бачення складових цього середовища, що враховують не лише рекомендації ENAT, але й розширену структуру інклюзивних туристів та певні особливості соціально-економічного становища України.

Середовище із зазначеними характеристиками забезпечує формування привітного і відкритого простору для кожного члена суспільства, створює атмосферу гостинності, покращує комфорт і захищеність мандрівників.

Таблиця 1.1 – Складові «безбар’єрного» середовища для розвитку інклюзивного туризму*

Категорія доступності	Складові
Архітектурна доступність	<ul style="list-style-type: none"> - Безбар’єрна архітектура будівель (пандуси, ліфти, широкі дверні отвори, відсутність порогів); - Доступні громадські місця (парки, площі, культурні об’єкти, зони відпочинку); - Адаптовані пішохідні переходи та тротуари (тактильна плитка, звукові світлофори)
Транспортна доступність	<ul style="list-style-type: none"> - Низькопідлогові автобуси, трамваї та тролейбуси; - наявність місць для інвалідів у громадському транспорті; - Доступність залізничних станцій, метро та аеропортів (пандуси, ліфти, платформи); - Паркувальні місця для людей з обмеженою мобільністю
Інформаційна доступність	<ul style="list-style-type: none"> - Наявність відповідних вказівників про інклюзивну доступність об’єктів, зрозумілі інструкції та навігація (візуальні, звукові та тактильні елементи), - Дублювання інформації мовою Брайля; - Інформаційні табло, аудіогіди, мобільні додатки із функціями доступності; - Інтернет-ресурси та сервіси, адаптовані для людей із вадами зору, слуху чи когнітивними порушеннями.
Соціальна доступність	<ul style="list-style-type: none"> - Рівний доступ до освіти, медицини, культури та дозвілля; - Інтеграція осіб з різними потребами у громадське життя; - Забезпечення умов для працевлаштування осіб з інвалідністю у сфері туризму; - Розробка адаптованих екскурсій та туристичних маршрутів
Культурна доступність	<ul style="list-style-type: none"> - Адаптація туристичних маршрутів для людей з обмеженими можливостями; - Організація культурних заходів з урахуванням потреб різних категорій населення; - Інклюзивні програми в театрах, кінотеатрах та інших культурних установах.
Комунікаційна доступність	<ul style="list-style-type: none"> - Можливість взаємодії за допомогою жестової мови, субтитрів або перекладачів; - Розвиток асистивних технологій, які допомагають у спілкуванні; - Наявність персоналу, що має навички спілкування з людьми з інвалідністю та іншими обмеженими можливостями
Економічна доступність	<ul style="list-style-type: none"> - Забезпечення доступності туристичних послуг для людей із різним рівнем доходу; - Державна підтримка адаптації інфраструктури для потреб усіх категорій населення.
Правова доступність	<ul style="list-style-type: none"> - Розробка і впровадження законодавства, яке захищає права осіб з обмеженими можливостями; - Розробка стандартів облаштування будівель, споруд, територій організації культурних заходів з урахуванням прав осіб з обмеженими можливостями; - Контроль за дотриманням норм доступності в усіх сферах туристичного сервісу.

*Розроблено автором

Саме у дотриманні філософії та ключових засад гостинності полягає зміст концепції інклюзивного туризму. Вона являє собою систему ідей, принципів та підходів, спрямовану на забезпечення доступності туристичних послуг і ресурсів для всіх людей. Іншими словами, концепція інклюзивного туризму орієнтована на те, щоб кожен подорожуючий міг отримувати моральне задоволення, розширювати кругозір, знайомитися з новими культурами, а також насолоджуватися відпочинком і рекреацією. Базові принципи цієї концепції ілюструє рис.1.2.

Рис. 1.2 – Основні принципи концепції інклюзивного туризму

Фізична доступність туристичних локацій є основною потребою для туристів з інклюзією, тому створення зручної інфраструктури та доступного транспорту є важливим завданням, яке мають вирішувати держава та власники

туристичних і екскурсійних об'єктів. Це передбачає розробку та впровадження нормативів для облаштування пандусів, ліфтів, інформаційних знаків та інших елементів доступності.

Інформація про можливості для інклюзивних туристів, включаючи детальні описи експонатів у музеях і галереях, анонси театральних вистав або інших культурних заходів, часто відсутня на офіційних сайтах турфірм, готелів та самих закладів культури чи відпочинку. Це створює бар'єри для певних груп населення, обмежуючи їхнє право на доступ до інформації, що є фундаментальним аспектом сучасного інклюзивного суспільства.

Відсутність доступної інформації може викликати враження недружнього ставлення закладів до туристів з особливими потребами, що негативно впливає на їхній імідж і знижує загальну якість наданих туристичних послуг. Як наслідок, це призводить до втрати потенційних клієнтів і зменшення доходів, що шкодить не лише людям з інклюзією, але й самому туристичному бізнесу.

Для вирішення цієї проблеми заклади культури та представники туристичної індустрії повинні впроваджувати сучасні інструменти інформаційної доступності. Це може включати розробку зручних і адаптованих вебсайтів, обладнаних аудіоописами та відеоматеріалами з субтитрами або перекладом на жестову мову. Крім того, важливо забезпечити наявність спеціалізованого обладнання, такого як тифлоплеєри, брайлівські принтери, тактильні дисплеї та інші засоби, які зроблять інформацію доступною для людей з порушеннями зору чи слуху.

Інвестиції в ці заходи не лише покращать доступ до культурних і туристичних ресурсів, але й підвищать конкурентоспроможність туристичних підприємств, сприяючи формуванню їхнього позитивного іміджу як соціально відповідальних учасників ринку.

Важливо, щоб підприємці сфери туристичної індустрії докладали зусиль для якісного обслуговування своїх клієнтів. Проведення екскурсій і організація дозвілля для людей з особливими потребами вимагають глибоких знань у галузі соціальної психології, принципів та культури інклюзивного обслуговування. Це необхідно для максимально ефективної адаптації туристичних послуг до потреб таких споживачів.

Турагенства та готелі повинні активно заохочувати своїх працівників до підвищення кваліфікації та розвитку професійних навичок. Це включає залучення сурдоперекладачів, консультантів з інклюзії та інших фахівців, які сприятимуть впровадженню інклюзивних підходів та формуванню атмосфери гостинності. Відвідувачі обов'язково відчують турботу й професіоналізм, що підвищить їхню лояльність і сприятиме формуванню позитивного іміджу туристичної компанії.

Також представникам туристичної індустрії варто безпосередньо співпрацювати з людьми з інклюзією, які можуть поділитися власним досвідом, а також представляти цю частину суспільства у культурному та туристичному середовищі нашої країни.

Розвиток інклюзивного туризму пов'язаний не лише з економічними аспектами даного виду бізнесу. Надзвичайно важливою є передусім його соціальна роль, що проявляється у низці функцій гуманістичного характеру. У загальному розумінні (відносно широкого кола людей з інклюзією) соціальне значення інклюзивного туризму проявляється у аспектах, наведених у таблиці 1.2.

Таблиця 1.2 – Соціальна роль інклюзивного туризму*

Аспект соціальної ролі	Опис
Сприяння рівності та соціальній інтеграції	Інклюзивний туризм забезпечує рівний доступ до культурних, освітніх і відпочинкових заходів осіб з особливими потребами
Підвищення соціальної відповідальності та свідомості	Розвиток інклюзивного туризму сприяє соціальній відповідальності туристичних компаній і громадян щодо потреб людей з інклюзією, формуючи більш толерантне суспільство
Економічна та соціальна рівність	Створення можливостей для людей з обмеженими можливостями брати участь у туризмі, що сприяє їхній економічній активності та покращенню умов життя.
Зменшення соціальної ізоляції	Інклюзивний туризм допомагає подолати соціальну ізоляцію людей з обмеженими можливостями, забезпечуючи їхню участь у соціальних та культурних процесах
Культурний обмін та розширення горизонтів	Інклюзивний туризм сприяє культурному обміну та взаєморозумінню між людьми з різних соціальних і культурних груп, створюючи більш гармонійне суспільство

*Розроблено автором

Стосовно основної категорії інклюзивних туристів – осіб з інвалідністю досліджуваний вид туристичної діяльності забезпечує фізичне, моральне та психологічне оздоровлення цих людей, допомагає позбутися відчуття меншовартості та неповноцінності, сприяє інтеграції інвалідів у суспільство та

відкриває їм можливість розвивати особистісні характеристики. Іншими словами, інклюзивний туризм виконує соціально-реабілітаційну функцію, адже він структурно поєднує у собі елементи медичних, психологічних, педагогічних, фізичних, професійних, трудових, фізкультурно-спортивних та соціально-побутових заходів [28].

У контексті фізичної реабілітації інклюзивний туризм, як засіб активного відпочинку, допомагає покращити фізичну активність, відновлювати рухові функції та загальний стан здоров'я. Спеціалізовані реабілітаційні програми та адаптовані маршрути сприяють зміцненню тіла та зниженню наслідків інвалідності.

У контексті морально-психологічної реабілітації туристичні подорожі сприяють зменшенню стресу, тривожності та депресії через зміну обстановки та отримання позитивних емоцій. Успішна участь у туристичних заходах підвищує самооцінку та впевненість людей з інклюзією у власних силах. А відвідування нових місць, знайомство з культурою та природою стимулює позитивний емоційний стан, приносить задоволення та мотивацію до життя.

Спілкування осіб з інклюзією з іншими людьми, які стикаються з подібними проблемами, може стати цінним джерелом емоційної підтримки. До того ж спільний досвід і обмін враженнями сприяють подоланню власних труднощів і зменшують відчуття ізоляції.

Інклюзивний туризм також виконує соціально-виховну функцію, зміст якої полягає у тому, щоб сприяти вихованню толерантності, поваги до різноманітності, взаєморозуміння та соціальної відповідальності в суспільстві. Він сприяє боротьбі з упередженнями та стереотипами щодо людей з інвалідністю. Участь у спільних подорожах допомагає як людям з інклюзією, так і їхнім супутникам (групам, гідам) розвивати навички спілкування та співпраці, враховуючи різноманітні потреби. Зазначений вид туризму знайомить людей з новими культурами, історією, традиціями, сприяючи формуванню культурної компетентності та відкритості до світу.

Розвиток «ніші» інклюзивного туризму також сприяє зростанню зайнятості та доходів населення, що має не лише економічне, але й соціальне значення.

1.2. Особливості організаційно-економічного та інституційного забезпечення розвитку інклюзивного туризму

Сьогодні інклюзивний туризм є однією з найбільш динамічно зростаючих тенденцій у світі, хоча цей сегмент ще не набув такого поширення як інші напрями туристичної сфери. Активна участь людей з обмеженими можливостями у соціальному житті та їхнє прагнення до подорожей є цілком закономірним явищем. Адже понад половину осіб з порушеннями рухових функцій складають люди до 40 років з активною життєвою позицією. У міру зростання рівня життя та розвитку медицини, все більше людей і старшого віку (понад 60 років) залишаються фізично спроможними, енергійними та допитливими і, будучи на пенсії, прагнуть пізнавати світ.

Для людей з обмеженими можливостями, туризм є винятковим явищем, який включає в себе як процес відпочинку й пізнання навколишньої дійсності, так і можливість більш повноцінної соціалізації та інтеграції у суспільство з гідністю [20, с. 7]. Обмеження фізичних можливостей або неможливість задовольнити базові потреби значно знижують туристичний потенціал таких осіб, викликаючи негативні асоціації з туристичними послугами.

Саме специфічна цільова аудиторія споживачів, на яку орієнтований інклюзивний туризм, визначає особливості його організації порівняно з іншими видами туризму. Часто потреби цієї категорії людей потребують індивідуалізованого підходу, але одним із ключових принципів організації інклюзивного туризму є збереження почуття гідності людини, рівності її прав. Дотримання цього принципу передбачає максимально самостійну, без зайвого звернення за сторонньою допомогою, мобільність людей з фізичними вадами, можливість задоволення їхніх фізіологічних потреб та рівноправний з усіма доступ до суспільних благ. Це досягається через створення універсальних туристичних продуктів, послуг та параметрів середовища.

Для організації туристичних послуг для людей з інвалідністю, певними видами захворювань та іншими обмеженнями необхідно враховувати низку

специфічних особливостей їхньої взаємодії з навколишнім середовищем. Наприклад, практично усі туристи з фізичними вадами, які обмежують їхню мобільність, потребують пандусів, ліфтів, тактильних доріжок, спеціально обладнаних туалетів, а також транспорту, пристосованого для перевезення осіб на візках чи з іншими мобільними обмеженнями. Більшість із цих зручностей необхідні і сім'ям, які подорожують з малими дітьми (на дитячих візках). Матерям із дітьми віком до 3-х років у певних туристичних локаціях також потрібні спеціальні кімнати для догляду за дитиною, можливість придбати і приготувати дитяче харчування.

Туристів з психосоматичними порушеннями передусім цікавить доступ до туалетів із широкими входами для інвалідних візків або забезпечення можливості отримання необхідної медичної допомоги.

Люди із проблемами вуглеводного обміну, як-от хворі на цукровий діабет, під час подорожей потребують спеціального харчування. Пацієнти з нирковою недостатністю мають потребу в гемодіалізі, а особам зі зниженою функцією кишечника або сечовидільної системи необхідні туалети, оснащені спеціальними пристосуваннями для зміни засобів догляду

Туристи, які мають моторні, психосоматичні та психологічні порушення формують ізольовану групу маломобільних людей, які через відсутність відповідної інфраструктури не можуть повною мірою скористатися послугами туристичної індустрії та задовольнити свої соціокультурні потреби [34, с.76].

Тому слушною є думка С.Бугіль, що основою інклюзивного туризму є безбар'єрне середовище, що забезпечить комфортне перебування туристів з обмеженими можливостями [6, с. 79]. Водночас, створення такого середовища є найважливішим соціальним завданням, яке потребує комплексного підходу та спільної участі усіх зацікавлених сторін – держави, суб'єктів підприємництва, громадських організацій та міжнародної спільноти.

Розвиток інклюзивного туризму також потребує відповідного організаційно-економічного та інституційного забезпечення. Воно передбачає створення та функціонування організаційної структури, що поєднує державний,

регіональний та місцевий рівні управління, а також суспільний та приватний сектори економіки і забезпечує управління, координацію, підтримку та контроль впровадження принципів інклюзивності в туристичній галузі; адаптацію інфраструктури, навчання кадрів, нормативно-правову підтримку та інформування суспільства. Структуру цієї системи взаємопов'язаних елементів, спрямованих на створення умов для доступності туристичних послуг, забезпечення рівних можливостей для всіх категорій населення і сталого розвитку галузі ілюструє рис. 1.3.

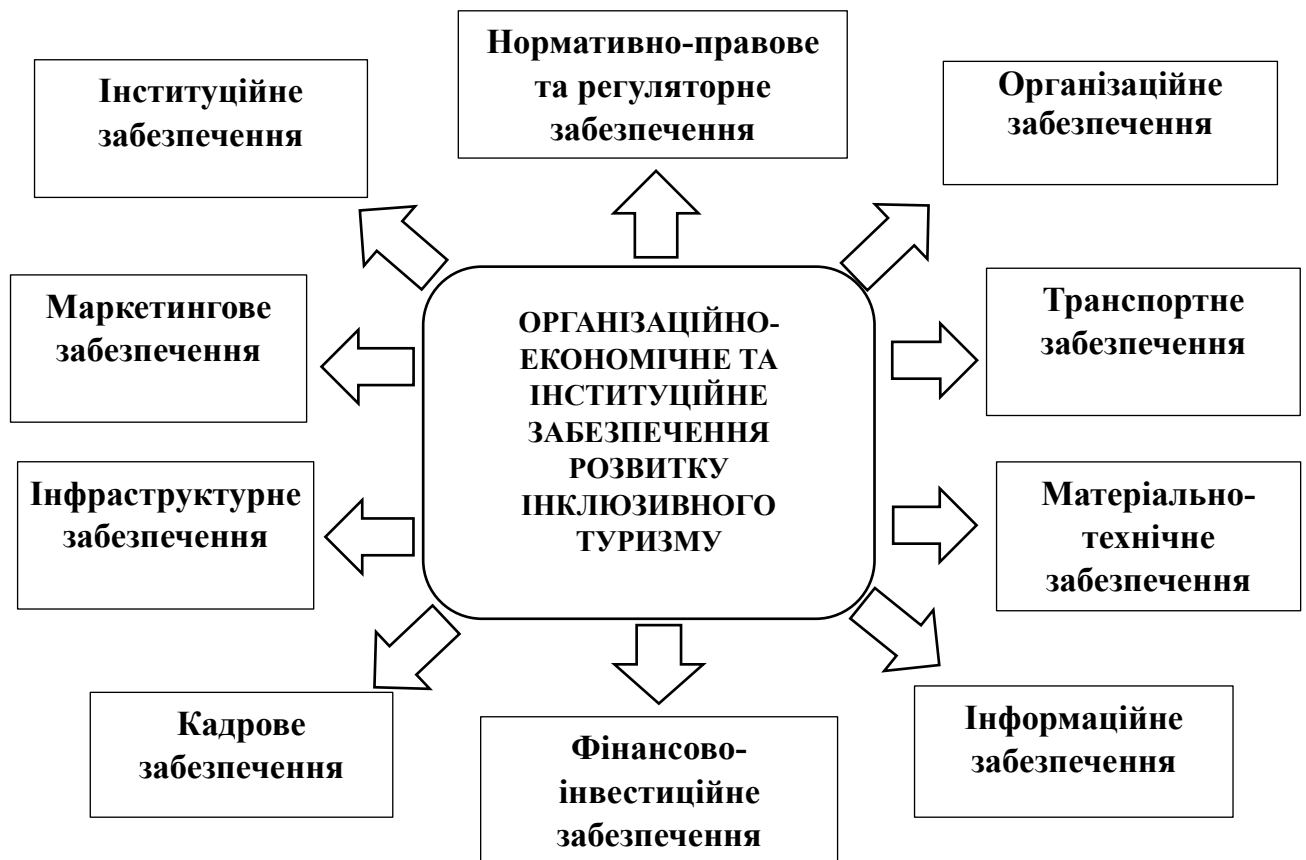

Рис. 1.3. – Структурні елементи організаційно-економічного та інституційного забезпечення розвитку інклюзивного туризму*

*Розроблено автором

Первинною ланкою організаційно-економічного механізму розвитку інклюзивного туризму є сформована в країні система управління туристичною діяльністю, яку формують певні державні та громадські інституції:

- Органи державного управління (Міністерства та галузеві департаменти, що відповідають за розробку та реалізацію політики розвитку інклюзивного туризму). Наприклад, в Україні це: Міністерства економіки, соціальної політики,

охорони здоров'я, розвитку громад та територій України; спеціальні департаменти та управління у структурі обласних військових (державних) адміністрацій - соціального захисту, охорони здоров'я, архітектури та розвитку містобудування, туризму та курортів тощо. Центральним органом виконавчої влади, який забезпечує реалізацію державної політики у сфері туризму та курортів є Державне агентство розвитку туризму України;

- Органи місцевого самоврядування, що відповідають за розробку та впровадження програм доступності в межах територіальних громад та залучають місцеві ресурси для реалізації інклюзивних проєктів;

- Громадські та релігійні організації, які представляють інтереси людей з інвалідністю та приймають активну участь у розробці програм, стандартів і стратегій розвитку інклюзивного туризму, забезпечують його організаційний та інформаційно-консалтинговий супровід. В Україні прикладами таких організацій є ГО «Доступно. UA», Львівська Асоціація Розвитку Туризму (ЛАРТ), ГО «Реабілітація осіб з інвалідністю», Асоціація інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму та ін.

- Наукові установи та заклади вищої освіти – проводять дослідження для розробки ефективних моделей інклюзивного туризму, розробляють проєкти реконструкції будівель і споруд для формування доступного середовища, здійснюють підготовку персоналу для туристичних компаній і волонтерських служб тощо;

- Міжнародні організації – Організація об'єднаних націй (ООН), Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ), Всесвітня організація туризму (UNWTO), Агентство Сполучених Штатів Америки з міжнародного розвитку (USAID). Вони забезпечують експертизу, фінансування та впровадження кращих практик організації інклюзивного туризму, сприяють реалізації проєктів безбар'єрного суспільства.

Першочерговим завданням усіх цих інституцій є розробка стратегії розвитку доступного туризму та комплексу заходів для практичної реалізації концепції доступної туристичної території (регіону, району, окремого населеного пункту). Комплексний підхід передбачає не лише облаштування засобами доступності окремих туристичних об'єктів, але й формування безбар'єрного

навколишнього середовища загалом (дороги, транспорт, заклади розміщення і харчування, медичні та сервісні служби тощо).

Нормативно-правове та регуляторне забезпечення розвитку інклюзивного туризму спрямоване на створення правового середовища, яке регулює, стимулює та підтримує впровадження принципів доступності в туристичній сфері. Воно охоплює низку заходів, пов'язаних із розробкою законів, стандартів, правил та механізмів контролю для забезпечення рівних можливостей для всіх категорій туристів. Ключові аспекти цього забезпечення ілюструє рис. 1.4.

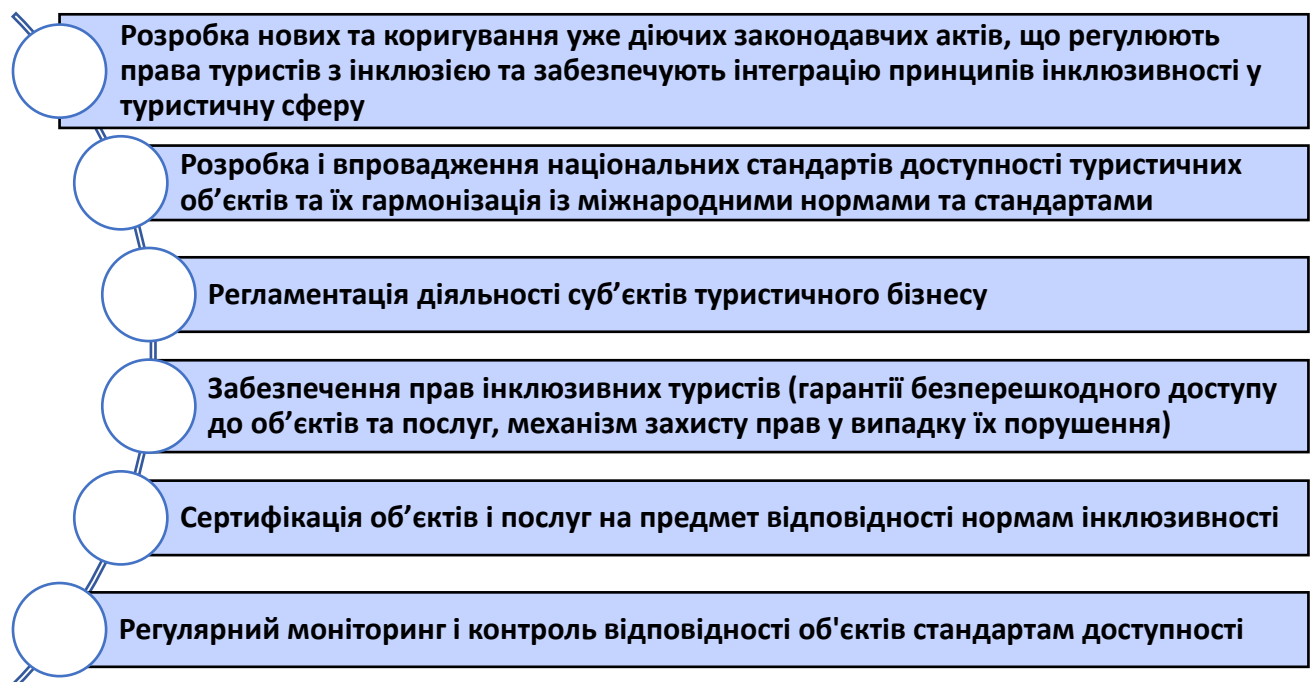

Рис. 1.4 – Ключові аспекти регуляторного забезпечення розвитку інклюзивного туризму

Систему нормативно-правового забезпечення розвитку інклюзивного туризму в Україні сформована на основі численних міжнародних нормативно-правових актів, серед яких чільне місце належить Конвенції ООН про права людей з інвалідністю, яка була прийнята 13 грудня 2006 р. Цей документ не лише гарантує права осіб з інвалідністю, але й юридично зобов'язує держави-учасниці створювати умови для їхньої повної та ефективної участі в суспільному житті (статті 5 і 30) [15]. Цим він якісно відрізняється від Декларацій Всесвітньої організації туризму, норми яких мають рекомендаційний характер. Конвенція була ратифікована Верховною Радою України 16 грудня 2009 року.

В Україні основним нормативно-правовим документом, який регулює туристичну діяльність є Закон України «Про туризм» від 15.09.1995 р. У контексті розвитку інклюзивного туризму ст. 6 визначено, що одним із пріоритетних напрямів державної політики в галузі туризму є забезпечення доступності туризму та екскурсійних відвідувань для дітей, молоді, людей похилого віку, осіб з інвалідністю та малозабезпечених громадян шляхом запровадження пільг стосовно цих категорій осіб [28].

На загальнодержавному рівні прийнято низку важливих законодавчих актів, які формують основу державної соціальної політики для створення сприятливих умов життя та забезпечення соціального захисту осіб з інвалідністю.

Важливим нормативним документом у галузі інклюзивного туризму є міжнародний стандарт ISO 21902:2021 - Tourism and related services - Accessible tourism for all - Requirements and recommendations (Туризм та пов'язані з ним послуги. Доступний туризм для всіх. Вимоги та рекомендації). Він визначає вимоги та рекомендації для забезпечення доступності туристичних послуг і об'єктів для всіх категорій населення, включаючи осіб із інвалідністю, маломобільні групи, літніх людей та інших, які потребують спеціальних умов. Цей Стандарт встановлює єдині підходи до створення доступного туризму на глобальному рівні, сприяючи соціальній інтеграції та підтримці прав осіб із інвалідністю.

В Україні ДСТУ (Державний Стандарт України), гармонізований із цим міжнародним документом, було прийнято у травні 2024 року, однак він на жаль ще не вступив у дію (почне діяти з 01.03.2025 р). Дотримання вимог цього стандарту є основою забезпечення комплексного підходу до створення доступного середовища для всіх категорій туристів.

Наступним важливим аспектом організаційного забезпечення розвитку інклюзивного туризму є створення максимально адаптованого під потреби туристів навколишнього середовища, зокрема міського, оскільки саме у містах має місце не лише найбільша концентрація об'єктів історико-культурної спадщини, але й велика кількість бар'єрів для пересування (тротуари, бордюри, сходи, інтенсивний транспортний потік). Реалізація цієї мети потребує здійснення низки заходів, що стосуються інфраструктурного, інформаційного, технічного і

транспортного забезпечення подорожей, відповідного архітектурно планування будівель, споруд, міських парків та скверів, автомобільних та пішохідних шляхів.

За твердженням Н.Барни та А. Коротєєвої саме інфраструктура туризму є одним з найслабших місць України; другим слабким місцем є доступність туристичних об'єктів та міського середовища для людей з обмеженими фізичними можливостями [3, с. 26]. Загальні ознаками доступності об'єктів у сфері туризму та рекреації наведені у табл. 1.3.

Таблиця 1.3 – Загальні ознаки доступності об'єктів для туристів з обмеженими можливостями

№	Ознака доступності	Деталізація
1	Зручність пересування прилеглою територією	Ширина тротуарів 1,50–1,80 м.
		Відсутність сходів на тротуарах.
		Пандуси на переходах через проїжджу частину.
2	Спеціальні паркувальні місця	Виділені паркувальні місця для осіб із інвалідністю біля входу в будівлю.
3	Вхідна зона	Доступні входи/виходи з широкими дверима.
		Безбар'єрні заїзди.
		Наявність пандусів і сходів.
4	Безбар'єрний інтер'єр	Відсутність порогів.
		Просторі дверні проходи
		Широкі коридори у приміщеннях для комфортного пересування.
5	Доступ до всіх поверхів	Ліфти, ескалатори, пандуси чи інші засоби вертикального переміщення.
6	Адаптовані санітарні приміщення	Спеціально облаштовані туалети та душові кабінки для осіб із обмеженими можливостями.
7	Комунікаційна доступність	Засоби комунікації та оповіщення, пристосовані для людей з обмеженими можливостями.
8	Зрозуміле маркування	Піктограми та інформаційні знаки для орієнтації в просторі.

Для людей з обмеженими можливостями необхідно облаштовувати спеціальні паркувальні місця поруч із входом або виходом до туристичних об'єктів, з відповідним маркуванням. Оскільки ці місця іноді можуть займати особи без інвалідності, необхідний додатковий контроль за їх використанням. Для туристів, які подорожують групою, слід передбачити зручне місце для висадки та посадки біля входу або виходу, щоб полегшити процес їхнього прибуття та від'їзду. Паркувальні місця повинні бути достатньо просторими, щоб забезпечити комфортний рух між автомобілями та розміщення інвалідних візків.

При горизонтальному переміщенні важливо передбачити, щоб в коридорах та проходах було достатньо місця для проїзду двох інвалідних візків. При вертикальному переміщенні ліфти, встановлені в багатоповерхових будівлях, повинні бути доступними, справними, безпечними та у достатній кількості. До критеріїв доступності належать: широкі входи, площа, достатня для вільного розташування інвалідного візка, кнопки на зручній висоті, використання шрифту Брайля, а також надання інформації у письмовій та звуковій формі. Крім ліфтів, у будівлі мають бути передбачені сходи та пандуси там, де це можливо, щоб усунути перепади висоти, такі як бордюри, пороги чи сходи [16, с. 1140].

Територія готельних комплексів, туристичних баз, кемпінгів має бути адаптована для зручного пересування незрячих осіб: а) відсутність виступаючих конструкцій, таких як навіси, дашки, труби тощо; б) на доріжках мають бути рельєфні мітки, що позначають небезпеки (наприклад, перед сходами, на перехрестях); в) кожна будівля повинна мати біля входу, включаючи службові чи непрацюючі, табличку шрифтом Брайля із зазначенням назви, функціонального призначення входу, режиму роботи тощо; г) готельний комплекс повинен безкоштовно надавати незрячим клієнтам карту або план території та найближчих околиць, виконані шрифтом Брайля.

Поруч із місцями проживання повинна бути достатня кількість ресторанів, кафе та барів, які відповідають стандартам доступності. Це передбачає зручний вхід у приміщення, меблі, адаптовані для потреб людей, які користуються інвалідними візками, стійки різної висоти, а також меню з чітким і зрозумілим текстом. У закладах харчування необхідно передбачити спеціально зарезервовані місця для осіб із фізичними обмеженнями. Столики слід розташовувати поблизу входу, забезпечуючи вільний доступ до них без жодних перешкод. Незрячі відвідувачі повинні мати можливість самостійно, безпомилково та без створення незручностей для інших гостей зайняти своє місце за столиком, а також безперешкодно залишити його.

Під час обслуговування незрячих гостей офіціант повинен повідомляти про всі свої дії, дотримуючись відповідної методики: пояснювати, які страви були прибрані, що подано, а також описувати зміни на столі. Крім того, доцільно обладнати

стіл кнопкою виклику офіціанта, вмонтованою під його поверхню, оскільки використання жестів може бути незручним для привернення уваги персоналу.

Меню має бути доступним у різних форматах: на шрифті Брайля, у друкованому вигляді з великим шрифтом або в цифровій версії (через вебсайт чи мобільний додаток). Крім того, меню повинно бути продубльовано мовами міжнародного спілкування (особливо, якщо мова йде про електронну версію меню), а також мовою тієї країни, чії громадяни переважають у туристичному потоці. Також, заклади харчування повинні забезпечувати наявність доступних туалетів.

У меню важливо включити страви для людей із різними потребами в харчуванні, наприклад, для осіб із діабетом, непереносимістю глютену чи іншими обмеженнями. Усі доступні зручності та послуги мають бути чітко позначені та легко знайдені, щоб відвідувачі могли без труднощів скористатися ними.

За умови, що туристи з обмеженими можливостями прагнуть отримувати конференц-послуги, відвідувати театри та кінотеатри, окрім описаних вище загальних вимог до облаштування будівель, у відповідних залах слід забезпечити наявність спеціально облаштованих зон або місць для гостей, які користуються інвалідними візками, а також передбачити спеціальні навушники чи індукційні петлі для осіб із вадами слуху. Важливо гарантувати, що вся аудіовізуальна інформація за потреби буде доповнена субтитрами, аудіоописом, або перекладом на жестову мову.

Особливості транспортного забезпечення інклюзивного туризму, передусім передбачають адаптацію транспортних засобів, інфраструктури та сервісів для доступності подорожей осіб з обмеженими можливостями.

Доступність транспорту забезпечується через:

- оснащення автобусів, потягів, літаків, кораблів та іншого транспорту підйомниками, пандусами, широкими дверима для заїзду інвалідних візків.
- виділення спеціальних місць для осіб із фізичними обмеженнями, вагітних жінок та інших категорій туристів, які потребують додаткового комфорту;
- використання допоміжних засобів - наявність ременів безпеки для візків, поручнів, спеціальних підставок для милиць;

- адаптацію залізничних вокзалів, аеропортів, портів, автовокзалів зупинок громадського транспорту шляхом встановлення пандусів, ліфтів, тактильних маркувань і табличок шрифтом Брайля. Висота повинна перонів та зупинок повинна відповідати рівню підлоги транспортних засобів, а їхня поверхня облаштована антиковзним покриттям;

- забезпечення зрозумілої інформації для користувачів транспорту про маршрути, розклад і сервіси в доступних форматах, таких як великий шрифт, шрифт Брайля або цифрові додатки; супровід візуальної інформації звуковою; дублювання інформації різними мовами;

- організацію послуг супроводу осіб з інвалідністю на вокзалах чи в аеропортах та запровадження чіткої і зрозумілої системи звернення за наданням такого супроводу (наприклад, кнопки виклику персоналу);

Крім того, пішохідні переходи необхідно обладнати світлофорами зі звуковими сигналами, що забезпечують безпечне пересування. Приклади забезпечення доступності транспорту і транспортних терміналів ілюструє рис. 1.5.

Рис. 1.5 – Приклади забезпечення доступності транспорту для осіб з обмеженими можливостями

Екскурсійні автобуси для інклюзивних туристів мають бути обладнані сучасною системою кондиціонування повітря, аудіо- та відеообладнанням, анатомічними сидіннями з регульованими спинками та відповідати всім вимогам комфорту і безпеки під час поїздок.

Однією із ключових складових організаційно-економічного механізму розвитку інклюзивного туризму є його інформаційне забезпечення, яке спряє формування доступного інформаційного середовища. Його основні компоненти ілюструє рис. 1.6.

Рис. 1.6 – Основні компоненти інформаційного забезпечення розвитку інклюзивного туризму

Туристична література та інші рекламні матеріали повинні надавати чітку та детальну інформацію про наявність доступних послуг та зручностей для людей з обмеженими можливостями, зокрема, використовуючи міжнародно визнані символи, які легко зрозуміти (рис. 1.7) [15, с. 1139-1140]. Туристичні організації, з якими співпрацює або де зупиняється турист, зобов'язані інформувати про

додаткові сервіси, які можуть бути корисними для осіб з інвалідністю. До таких послуг належать пункти медичної допомоги, місця для заміни або ремонту протезів, а також забезпечення запчастинами, що є необхідними для комфортного перебування людей з фізичними обмеженнями.

Крім того, під час бронювання житла або послуг має бути надана детальна інформація про доступні варіанти, які найбільше пристосовані для прийому осіб з різними фізичними можливостями. Це включає урахування зручних входів, спеціальних умов для пересування, адаптованих ванних кімнат і місць для відпочинку. Також варто передбачити можливість самостійного використання систем бронювання, щоб кожен турист, незалежно від фізичних можливостей, міг без труднощів вибрати відповідні заклади та послуги.

Рис 1.7 – Приклади табличок для інформування осіб з обмеженими
МОЖЛИВОСТЯМИ

Маркетингове забезпечення інклюзивного туризму спрямоване на формування позитивного іміджу доступного туризму, залучення туристів із

різними потребами та створення умов для їхнього комфортного перебування. Його основні аспекти наведені у табл. 1.4.

Таблиця 1.4 – Складові маркетингового забезпечення розвитку інклюзивного туризму*

№	Складова	Опис
1	Дослідження ринку та якості сервісу	Аналіз потреб людей із інвалідністю та маломобільних груп.
		Вивчення сегментів ринку, зацікавлених у доступному туризмі.
		Виявлення бар'єрів у розвитку інклюзивного туризму.
		Оцінка задоволеності туристів доступними послугами.
2	Розробка туристичних продуктів	Аналіз ефективності маркетингових заходів.
		Створення адаптованих маршрутів і програм.
		Інтеграція доступної інфраструктури та послуг.
3	Комунікаційна стратегія	Забезпечення універсального дизайну.
		Проведення рекламних кампаній із демонстрацією переваг доступного туризму.
		Використання інклюзивної мови та зображень у матеріалах.
4	Ціноутворення	Поширення історій успішного досвіду туристів із особливими потребами.
		Забезпечення пільгових тарифів та знижок для осіб із інвалідністю та супроводжуючих їх осіб, пенсіонерів, дітей та інших соціально незахищених категорій населення
		Диверсифікація цінових пропозицій. Застосування гнучкої системи ціноутворення, яка враховує сезонність, тривалість перебування та обсяг послуг
		Прозорість ціноутворення, надання повної інформації про склад послуг і їх вартість
		Надання державних субсидій і грантів, податкових пільг для підприємців, які реалізують адаптовані продукти за зниженими цінами
		Програми лояльності (наприклад, групові знижки або акції для сімей із людьми з особливими потребами).
5	Партнерство та співпраця	Залучення громадських організацій для підтримки інклюзії.
		Співпраця з місцевими підприємствами для забезпечення доступності.

*Сформовано автором

Формування безбар'єрного середовища не може відбуватися без належного рівня фінансово-інвестиційного забезпечення цього процесу. Попри те, що воно базується на інтеграції державних, приватних та міжнародних ресурсів, основне фінансове навантаження щодо цього, на наш погляд, все ж лягає на державний та місцеві бюджети, які спрямовують ресурси на створення безбар'єрної інфраструктури, адаптацію транспортних засобів, об'єктів культури та рекреації. Адже більшість видів транспорту (залізничний, метро, міські автобуси та

трамваї), об'єкти історико-культурної спадщини, дороги, основні медичні заклади знаходяться у державній чи комунальній власності.

Схильність приватного бізнесу до фінансових вкладень в доступну інфраструктуру є відносно незначною, що зумовлено більшою мірою соціальним характером таких видатків і досить тривалою окупністю інвестицій. Проте державні та місцеві органи влади можуть задіювати певні регуляторні механізми для залучення коштів інвесторів. До них, зокрема належать:

- податкові пільги - надання податкових стимулів для бізнесу, що інвестує у розвиток інклюзивного туризму;
- субсидії та гранти - державна фінансова підтримка для покриття частини витрат на створення доступної інфраструктури;
- державно-приватне партнерство - спільні проєкти між державою та бізнесом для фінансування великих інклюзивних ініціатив.

Окрім того активність приватних компаній у інклюзивні проєкти може бути вмотивована прагненням продемонструвати принцип соціальної відповідальності бізнесу і тим самим зміцнити власний імідж та збільшити лояльність клієнтів. В умовах сьогодення це може стати вирішальним чинником досягнення конкурентних переваг.

Особливістю фінансового забезпечення розвитку інклюзивного туризму також є досить значна, порівняно з іншими видами економічної діяльності, частка грантів, субсидій та кредитів від міжнародних організацій (ЄС, ООН, Світового банку) та благодійних фондів, які сприяють підтримці окремих багатьох проєктів інклюзивного спрямування.

Особливості кадрового забезпечення розвитку інклюзивного туризму полягають у необхідності підготовки кваліфікованих фахівців, здатних здійснювати якісне обслуговування туристів із різними потребами. Це вимагає врахування специфічних знань, навичок і підходів до роботи з різними категоріями клієнтів. Завдяки кваліфікованим і спеціально підготовленим працівникам можна значно зменшити або повністю усунути бар'єри, з якими стикаються інклюзивні під час подорожей. Основні аспекти кадрового забезпечення наведені на рис. 1.8.

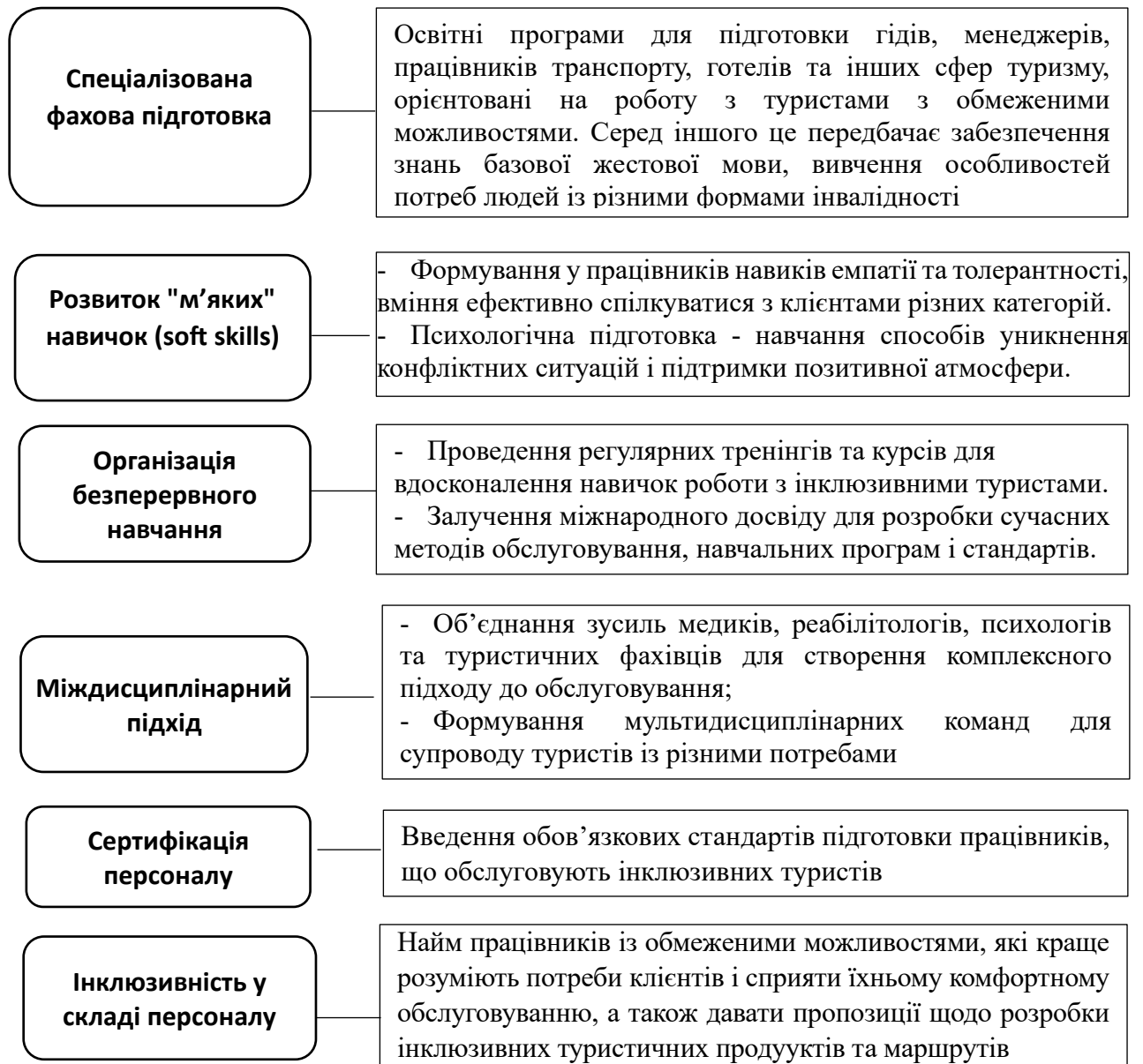

Рис. 1.8 – Особливості кадрового забезпечення розвитку інклюзивного туризму

Працівники туристичних компаній та підприємств сфери готельно-ресторанного бізнесу повинні володіти знаннями в галузі соціальної психології, принципів інклюзії та культури обслуговування, щоб організувати належне дозвілля клієнтів з особливими потребами. Компанії також повинні стимулювати своїх співробітників до навчання і підвищення кваліфікації у цьому напрямку.

Для підвищення безпеки туристів і покращення якості обслуговування в інклюзивному туризмі необхідно забезпечити супровід учасників екскурсій.

Супровідник може бути як один на групу екскурсантів, так і для кожного екскурсанта персонально (залежно від потреби та складності маршруту). Бажано, щоб серед супровідників був медичний працівник, який розуміє потреби та

проблемні моменти, які можуть виникати під час екскурсійного обслуговування. Також до складу супроводжуючих бажано залучати фізично підготовлених і психологічно стійких осіб, зокрема волонтерів, здатних надати необхідну допомогу подорожуючим [41, с. 18].

Організаційно-економічне забезпечення інклюзивного туризму значною мірою визначається формами його організації, які диференціюються за характером супроводу туристів та його спрямованістю (рис. 1.9).

Рис. 1.9 – Класифікація форми організації інклюзивного туризму

Кожна із зазначених форм туризму потребує специфічний підходів до організації, залучення матеріально-технічних, трудових та інших ресурсів.

Передусім, подорожі для інклюзивних туристів потребують ретельної підготовки, зокрема: раннього планування маршрутів з урахуванням доступності туристичних об'єктів, транспорту, житла та інших послуг; вибору оптимального

часу подорожі (зادля уникнення надмірного скупчення інших туристів); попередження перевізників, гідів, адміністрації музеїв, культурних установ, готелів і ресторанів про необхідність забезпечення особливих потреб клієнтів; оцінки доступності медичних послуг; відповідного страхування туристів формування оптимальної чисельності груп та організації туристичного супроводу. Наприклад, рекомендовано, щоб група осіб з порушеннями зору складалася з 5 екскурсантів, якщо інший тип порушення зору – то з 10. На кожного екскурсанта потрібен один супровідник [41, с. 15].

Туристичним компаніям доцільно стимулювати супровід туристів членів сім'ї та друзями за рахунок різних програм лояльності (знижки та пільги, комплексні туристичні пакети), оскільки це допоможе їм уникнути зайвих витрат на персонал та непередбачуваних ситуацій через неналежний підхід до потреб клієнтів. Адже близькі особи та родичі максимально обізнані з потребами інклюзивного туриста, забезпечують належну емоційну підтримку, підвищену турботу та комфорт, здатність гнучко коригувати плани подорожі з урахуванням медичних особливостей, фізичних обмежень і особистих уподобань. Також туроператорам доцільно брати участь у проєктах, що фінансуються благодійними організаціями, які готові оплачувати участь у подорожах не лише туристів, але й супроводжуваних їх волонтерів чи інших опікунів. Загалом така практика позитивно позначається на розвитку туристичної індустрії [35].

Плануючи туристичні маршрути для осіб з обмеженими можливостями важливо зважати на сприятливість природно-кліматичних умов певних регіонів. Наприклад, слід уникати екстремально складних гірських районів, або в умовах України – регіонів наближених до зони бойових дій, оскільки пріоритетом є безпека туристів. Слід адаптувати кожен маршрут до стану здоров'я та фізичних можливостей подорожуючих. Особливу увагу потрібно звертати на дотримання вимог безпеки під час перебування на туристичних локаціях. Вибір місць відпочинку з урахуванням цих критеріїв сприятиме комфорту мандрівників і мінімізує ризики під час подорожі.

При організації культурно-пізнавального (в т.ч. історичного) туризму одним із ключових елементів підготовки є екскурсійний текст [41, с. 17]. Під час підготовки екскурсійної інформації про об'єкти слід зосередитися на ключових фактах, уникаючи перевантаження датами, числовими даними та маловідомими спеціальними термінами.

Організуючи екскурсії для осіб з інвалідністю необхідно ретельно враховувати тривалість і планування маршруту. Особливу увагу слід приділити доступності обраних об'єктів, можливості зручного підходу чи під'їзду до них, наявності достатнього простору для зупинки групи та забезпечення вимог безпеки під час перебування на локаціях. Тривалість екскурсій доцільно скорочувати, враховуючи підвищену фізичну та емоційну втомлюваність осіб з обмеженими можливостями. Маршрут повинен включати місця для короткочасного відпочинку та санітарних зупинок, але при цьому залишатися функціонально повноцінним. Наприклад, для оглядової автобусної екскурсії необхідно передбачити як відвідування культурних закладів (музеїв, галерей, виставок), так і пішохідну частину (прогулянки історичними кварталами, парками чи набережною).

Таким чином, інклюзивний туризм потребує комплексного підходу, державно-приватного партнерства у забезпеченні його організації та формування соціально-відповідального суспільства.

1.3. Методика дослідження та оцінки рівня розвитку інклюзивного туризму

Дослідження сучасного стану та перспектив розвитку інклюзивного туризму базується на застосуванні як загальних так і специфічних методологічних підходів, принципів та прийомів. До загальних підходів дослідження цієї сфери належать діалектичний, системний, функціональний, структурний, соціально-економічний, інтеграційний тощо.

Діалектичний підхід до дослідження інклюзивного туризму полягає у вивченні явищ і процесів через взаємозв'язок, динаміку змін і розвиток протиріч, які виникають у процесі його функціонування та вдосконалення.

Зміст цього підходу проявляється у наступних аспектах:

- аналіз суперечностей, як джерела розвитку інклюзивного туризму (наприклад, наявність бар'єрів для туристів з інвалідністю спонукає до впровадження нових технологій, змін у законодавстві та покращення інфраструктури);
- єдність і боротьба протилежностей – проявляється у збалансуванні економічної ефективності та соціальної відповідальності при створенні інклюзивного середовища.
- розгляд явищ у їхньому розвитку - інклюзивний туризм постійно змінюється під впливом нових технологій, соціальних запитів і економічних умов;
- взаємозв'язок між частинами системи - інклюзивний туризм є частиною загальної туристичної системи, а також соціально-економічного і культурного середовища. Діалектичний підхід дозволяє виявити, як зміни в одній частині (наприклад, в інфраструктурі) впливають на інші (якість обслуговування, попит, доступність послуг тощо);
- перехід кількісних змін у якісні - поступове впровадження нових технологій, навчання персоналу чи вдосконалення законодавства може призвести до якісного стрибка у розвитку інклюзивного туризму;
- урахування конкретно-історичних умов - кожна країна чи регіон мають свої особливості, які впливають на розвиток інклюзивного туризму.

Системний підхід у дослідженні інклюзивного туризму передбачає комплексне вивчення цього явища як сукупності взаємопов'язаних елементів, що утворюють цілісну систему. Він дозволяє забезпечити всебічне розуміння його проблематики, допомагає виявляти ключові проблеми та точки для ефективного впливу; сприяє розробці узгоджених стратегій розвитку з урахуванням інтересів усіх зацікавлених сторін; дозволяє передбачати наслідки змін.

Функціональний підхід у дослідженні інклюзивного туризму спрямований на вивчення ролей, завдань та функцій елементів його системи для досягнення основних цілей: забезпечення доступності, комфорту та безпеки для всіх категорій туристів. Він дозволяє оцінити наскільки функціональність окремих елементів системи відповідає потребам осіб з інвалідністю та іншими обмеженими можливостями і виявити "вузькі місця"; вивчити вплив внутрішніх та зовнішніх

факторів на розвиток інклюзивного туризму; розробити рекомендації щодо покращення функціонування системи для досягнення кращої ефективності та задоволення потреб подорожуючих.

Структурний підхід передбачає аналіз окремих елементів системи інклюзивного туризму (інфраструктури, персоналу, нормативно-правової бази тощо), їхнього взаємозв'язку та ролі в забезпеченні комплексного обслуговування туристів. Він дозволяє виокремити ключові елементи системи, що є основними для забезпечення її функціонування та другорядні, які підтримують процес і на цій основі визначити пріоритетні напрямки розвитку цього сегменту туристичного ринку.

Соціально-економічний підхід дозволяє досліджувати інклюзивний туризм не лише як економічну діяльність, а й як важливий фактор соціального розвитку, що має позитивний вплив на суспільство в цілому. Він дозволяє оцінити, як інклюзивний туризм сприяє соціальній інтеграції людей з інвалідністю, створенню інклюзивного середовища для усіх громадян; проаналізувати його вплив на місцеву економіку, включаючи залучення додаткових ресурсів у галузь, створення робочих місць, розвиток інфраструктури, збільшення доходів від туризму та пов'язаних галузей;

Зміст інтеграційного підходу в дослідженні інклюзивного туризму полягає в комплексному вивченні і врахуванні всіх аспектів, які впливають на доступність і якість туристичних послуг для людей з обмеженими можливостями, що допомагає створити рівні умови для всіх учасників туристичної діяльності. Він передбачає інклюзивне проектування та планування, а також міжсекторну співпрацю – тісну взаємодію між державними органами, туристичними компаніями, громадськими організаціями та іншими зацікавленими сторонами для розробки і реалізації політик, спрямованих на забезпечення рівного доступу до туристичних ресурсів для людей з обмеженими можливостями.

Методика дослідження та оцінки рівня розвитку інклюзивного туризму включає кілька етапів і базується на аналізі показників доступності, якості обслуговування та відповідності інфраструктури потребам осіб з інвалідністю. Її зміст ілюструє табл. 1.5.

Таблиця 1.5 – Зміст методики дослідження стану та перспектив розвитку інклюзивного туризму*

Етап дослідження	Зміст
Аналіз нормативно-правової бази	<ul style="list-style-type: none"> - Оцінка наявності державних і міжнародних стандартів, що регламентують розвиток інклюзивного туризму. - Аналіз змісту державних і регіональних програм, спрямованих на підтримку доступного туризму, а також місцевих ініціатив і проєктів щодо адаптації туристичної інфраструктури
Оцінка передумов (потенціалу) розвитку інклюзивного туризму	<ul style="list-style-type: none"> - Оцінка кількості та складу осіб з інвалідністю, людей похилого віку та осіб з іншими фізичними обмеженнями; - Оцінка рівня пенсійного забезпечення та інших видів доходів осіб з фізичними обмеженнями; - Дослідження причин зростання інвалідності; - Оцінка стану туристичної інфраструктури, зокрема рівня доступності туристичних об'єктів, транспорту, закладів проживання, харчування та інших установ туристичного сервісу; - Аналіз рівня інтеграції осіб з обмеженнями у загальну туристичну активність;
Дослідження якості, доступності та різноманіття послуг	<ul style="list-style-type: none"> - Аналіз рівня підготовки персоналу до роботи з туристами з інвалідністю. - Вивчення основних параметрів якості обслуговування: адаптованості екскурсій, організації супроводу, рівня технічного забезпечення супроводу (аудіогідів, цифрових додатків), відповідності вимогам безпеки тощо. - Аналіз рівня цін та знижок на туристичні послуги для туристів з обмеженими можливостями та супроводжуваних осіб - Оцінка туристичних маршрутів з точки зору їхньої адаптованості для різних груп туристів; - Аналіз асортименту послуг та атракцій, доступних інклюзивним туристам у межах програми подорожі; - Оцінка рівня задоволеності інклюзивних туристів якістю та доступністю послуг, виявлення основних труднощів, які вони зазнають під час подорожі
Аналіз кадрового забезпечення	<ul style="list-style-type: none"> - Аналіз чисельності та структури персоналу, зайнятого роботою з інклюзивними туристами - Аналіз рівня підготовки персоналу до роботи з туристами з інвалідністю (володіння мовою жестів, знання іноземних мов, знання соціальної психології, наявність базової медичної освіти тощо).
Оцінка рівня інформаційної доступності	<ul style="list-style-type: none"> - Аналіз наявності та якості інформації про туристичні об'єкти в доступних форматах (шрифт Брайля, мобільні додатки, аудіогіди). - Аналіз рівня використання інноваційних технологій, таких як віртуальні тури, системи навігації для незрячих тощо.
Економічний аналіз параметрів функціонування сфери інклюзивного туризму	<ul style="list-style-type: none"> - Вивчення попиту на інклюзивний туризм серед різних категорій населення; - Аналіз динаміки туристичного потоку; - Аналіз рівня витрат інклюзивних туристів на подорожі порівняно з іншими туристами; - Розрахунок економічного ефекту від розвитку інклюзивного туризму для регіону (зростання доходів і прибутків бізнесу, податкових надходжень до державного та місцевих бюджетів)

Аналіз рівня інституційної підтримки	<ul style="list-style-type: none"> - Оцінка обсягів та структури фінансово-інвестиційного забезпечення програм розвитку доступного туризму з державного та місцевих бюджетів, а також за рахунок коштів міжнародних організацій; - Аналіз рівня участі суб'єктів господарювання у міжнародних проєктах і ініціативах, присвячених розвитку інклюзивного туризму
Аналіз міжнародного досвіду організації інклюзивного туризму	Вивчення із використанням методу бенчмаркінгу передових європейських та світових практик організації доступного простору та надання послуг туристам з обмеженими можливостями та оцінка можливості їх адаптації у вітчизняних умовах.
Узагальнення результатів та визначення перспектив розвитку	<ul style="list-style-type: none"> - узагальнення даних за всіма напрямками для визначення загального рівня розвитку інклюзивного туризму в країні чи регіоні; - побудова рейтингу регіонів чи міст країни за рівнем доступності туризму для осіб із інвалідністю; - виявлення ключових проблем та розробка рекомендацій для подальшого розвитку інклюзивного туризму; - формування стратегії розвитку інклюзивного туризму на основі результатів дослідження; - моделювання сценаріїв та розрахунок прогностичних параметрів розвитку інклюзивного туризму.

*Розроблено автором

Повноцінна реалізація зазначених етапів та змісту дослідження сфери інклюзивного туризму потребує застосування комплексу різноманітних методів та прийомів збору інформації, її опрацювання та аналізу з використанням відповідної системи оціночних показників.

Проблема збору інформації ускладнюється тим, що у офіційній статистичній звітності туристичної діяльності відсутні дані про рівень участі у подорожах осіб з обмеженими можливостями чи про рівень доступності туристичної інфраструктури для таких клієнтів. Це потребує пошуку відповідної інформації через різноманітні інтернет-ресурси: наприклад сервіс бронювання житла booking.com, сайти громадських організацій та аналітичних компаній, які проводять спеціальні дослідження сфери інклюзивного туризму, а також її отримання шляхом всебічного застосування соціологічного методу, що передбачає проведення тематичних анкетувань (для отримання даних, які піддаються статистичній обробці), інтерв'ю з туристами, членами їхніх родин, представниками туристичного бізнесу, науковцями та іншими експертами галузі; роботу у фокус-групах (для глибокого вивчення проблем функціонування галузі).

Анкетування дозволяє зібрати інформацію про потреби інклюзивних туристів; проблеми, з якими вони стикаються під час подорожей; рівень їх задоволеності якістю сервісу, а також оцінити ставлення представників туристичної галузі до розвитку інклюзивного напрямку.

Безпосереднє спілкування з респондентами (інтерв'ю) чи робота у фокус групах дає змогу глибоко дослідити досвід осіб з інвалідністю у використанні туристичних послуг, виявити приховані проблеми функціонування галузі, обговорити їх з туристами та іншими зацікавленими сторонами туристичної індустрії та отримати від них інформацію, що дозволить знайти оптимальні шляхи розв'язання цих проблем.

Вивчення рівня доступності туристичних об'єктів та маршрутів потребує активних польових досліджень, тобто аналізу їх облаштування та функціональності безпосередньо на місці (шляхом спостереження).

Серед специфічних методів збору інформації необхідно також виділити:

- он-лайн дослідження, зокрема моніторинг відгуків на туристичних платформах і в соціальних мережах щодо доступності та якості послуг під час подорожей, аналіз новин у різних інформаційних виданнях;

- аналіз документів - вивчення змісту державних програм, законодавства та політики у сфері інклюзивного туризму; оцінка звітів, планів розвитку інфраструктури тощо.

Відзначимо, що для аналізу певних параметрів туристичного сервісу, зокрема, рівня якості послуг, доступності інфраструктури, інформаційного забезпечення, інноваційності та інших, доцільно використовувати метод бальних оцінок, що потребує попередньої розробки критеріїв і оціночної шкали.

Основними методами, які використовувалися у нашому дослідженні є:

1) Економіко-статистичні – передбачають використання статистичних даних для виявлення тенденцій, динаміки розвитку та проблем у сфері інклюзивного туризму. Включають аналіз рядів динаміки, структури, порівняння абсолютних і відносних величин, групування та ін.;

- 2) Порівняльний аналіз – для зіставлення рівня розвитку інклюзивного туризму в різних регіонах, містах або країнах;
- 3) Метод візуалізації даних – передбачає узагальнення даних за допомогою графічних діаграм, структурних схем або таблиць для наочної демонстрації тенденцій розвитку процесів і явищ і функціональних зв'язків між ними;
- 4) Індикативний метод – передбачає визначення та оцінку ключових показників за встановленими критеріями. Дозволяє оцінити доступність інфраструктури, якість сервісу, рівень задоволеності подорожжю тощо;
- 5) Метод багатокритеріальної оцінки - врахування різних аспектів (економічних, соціальних, інфраструктурних) для комплексної оцінки рівня розвитку інклюзивного туризму;
- 6) Метод експертних оцінок - аналіз думок фахівців галузі професійної оцінки сучасного стану та визначення функціональних проблем розвитку сфери інклюзивного туризму;
- 7) Метод бенчмаркінгу - вивчення найкращих практик організації інклюзивного туризму (зокрема, зарубіжних) та оцінка можливості їх впровадження у місцевих умовах;
- 8) SWOT-аналіз - визначення сильних і слабких сторін, можливостей та загроз у сфері інклюзивного туризму, що дозволяє обґрунтувати стратегію його розвитку.

Ці методи дозволили комплексно дослідити рівень розвитку інклюзивного туризму, виявити проблеми, обґрунтувати рекомендації щодо вдосконалення його організації та визначити ключові напрями розвитку. Це створює основу для розробки ефективних стратегій на державному та регіональному рівнях, спрямованих на формування в Україні доступного суспільства – середовища, що сприяє створенню рівних можливостей, підвищення якості життя всіх громадян і формування культури взаємоповаги та підтримки.

РОЗДІЛ 2

ОЦІНКА СУЧАСНОГО СТАНУ ТА РІВНЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ІНКЛЮЗИВНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

2.1. Аналіз соціально-демографічного потенціалу розвитку інклюзивного туризму в Україні

Потенціал розвитку інклюзивного туризму визначається сукупністю економічних, соціальних, культурних і технічних чинників, які створюють умови для організації доступного та комфортного відпочинку для людей з інвалідністю або іншими особливими потребами.

Основною передумовою розвитку інклюзивного туризму, як і будь-якого іншого виду економічної діяльності в умовах ринкової економіки, є потреби певної цільової групи споживачів, відповідно до яких формується попит на відповідні товари чи послуги. Масштаб попиту та його структура безпосередньо залежить від чисельності потенційних споживачів, рівня їхніх доходів, уподобань на низки інших факторів. Тому серед усіх чинників, які визначають потенціал розвитку інклюзивного туризму в Україні, ключова роль, на наш погляд, все ж належить соціально-демографічному компоненту.

Особливість тут полягає в тому, що лише сам факт наявності людей з обмеженими можливостями, без прив'язки до їх кількісних показників, зобов'язує представників влади та бізнесу докладати чималих зусиль для формування доступного середовища (відповідно до вимог міжнародних документів, зокрема Конвенції ООН про права інвалідів та внутрішніх стандартів). А вже чисельність і структура людей з особливими потребами, які попри фізичні чи психологічні обмеження прагнуть подорожувати, а також їхня частка у загальній кількості потенційних туристів, визначають місткість ринку інклюзивного туризму і формують потребу у певних видах ресурсів: кількості спеціалізованого транспорту, місць для інвалідів у громадському транспорті, кількості адаптованих місць у готелях та ресторанах, чисельності супроводжуючого персоналу тощо.

Зазвичай, коли говорять про інклюзивний туризм, передусім мають на увазі людей з різними формами інвалідності. Це не випадково, оскільки у світі, як уже зазначалося, налічується близько 16% осіб з різними формами інвалідності (за даними ВООЗ 2023 р.) [10, с. 98], а у країнах ЄС інвалідність мають 87 млн. осіб (близько 20% населення спільноти) [42].

Проте, насправді, левову частку потенційних споживачів інклюзивного туризму становлять люди похилого віку (старші 60-65 років), частка яких невпинно зростає. За даними Євростату прогнозується збільшення кількості осіб старше 65 років із 22% у 2025р. до 32% у 2100 р. [45]. Але особливий акцент на сегмент осіб з інвалідністю зумовлений тим, що серед них багато молодих людей (у віці до 40 років), які прагнуть вести активний спосіб життя. А різні форми фізичних та психічних обмежень вимагають особливих підходів, технік та залучення спеціальних ресурсів. До того ж, особи з інвалідністю часто подорожують у супроводі декількох родичів чи друзів, що приносить галузі додаткові доходи і збільшує потенціал розвитку сфери інклюзивного туризму.

Старші ж люди, особливо в країнах, де добре розвинута медицина, попри певні труднощі з мобільністю та погіршенням стану здоров'я, все ж залишаються повносправними і можуть пересуватися без сторонньої допомоги, вільно користуватися громадським транспортом, а також, використовуючи нескладні технічні пристрої (окуляри, слухові апарати) повноцінно сприймати візуальну та звукову інформацію, що подається під час екскурсій. Проте, у міру збільшення віку, такі особи виявляють менший інтерес до подорожей, а у країнах з низьким рівнем пенсійного забезпечення просто не можуть дозволити собі такі блага. Тим не менше промовистим є той факт, що 11% усіх туристичних поїздок в Європі і 7% у світі здійснюється туристами з обмеженими можливостями, [29, с.690].

Український зріз соціально-демографічного потенціалу розвитку інклюзивного туризму визначається приблизною структурою осіб з обмеженими можливостями, яка наведена на рис. 2.1. Вона сформована на основі результатів останніх доступних даних про склад населення України (станом на початок 2022 р).

Як бачимо, станом на початок 2022 р. в Україні налічувалося лише 6,6% осіб, офіційно зареєстрованих як інваліди, хоча за деякими оцінками загальна

частка людей, які мають певні фізичні чи психологічні обмеження становить близько 10%. При цьому близько половини інвалідів з обмеженими можливостями пересування («візочники») – молоді люди віком до 40 років.

Рис. 2.1 – Орієнтована структура осіб з обмеженими можливостями в Україні станом на початок 2022 р. (до загальної чисельності населення)*

*Складено за даними Державної служби статистики України

Особи віком старше 60 років в Україні складають четверту частину населення. Відзначимо, що у Європі, з огляду на вищий пенсійний вік, до осіб з обмеженими можливостями відносять людей старше 65 років. У нашій державі їх частка за останніми даними складає 17,7%. Однак, через низький рівень життя і несвоєчасну профілактику захворювань, проблеми із мобільністю, а також вади зору і слуху має значна кількість осіб молодше 60 років.

У загальній структурі населення України близько 2% становлять діти віком до 2 років, які або ще не ходять самостійно або швидко втомлюються від ходьби. Тому, подорожуючи з такими дітьми чи прогулюючись міськими вулицями або парками, батьки зазвичай використовують дитячі коляски чи візки. Природньо, що для цієї частини населення також вкрай важливе безбар'єрне середовище у місцях громадського користування, транспорті чи торгово-розважальних центрах.

Як було зазначено вище, основною цільовою аудиторією інклюзивного туризму все ж таки є люди з інвалідністю. Саме вони відчувають найбільші труднощі та обмеження у сприйнятті навколишнього середовища та пересуванні у ньому і, відповідно, потребують спеціальних умов організації їхніх подорожей.

До того ж, для цієї категорії людей, туризм є не лише способом відпочинку і приємного проведення часу, але й важливим інструментом оздоровлення, реабілітації та соціально-психологічної адаптації. Це особливо актуально у сучасних реаліях України, коли в умовах інтенсивної російсько-української війни щоденно зростає кількість осіб з важкими пораненнями, ампутаціями, порушенням психіки та іншими фізіологічними проблемами.

Згідно даних Державної служби статистики України та Міністерства соціальної політики України за період з 2019 р. по 2023 р. загальна чисельність людей з інвалідністю зростає на 300 тис. із 2,7 млн. до 3,0 млн. осіб або на 11%. З огляду на катастрофічне зменшення чисельності населення через міграцію та інші причини, питома вага осіб з інвалідністю збільшилася впродовж зазначеного періоду на 2,5 пункти і склала у звітному році 9% (рис. 2.2)

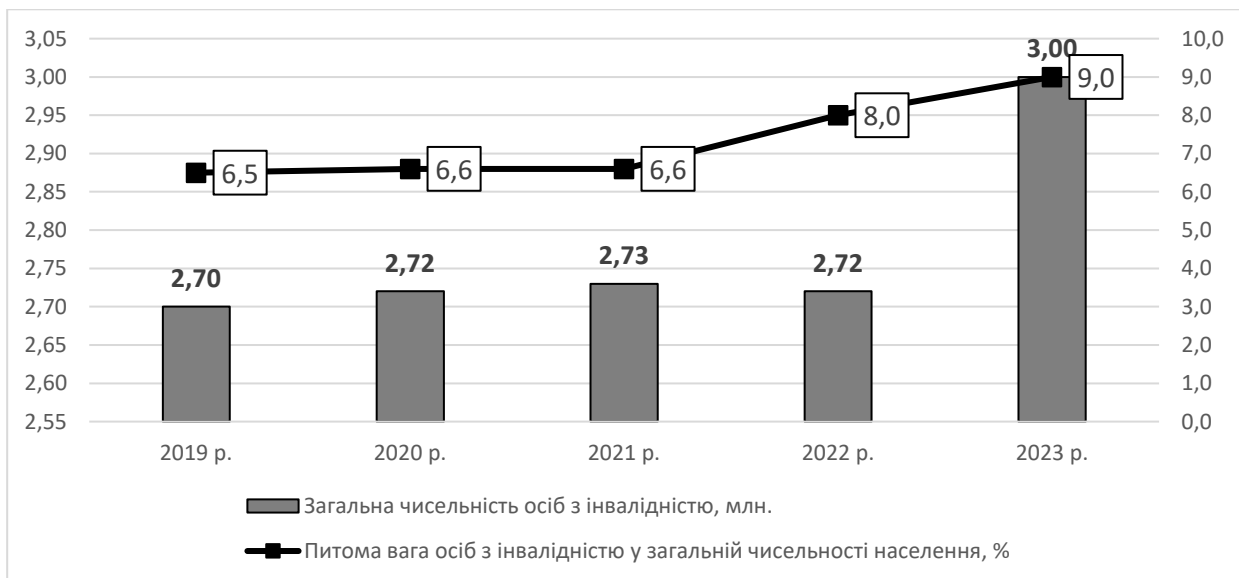

Рис. 2.2 – Динаміка чисельності осіб з інвалідністю в Україні*

*Складено за даними Державної служби статистики України

Якщо, впродовж 2019-2022 рр. чисельність осіб з інвалідністю залишалася відносно стабільною, то у 2023 р. відбувся значний «стрибок» значення цього показника. Загальна чисельність осіб, яких у 2023 р. вперше було визнано інвалідами склала 230,7 тис. осіб, що зумовлено травмами, бойовими пораненнями, каліцтвами та іншими проблемами зі здоров'ям.

Статеву і вікову структуру цих осіб ілюструє рис. 2.3.

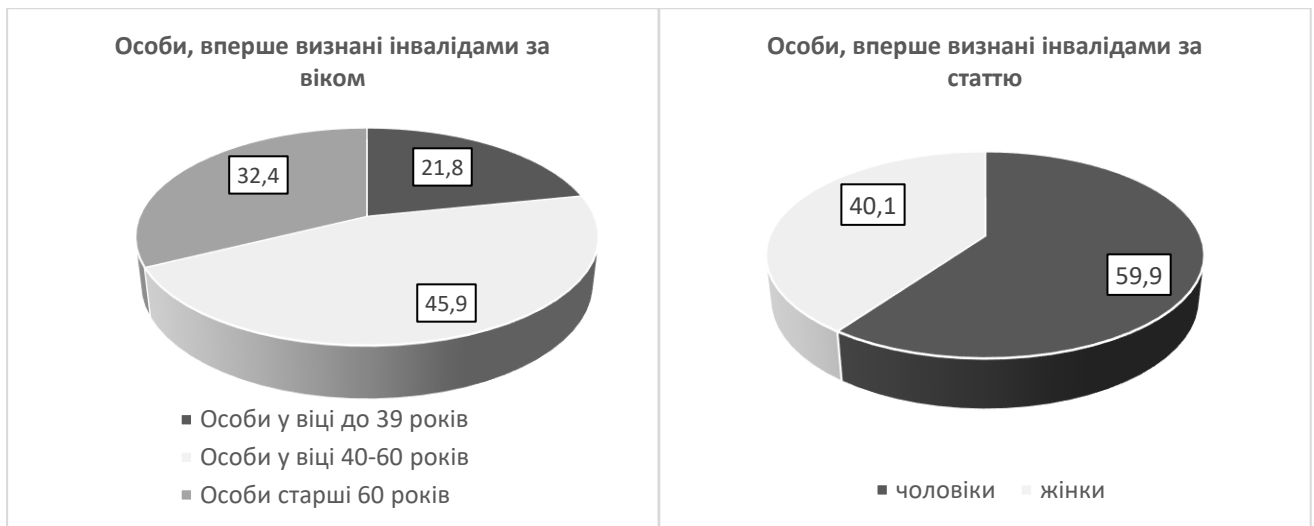

Рис. 2.3 – Статева і вікова структура осіб, вперше визнаних інвалідами у 2023 р. в Україні

Як бачимо, серед визнаних інвалідами більшість складають чоловіки – майже 60%. Це є очевидним з огляду на велику їх кількість, що зазнали травм і каліцтв внаслідок участі у бойових діях.

У віковій структурі тих, хто отримав інвалідність вперше, переважають особи у віці 40-60 років – 45,9%. Також майже третину нових осіб з інвалідністю складають особи похилого віку (старше 60 років). Такий їх стан загалом пов'язаний зі зростанням частки загальних захворювань, а також травм, отриманих в результаті обстрілів цивільної інфраструктури. Решта 21,8% – це відносно молоді люди (до 40 років), серед яких також чимало учасників війни з росією.

До російського вторгнення кількість людей з інвалідністю працездатного віку складала 2,56 млн. осіб або 93,8% від загальної кількості.

Аналізуючи рис. 2.2 варто відзначити певне зменшення чисельності осіб з інвалідністю у 2022 р. відносно попереднього 2021 р., яке за деталізованими даними склало 4,1 тис. осіб. І відбулося це на фоні активної фази війни, через яку кількість людей, які отримали інвалідність за десять місяців 2022 р. склала 45 тис. осіб, тоді як у 2021 р. цей показник був у 3,5 рази меншим (близько 13 тис. осіб.) [47]. Така ситуація, на наш погляд, спричинена міграцією багатьох осіб з інвалідністю закордон, їхньою загибеллю чи потраплянням у зону окупації через фізичну неможливість виїзду.

У контексті розвитку інклюзивного туризму важливе значення має розподіл осіб з інвалідністю за групами. Це зумовлено тим, що інваліди III групи практично не мають видимих фізичних чи психічних вад, а отже, здебільшого можуть безперешкодно брати участь у подорожах і, загалом, мають більшу схильність до цього. А їхні вимоги щодо забезпечення доступності певних об'єктів можуть бути виконані суб'єктами господарювання без значних фінансових інвестицій. Структуру осіб з інвалідністю впродовж 2019-2022 рр. ілюструє рис. 2.4. За 2023 р. дані поки що відсутні.

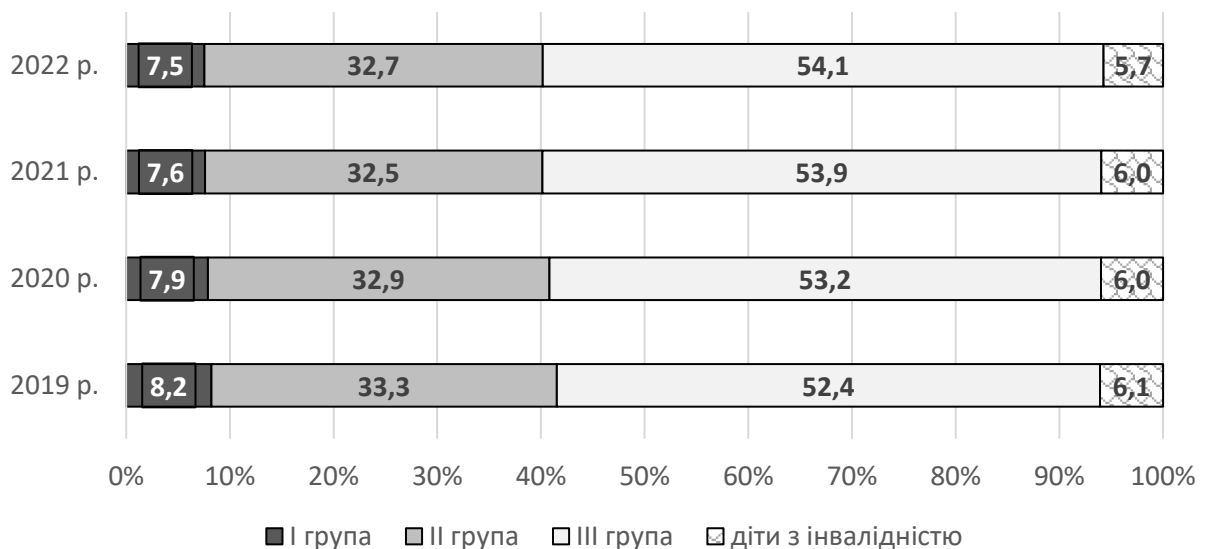

Рис. 2.4 – Структура осіб з інвалідністю в Україні*

*Складено за даними Державної служби статистики України

Наведена інформація свідчить, про певні структурні зрушення у напрямі зменшення питомої ваги осіб із важкими формами інвалідності однак вони є відносно незначними. Як бачимо більше половини осіб, в офіційному порядку визнаних інвалідами, належать до III групи інвалідності. У 2022 р. їх налічувалося 1472 тис. або 54,1% від загальної кількості. Згідно даних додатку А порівняно з 2019 р. кількість представників цієї групи зросла на 4%, що спричинило збільшення їх питомої ваги у структурі осіб з інвалідністю на 1,7 пункти. Натомість кількість людей з I і II групою інвалідності дещо зменшилася, що мало наслідком відповідні зміни структурної частки – на 0,7 та 0,6 пункти відповідно.

У соціальному контексті позитивним явищем можна вважати зменшення кількості дітей з інвалідністю. За підсумками 2022 р. згідно даних додатку А їх

налічувалося 156 тис. осіб, що на майже на 5% менше ніж у 2019 р. і на 3,8% менше ніж у 2021 р. Однак, на наш погляд, помітне скорочення даної категорії неповносправних осіб причинив фактор війни(міграція, окупація тощо).

У сфері інклюзивного туризму діти з інвалідністю є однією з ключових цільових груп, які потребують спеціальних умов для участі в туристичних заходах. Причому, забезпеченню подорожей цієї групи приділяється особлива увага зі сторони владних структур, благодійних організацій, релігійних громад і, безумовно, батьків. Останні всіляко намагаються забезпечити соціальну адаптацію і лікування своїх дітей, а тому формують активний попит на інклюзивні туристичні продукти.

Цілком природньо, що після 2022 року ситуація суттєво змінилася в бік зростання людей з інвалідністю всіх трьох груп і більш раннього віку [27]. Підтверджує цю тезу істотне зростання загальної чисельності осіб, яких вперше було визнано особами з інвалідністю, про що йшлося вище. Також, за даними МОЗ, кількість дітей з інвалідністю у 2023 р. зросла до 158,9 тис. осіб, тобто на 1,9%, причому вперше цей статус у звітному році отримали 19 тис. дітей [5]. У структурі дітей з інвалідністю переважну більшість становить вікова група 7-14 років (57%), другу позицію займають діти віком 15-17 років (23,5%). На наш погляд, саме ці групи потенційно становлять клієнтський сегмент сфери інклюзивного туризму.

Водночас, потрібно розуміти, що діти з інвалідністю вимагають особливого піклування, уваги та турботи. Це обумовлює необхідність високого рівня підготовки та кваліфікації персоналу в туристичній сфері. Працівники, які забезпечують обслуговування цієї категорії клієнтів, повинні не лише володіти знаннями про специфіку потреб таких дітей, але й демонструвати чуйність, терпіння та здатність створювати комфортне й безпечне середовище. Важливо враховувати фізичні, емоційні та соціальні аспекти під час організації туристичних послуг, щоб забезпечити максимально позитивний досвід для дітей з інвалідністю та їхніх сімей.

Місткість регіонального ринку інклюзивного туризму значною мірою залежить від кількості осіб з обмеженими можливостями у конкретній області чи

місті, оскільки на відміну від здорових людей, особи з особливими потребами намагаються уникати далеких і тривалих подорожей.

Регіональний розподіл осіб з інвалідністю в Україні ілюструє рис. 2.5. Відзначимо, що у діаграмі наведено усереднені дані за 2020-2022 роки.

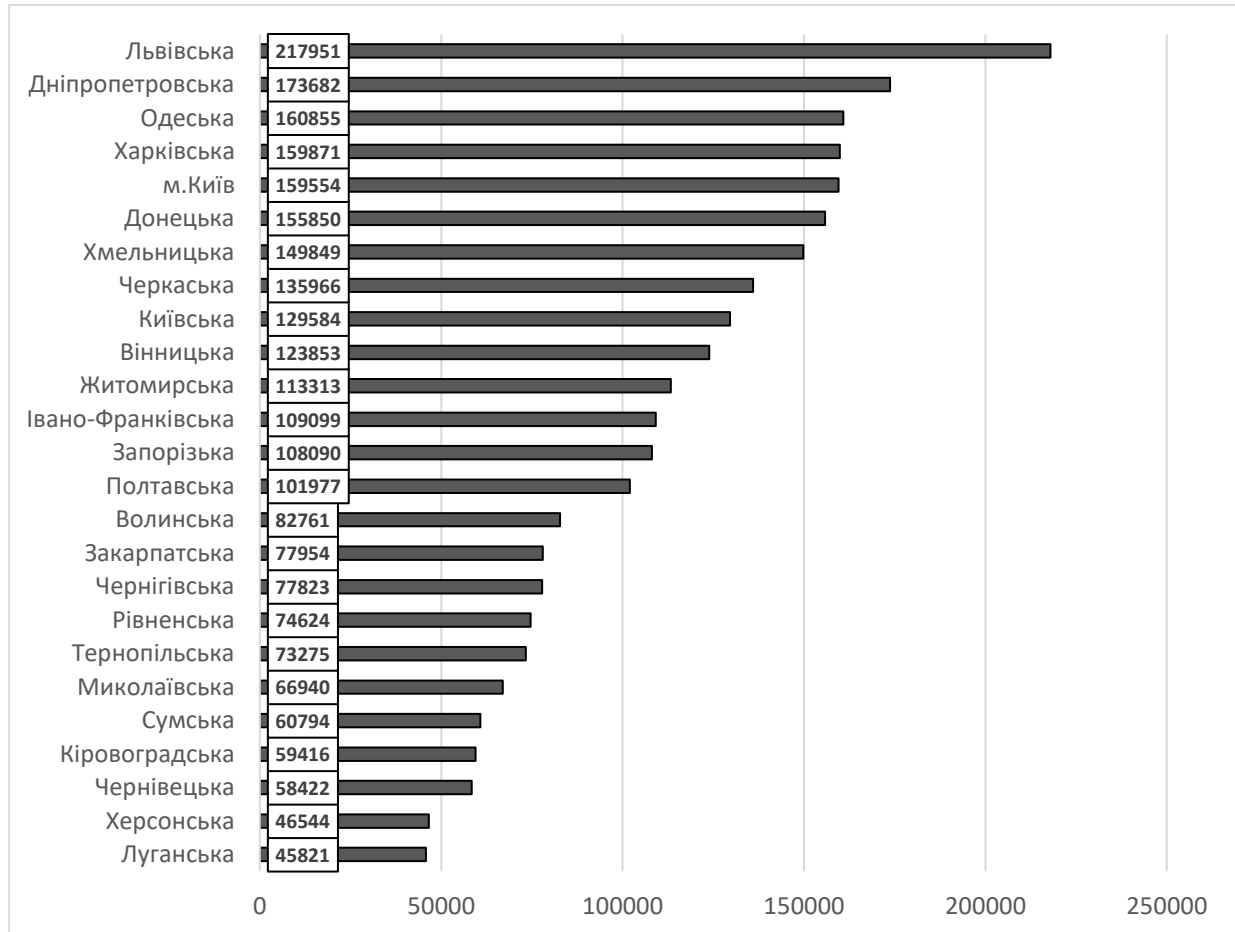

Рис. 2.5 – Рейтинг областей України за кількістю осіб з інвалідністю*

*Складено за даними Державної служби статистики України

Наведена інформація свідчить, що безумовним лідером за кількістю осіб з інвалідністю є Львівська область, у якій впродовж 2020-2022 рр. проживало 8% від загальної чисельності цієї категорії людей з обмеженими можливостями. Також досить значною є кількість осіб з інвалідністю у Дніпропетровській (6,4%), Одеській (5,9%) та Харківській (5,9%) областях, а також у м. Києві (5,9%), тобто фактично у регіонах із найбільшою в Україні чисельністю населення.

Але, якщо порівнювати кількість осіб з інвалідністю в розрахунку на 1000 наявного населення, то рейтинг областей істотно змінюється, про що свідчать дані додатку Б. Львівщина у ньому переміщується на 4-у позицію, а густонаселені

регіони – у другу десятку рейтингу. Лідируючі позиції обіймають Хмельницька, Черкаська та Житомирська області.

Львівська область також займає 1-е місце за кількістю осіб з найтяжчими формами інвалідності (І група) – 17 тис. в середньому за три роки або 8,1% від загальної чисельності даної групи та за кількістю інвалідів III групи – 139,6 тис. осіб або 9,5% чисельності групи. Також регіону належить третя позиція за кількістю дітей-інвалідів – 11,3 тис. осіб або 7,1% чисельності даної групи (табл. 2.1).

Таблиця 2.1 – Топ-5 регіонів України за кількістю осіб з інвалідністю відповідної групи (в середньому за 2020-2022 рр.)*

Група інвалідності	Область	Кількість осіб	Частка у загальній чисельності групи, %
І група	Львівська	17037	8,1
	Одеська	13013	6,2
	Дніпропетровська	12919	6,2
	м. Київ	12306	5,9
	Донецька	10837	5,2
II група	Одеська	74723	8,4
	м. Київ	71815	8,1
	Черкаська	68640	7,7
	Харківська	58391	6,6
	Київська	54058	6,1
III група	Львівська	139648	9,5
	Дніпропетровська	102386	7,0
	Донецька	97026	6,6
	Хмельницька	86179	5,9
	Харківська	82530	5,6
Діти з інвалідністю	Дніпропетровська	13207	8,2
	м. Київ	12221	7,6
	Львівська	11310	7,1
	Харківська	9062	5,7
	Одеська	8693	5,4

*Складено за даними Державної служби статистики України

Стосовно динаміки кількості осіб з інвалідністю, яку ілюструють дані додатку В, то загалом можна спостерігати збільшення їх кількості у 2022 р. порівняно з 2020 р. в областях Західного регіону країни, зокрема – у Закарпатській Тернопільській і Чернівецькій областях – на 5,0%, Львівській- на 4,4%, Івано-Франківській – на 3,5%. Певною мірою, це результат внутрішньої міграції

населення, спричиненої російським вторгненням. Цю тезу підтверджує помітний спад за аналізований період кількості інвалідів в Херсонській, Донецькій, Луганській та Харківській областях, які зазнали часткової окупації і продовжують залишатися зоною найбільшої небезпеки.

Відзначимо, що Львівська область домінує серед інших регіонів країни за кількістю осіб, яких у 2023 р. було визнано інвалідами вперше. Вона склала 22 тис. осіб, що становить 9,6% від загальної чисельності по Україні (рис. 2.6). З них 61,2% становлять чоловіки (при середньому показнику по Україні 60%).

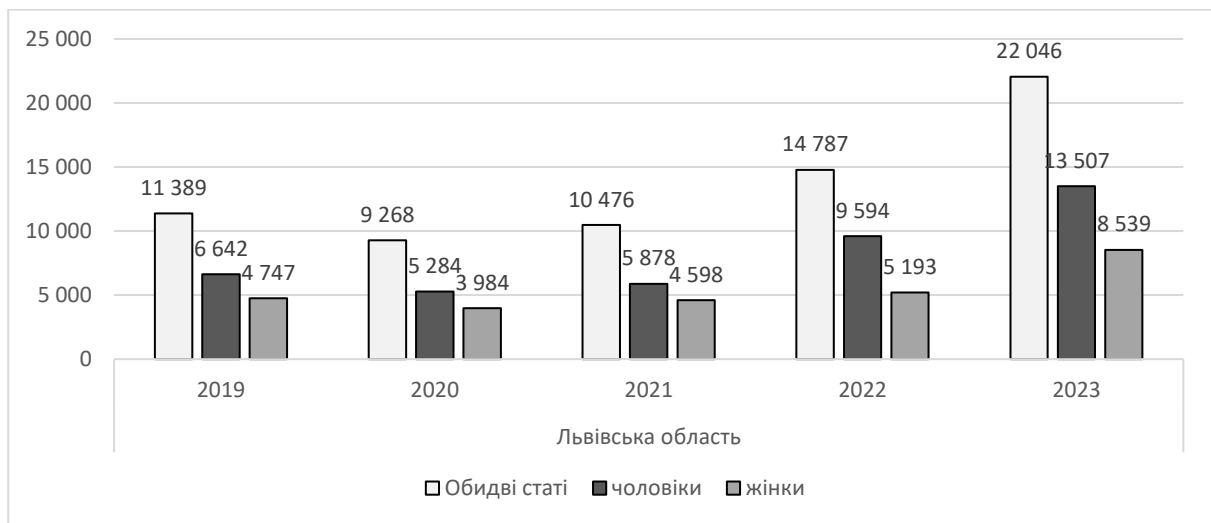

Рис. 2.6 - Динаміка кількості осіб, які вперше були визнані інвалідами у Львівській області*

*Складено за даними ГУСуЛО

Порівняно із 2020 р. рівень первинного визнання інвалідності зріс у 2,4 рази, в т.ч. по чоловіках – у 2,6 рази, жінках – у 2,1 рази, що зумовлено більшою участю перших у війні. Відносно попереднього 2022 р. зростання склало 49%, у тому числі по чоловіках – 40,8, жінках – 64,4%. Зменшення питомої ваги визнання інвалідності серед чоловіків можна пояснити надто прискіпливим ставленням до їхнього здоров'я зі сторони медико-соціальних експертних комісій (МСЕК), що зумовлено вимогами мобілізації.

Подібні тенденції мають місце і в інших регіонах України. Наприклад, на Житомирщині у 2024 році майже кожен п'ятий випадок встановлення інвалідності (17,5%) був пов'язаний із наслідками війни. А загальна кількість інвалідів в області з 2020 р. зросла у 2,3 рази [21].

Домінуючі показники Львівщини по чисельності осіб з інвалідністю зумовлені низкою обставин. У часі війни ними стали значне збільшення кількості населення за рахунок внутрішньої міграції на терени області зі східних та південних регіонів країни, а також велика частка військовослужбовців, задіяних у зоні активних бойових дій, які зазнали поранень, контузій та ампутацій. Але високі показники інвалідності у Львівській області, яку на відміну від Донецької, Луганської, Дніпропетровської, Харківської областей не можна віднести до індустріальних регіонів країни з високим рівнем концентрації небезпечних виробництв, мали місце і в довоєнний період. Ця ситуація зумовлена передусім тим, що поступове переселення мешканців Донецької та Луганської областей на захід України почалося ще у 2014 р. Значна частина цих людей має інвалідність або хронічні захворювання, пов'язані з тривалим впливом шкідливих умов праці на шахтах і підприємствах важкої промисловості. Також, досить багато вихідців із регіону у різний час були учасниками АТО і набули обмежених можливостей через поранення.

Вагомими чинниками концентрації у Львівській області осіб з інвалідністю є комфортне та доступне середовище проживання, а також вкрай сприятливі умови для лікування та реабілітації. Тут наявні одні з найкращих в Україні медичні та реабілітаційні центри, бальнеологічні курорти, санаторії, гериатричні пансіонати та інші спеціалізовані установи, які пропонують комплексні програми відновлення здоров'я; функціонує чимало громадських та волонтерських організацій, готових надавати всебічну допомогу людям з особливими потребами.

Львів та інші населені пункти області активно розвивають інфраструктуру, спрямовану на створення доступного середовища для людей з інвалідністю. Доступний громадський транспорт, адаптовані будівлі та інші елементи інклюзивного середовища дозволяють забезпечити комфортні умови не лише для проживання, але й для різних форм дозвілля та туристичних подорожей.

Місцева влада у співпраці з громадськими організаціями активно реалізує різноманітні міжнародні проєкти, спрямовані на створення умов для реабілітації людей з інвалідністю.

Львівщина також характеризується сприятливою для відновлення здоров'я екологією, наявністю численних рекреаційних зон (лісів, парків, водойм, гірських

ландшафтів тощо). А місцеве населення демонструє високий рівень толерантності та чуйне ставлення до осіб з інвалідністю. Це сприяє формуванню комфортного соціального середовища, де кожен може почуватися прийнятим і захищеним і забезпечує інтеграцію таких людей у суспільство.

Однією з головних перешкод щодо туристичної активності осіб з обмеженими можливостями є низький рівень доходів, що у багатьох випадках не забезпечує задоволення навіть базових фізіологічних та побутових потреб, не кажучи вже про витрати на подорожі чи дозвілля. Це, передусім, пов'язано із розміром пенсійних виплат за віком та інвалідністю, які для більшості соціально незахищених категорій населення є вкрай низькими.

За даними Пенсійного фонду України (ПФУ) 87,7% інвалідів працездатного віку (2,247 тис. осіб) отримують від держави за різними законодавчими актами соціальну допомогу (пенсії). В тому числі 71,7% - I група інвалідності, 89,8% - II група і 88,0% - третя група [27]. З рис. 2.7 бачимо, що розмір мінімальної пенсійної виплати по I-й групі інвалідності становить лише 2760 грн/міс; по II і III-й групі інвалідності для непрацюючих осіб – 2520 грн/міс, а для працюючих ще менше – 2093 грн/міс. Розмір мінімальної пенсії за віком з 1 січня 2024 р. диференціюється у розмірі від 2361 до 3370 грн/міс залежно від віку та страхового стажу.

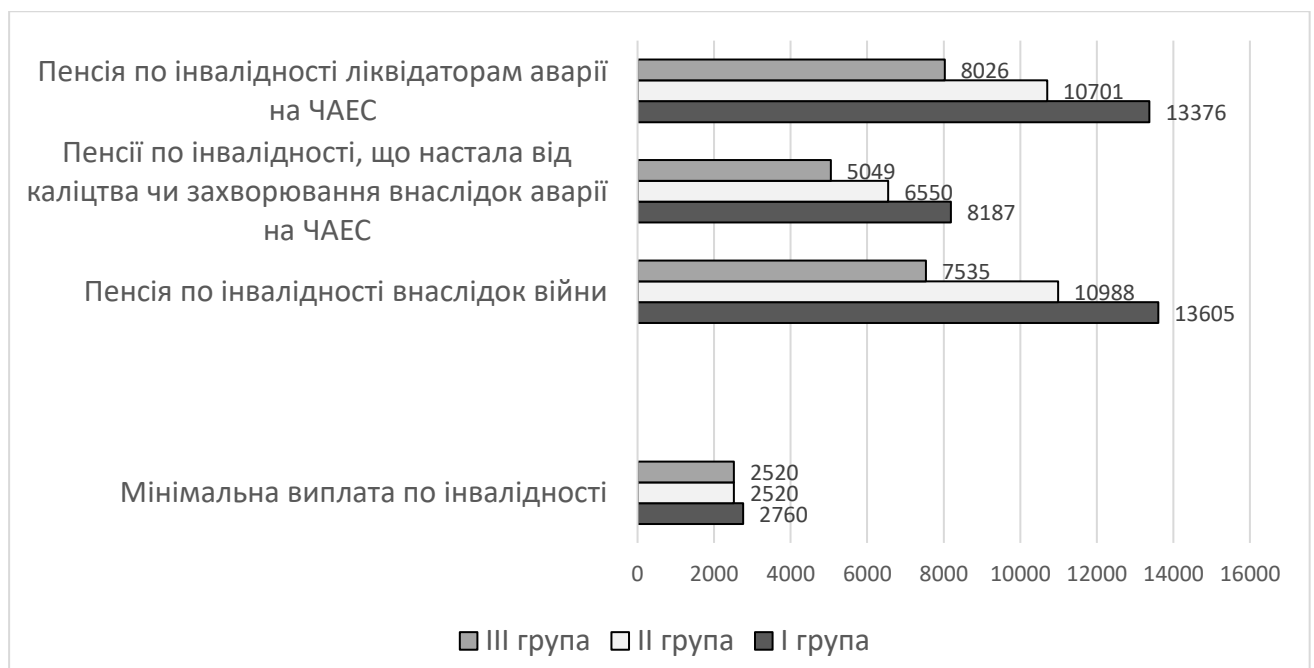

Рис. 2.7 – Середньомісячні розміри пенсій за видами інвалідності, грн/міс*

*Складено за даними ПФУ

Певною мірою платоспроможними можна вважати лише окремі категорії пенсіонерів, зокрема ліквідаторів аварії на Чорнобильській АЕС та постраждалих від війни. Середньомісячний розмір пенсій для таких осіб, визнаних інвалідами I та II груп, перевищує 10 тис. грн. Однак, значна частина цих фінансових ресурсів спрямовується на покриття витрат, пов'язаних із лікуванням та реабілітацією.

До того ж загальна кількість отримувачів високих пенсій по інвалідності є відносно незначною і загалом на початок 2023 року становила трохи більше 185 тис. осіб (12,4 % від загальної кількості пенсіонерів по інвалідності). З них – 103,5 тис. осіб – це інваліди внаслідок війни. Щоправда, чисельність цієї категорії осіб з інвалідністю в умовах сьогодення динамічно зростає. Причому у їх складі переважають люди молодого і середнього віку, які неодмінно потребуватимуть фізичної та психологічної реабілітації та повноцінної інтеграції у суспільство, а отже з високою ймовірністю формуватимуть попит на туристичні послуги. Та їхні можливості для участі у туристичних заходах залишаються обмеженими через загальний стан соціального забезпечення в країні та відсутність системної підтримки інклюзивного туризму. Реальною ця участь може стати лише за фінансової та соціальної підтримки родичів, владних структур, а також благодійних організацій.

Однак, в складних умовах сьогодення, коли постійно зростають бюджетні видатки на фінансування ЗСУ і, відповідно, скорочуються соціальні програми, а реальні доходи населення знижуються через інфляцію можливість такої підтримки істотно зменшується. Скорочення надходжень до бюджетів різних рівнів та соціальних фондів не дає змоги суттєво підвищувати пенсії по інвалідності та віку. Ці виплати, якщо і зростають, то із значним запізненням і на невеликий відсоток, що не покриває інфляційного приросту цін.

Одним із способів подолання фінансової неспроможності осіб з інвалідністю є їхня зайнятість у статусі найманого працівника чи підприємця. У 2023 році за даними офіційного порталу Верховної Ради України на 72380 підприємствах, що використовують найману працю від 8 і більше осіб, працювало 403,4 тис. осіб з інвалідністю [52]. Відносно 2021 р. ця кількість зменшилася на

11,3%, що викликає певне занепокоєння, оскільки в умовах зростаючого кадрового дефіциту роботодавці все більше здійснюють свій вибір на користь ефективності над інклюзією, і не бажають створювати додаткові робочі місця для інвалідів понад нормативні вимоги. Відповідно, утримання осіб з обмеженими можливостями лягає на плечі держави або родичів. Ця ситуація потребує відповідного законодавчого врегулювання у напрямі створення механізму стимулювання зайнятості інвалідів та захисту їхнього права на працю.

Отже, в умовах триваючої російсько-української війни кількість людей з обмеженими можливостями невпинно зростає, що формує потенційно більший попит на інклюзивні туристичні послуги. Водночас, складна економічна та суспільно-політична ситуація в країні, скорочення фінансування соціальних програм та проєктів розвитку безбар'єрного туристичного середовища, а також фінансова неспроможність значної частини осіб з інвалідністю створюють суттєві бар'єри на шляху реалізації цього попиту, а разом із ним – і концепції розвитку інклюзивного туризму. Необхідність вирішення цієї проблеми вимагає від держави та суспільства комплексного підходу до підвищення рівня життя осіб з обмеженими можливостями та забезпечення для них доступності туристичних послуг.

2.2. Оцінка рівня безбар'єрності фізичного середовища і послуг для маломобільних груп населення в Україні

Поряд із соціально-демографічними чинниками важливими складовими потенціалу розвитку інклюзивного туризму в Україні, як уже неодноразово зазначалося, є доступність навколишнього середовища і туристичних дестинацій для маломобільних груп населення.

Туристична дестинація являє собою географічну територію або конкретне місце, яке є привабливим для туристів завдяки своїм природним, культурним, історичним, рекреаційним або іншим унікальним ресурсам. Це може бути як окреме місто, регіон, курортна зона, так і ціла країна, що пропонує туристам певні послуги та має відповідну інфраструктуру, що забезпечує їм можливості для відпочинку, дозвілля або пізнання.

Поряд із привабливістю, тобто наявністю об'єктів і явищ, що викликають інтерес у туристів, до ключових характеристик туристичної дестинації належать:

- інфраструктура, що передбачає розвинену транспортну систему, готелі, ресторани, туристичні агентства, місця для відпочинку та розваг;
- доступність – наявність зручних шляхів сполучення та можливість легко дістатися до дестинації;
- послуги та сервіс – якісні умови для перебування, відпочинку та забезпечення потреб туристів.

Відповідно, реалізація принципів інклюзії передбачає безбар'єрний доступ людей з обмеженими можливостями до туристичних дестинацій країни (культурних, природних, історичних та рекреаційних об'єктів), а також вільне користуватися туристичними ресурсами, послугами та інфраструктурою у їх межах.

При цьому слід пам'ятати, що інклюзивний туризм передбачає створення доступної інфраструктури туристичних центрів і локацій для всіх категорій населення, зокрема для людей з інвалідністю, осіб похилого віку, їхніх родичів або опікунів, людей із тимчасовими фізичними чи іншими обмеженнями, а також сімей із маленькими дітьми [20, с. 3].

Після ратифікації Україною Конвенції ООН «Про права інвалідів» та Угоди про Асоціацію з ЄС, було взято чіткий курс на створення умов для реалізації прав людей з обмеженими можливостями, зокрема визначеного статтею 9 Конвенції права на фізичну доступність різних об'єктів, транспорту, інформації та послуг, а також статтею 30 – права на рівну з усіма участь у культурному житті, проведення дозвілля й відпочинку та заняття спортом [15]. Для цього у 2021 р. було розроблено Національну стратегію зі створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року. Ще раніше – у листопаді 2018 році було затверджено нові державні будівельні норми щодо доступності - ДБН В.2.2-40:2018 «Інклюзивність будівель і споруд», які реально запрацювали з 2019 р. На відміну від попередніх будівельних норм ДБН В.2.2-17:2006, ці стали обов'язковими до виконання забудовниками при будівництві нових об'єктів чи реконструкції (реставрації, капітального ремонту) існуючих. Практична дія нових ДБН сприяє створенню універсального громадського простору, доступного для кожного [14]. Але, на

жаль, дієвого механізму контролю за дотриманням цих норм поки що немає, тому забудовники, з метою економії коштів, часто нехтують ними.

Звичайно за кілька років створити повноцінний безбар'єрний простір для туризму і рекреації осіб з обмеженими можливостями неможливо. Навіть у розвинутих країнах Європи на це йшло близько 30-40 років [41, с. 34]. Однак, навіть за досить короткий проміжок часу (5-6 років), попри економічні проблеми створені війною, Україна загалом, та окремі регіони (міста) досягли значного прогресу у створенні доступної інфраструктури та послуг.

Результати моніторингу 93 тис. об'єктів по всіх регіонах України, яке у 2024р. було проведене Міністерством розвитку громад та територій України засвідчили, що 20% з них є безбар'єрними, 32,5% частково безбар'єрними і 47,5% - бар'єрними.

Відносно 2023 року кількість частка безбар'єрних об'єктів зменшилася на 2%, але тоді було обстежено значно меншу їх кількість – 53 тис. об'єктів. Зміна бази дослідження істотно вплинула на регіональний рейтинг ступеня безбар'єрності об'єктів фізичного оточення і послуг, що яскраво ілюструють карти наведені у додатку Г. Так, якщо у 2022 р. Львівська область була віднесена до регіонів із середнім ступенем безбар'єрності, у 2023 р. – із найвищим, то вже у 2024 р. – після розширення кількості обстежених об'єктів – із низьким. Тому така оцінка досить відносна і багато в чому залежить від загального рівня розвитку інфраструктури у кожному окремо взятому регіоні.

Для розвитку інклюзивного туризму важливе значення, передусім, має доступність міського простору, що охоплює центральні вулиці (в т.ч. пішохідні шляхи на них), вулиці, що ведуть до лікарень, об'єкти благоустрою (площі, парки, сквери, дендрологічні парки, ботанічні сади), зупинки громадського транспорту. Другим важливим чинником є доступність об'єктів транспортної інфраструктури – аеропортів, залізничних вокзалів, автовокзалів; третім - доступність лікувально-реабілітаційних закладів (у контексті розвитку соціально-реабілітаційного та лікувально-оздоровчого туризму) та надавачів послуг (соціальних, фінансових тощо). Загальну характеристику рівня доступності цих об'єктів по Україні ілюструє табл. 2.2.

Таблиця 2.2 – Основні характеристики ступеня доступності об’єктів інфраструктури та надавачів послуг в Україні у контексті розвитку інклюзивного туризму, 2024 р.*

Тип закладу	Безбар’єрні,%	Частково безбар’єрні,%	Бар’єрні,%
Центральні вулиці (пішохідні шляхи руху на центральних вулицях населених пунктів)	15,6	43,5	40,9
Вулиці, що ведуть до лікарень	24,5	35,8	39,7
Об’єкти благоустрою (площі, парки, сквери, ботанічні сади)	21,5	38,2	40,3
Зупинки громадського транспорту	27,5	33,5	39,1
Залізничні вокзали та станції	18,3	50,2	31,5
Автовокзали та автостанції	23,5	45,4	31,2
Заклади охорони здоров’я	43,2	40,1	16,7
в т.ч. реабілітаційні відділення	36,5	43,3	20,2
Банки	36,4	43,0	20,6
Фінансові установи (в т.ч. страхові компанії)	25,3	42,4	32,3
Будівлі надавачів соціальних послуг та соціального захисту населення	27,2	46,3	26,5
Споруди цивільного захисту	8,2	13,3	78,5

* Складено за даними джерела [30]

Як бачимо, загалом рівень доступності залишається ще досить низьким. Особливо це стосується таких важливих для туристів компонентів, як центральні вулиці, вокзали, об’єкти благоустрою. Більшість із них характеризуються лише окремими елементами доступності, тобто не здатні забезпечити задоволення потреб усіх осіб з певними обмеженими можливостями. А 31% вокзалів та понад 40% центральних вулиць та об’єктів міського благоустрою взагалі залишаються бар’єрними. Найгіршою є ситуація зі спорудами цивільного захисту, які вкрай важливі для гарантування безпеки туристів під час повітряних тривог. Особливо це важливо для регіонів з високим рівнем небезпеки (м. Київ, Харківська, Сумська, Полтавська, Чернігівська, Херсонська, Київська, Одеська, Запорізька, Дніпропетровська області). На жаль 78,5% сховищ залишаються не пристосованими для безперешкодного доступу людей з інвалідністю.

Регіональний зріз ступеня доступності окремих об’єктів характеризує табл. 2.3. Як бачимо, деякі регіони досягли досить високого рівня повної або часткової безбар’єрності оточуючого середовища. Але необхідно відзначити те, що найбільш привабливі для туристів регіони не забезпечують належного рівня доступу до ключових елементів організаційного забезпечення туристичних подорожей.

Таблиця 2.3. – Характеристика ступеня доступності окремих об'єктів інфраструктури та надавачів послуг у розрізі регіонів України, %

Область	Центральні вулиці		Об'єкти благоустрою		Зупинки громадського транспорту		Автовокзали та станції		Залізничні вокзали		Заклади охорони здоров'я (в т.ч. реабілітаційні відділення)		Банки		Споруди цивільного захисту	
	V	+/-	V	+/-	V	+/-	V	+/-	V	+/-	V	+/-	V	+/-	V	+/-
Вінницька	13	35	20,2	70	13	35	16,7	66,6	33,3	48,2	67	28,3	36,5	49,2	8,7	14,3
Волинська	19	44	13,9	58,3	32	56	0	66,7	30	50	36,1	60,7	24,4	57	2,9	0
Дніпропетровська	22	34	20	63	4	35	20	47	10	67	41	43	21	60	15	21
Донецька	8	17	0	17,0	0	9	0	100	0	50	27	39	25	25	0	21
Житомирська	14	10	54	12	18	31	15	55	27	28	39	41	58	33	4	15
Закарпатська	40	40	33	43	24	4	30	70	23	27	32	30	26	51	18	13
Запорізька	0	1	27,8	29,6	18	4	10	10	2,9	64,7	25,3	61,4	41,6	34	3,3	7,4
Івано-Франківська	12	20	48,0	47,0	25	24	40	40	23	69	55	36	18	62	9,4	22,7
Київська	3	32	9	31	10	15	17	25	18	46	39	42	20	41	3	19
Кіровоградська	13	39	18,4	48,7	16	38	30	30	25	50	16,1	61,2	8,2	67,3	4	8,4
Луганська	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Львівська	37	32	44,3	37,7	17	46	16	28	9,1	25,5	40,2	40,8	34,2	36	3,4	3,8
Миколаївська	7	88	30,6	42,7	13	42	0	78,6	7,1	64,3	38,1	42	51,1	42,2	1,4	17,4
Одеська	17	32	35,7	35,7	23	33	27,3	54,5	17,6	35,3	42,8	45,5	37	41,3	14,5	18,3
Полтавська	0	39	4	40	0	59	0	36	0	86	18	49	13	59	1	8
Рівненська	13	43	26,8	53,7	13	58	20	50	0	85,7	28,8	35,1	30	55	2,1	33,9
Сумська	31	41	31,8	36,4	31	24	25	58,3	30	55	37,4	39,2	19,7	68,8	14,3	13,9
Тернопільська	20	47	29	61	18	41	64	36	35	41	59	26	26	46	10	14
Харківська	5	46	34,4	51,6	64	27	37,5	5	9,1	77,3	58,4	33,6	44,8	37,9	1,7	23,5
Херсонська	30	0	42	42	8	25	0	100	0	100	28	64	0	100	1	23
Хмельницька	42	45	56,4	35,1	54	30	37,9	45,3	34,2	47,5	68	27,5	58,1	23,9	23,1	37,3
Черкаська	12	35	10	43	7	27	24	35	6	44	21	53	28	36	1	8
Чернівецька	0	10	75	20	45	47	100	0	100	0	88	12	88	9	23	11
Чернігівська	53	10	28,6	35,7	28	33	0	100	0	100	29,6	50	100	0	7,1	24,6
м.Київ	4	95	1	26	0	100	0	0	0	100	66	26	54	30	14	4

Наприклад досить низький рівень доступності об'єктів благоустрою має Київ та Київська область, автовокзалів – Київ, а також Львівська, Харківська, Запорізька та Київська області; залізничних вокзалів – Львівщина та Закарпаття.

На основі даних табл. 2.3 нами сформовано інтегральний рейтинг туристичної доступності регіонів країни, який складається із рейтингів повної та часткової фізичної доступності окремих компонентів середовища. При цьому для розрахунку були обрані суто туристичні компоненти: центральні вулиці, об'єкти благоустрою, зупинки громадського транспорту, автовокзали та станції, залізничні вокзали та станції, а також заклади охорони здоров'я (з огляду на високу частку осіб з інвалідністю та зацікавленість їх у лікувально-оздоровчому та реабілітаційному туризмі). Узагальнені результати розрахунків наведені у таблиці 2.4.

Таблиця 2.4 – Рейтинг регіонів України за рівнем безбар'єрності об'єктів фізичного оточення для розвитку інклюзивного туризму

Місце у рейтингу	Повна безбар'єрність		Часткова безбар'єрність		Інтегральний показник	
	Область	к-сть балів	Область	к-сть балів	Область	к-сть балів
1	Чернівецька	408	Миколаївська	179	Чернівецька	453
2	Хмельницька	293	м.Київ	174	Хмельницька	408
3	Тернопільська	225	Волинська	168	Тернопільська	351
4	Харківська	208	Херсонська	166	Харківська	329
5	Івано-Франківська	203	Чернігівська	164	Івано-Франківська	321
6	Сумська	186	Рівненська	163	Сумська	313
7	Закарпатська	182	Полтавська	155	Вінницька	305
8	Житомирська	167	Дніпропетровська	145	Чернігівська	304
9	Львівська	164	Вінницька	142	Волинська	299
10	Одеська	163	Кіровоградська	133	Закарпатська	289
11	Вінницька	163	Сумська	127	Одеська	281
12	Чернігівська	139	Тернопільська	126	Миколаївська	275
13	Волинська	131	Харківська	120	Херсонська	274
14	Кіровоградська	119	Черкаська	119	Львівська	269
15	Дніпропетровська	117	Івано-Франківська	118	Рівненська	264
16	Херсонська	108	Одеська	118	Дніпропетровська	262
17	Рівненська	102	Донецька	116	Житомирська	256
18	Київська	96	Хмельницька	115	Кіровоградська	252
19	Миколаївська	96	Закарпатська	107	м.Київ	245
20	Запорізька	84	Львівська	105	Черкаська	199
21	Черкаська	80	Київська	96	Київська	192
22	м.Київ	71	Житомирська	89	Полтавська	177
23	Донецька	35	Запорізька	85	Запорізька	169
24	Полтавська	22	Чернівецька	45	Донецька	151
25	Луганська	0	Луганська	0	Луганська	0

*Складено за даними джерела [30]

Методика оцінки передбачала присвоєння кожному регіону певної кількості балів залежно від питомої ваги безбар'єрних об'єктів. Застосовано 100 бальну шкалу із заокругленням до цілих чисел. При цьому до рейтингу часткової доступності застосовувався коригувальний коефіцієнт 0,5.

Як бачимо, за підсумками обстежень стану фізичного оточення у 2024р. найвищий рейтинг за кількістю безбар'єрних об'єктів для розвитку інклюзивного туризму має Чернівецька область. Інші регіони помітно поступаються за цим показником. Ця ж область лідирує і в загальному рейтингу, який враховує частку як повністю, так і частково безбар'єрних об'єктів.

Відзначимо, що найбільш привабливі для туризму області – Львівська, Хмельницька (зокрема м. Кам'янець-Подільський), Івано-Франківська, Закарпатська, Тернопільська, Одеська входять у першу десятку рейтингу повністю безбар'єрних об'єктів міського середовища. Однак, необхідно відзначити досить низькі позиції міста Києва, де спостерігається найбільший в країні потік туристів. Проте столиця серед лідерів за кількістю частково доступних об'єктів, тому за умови певних організаційних змін може стати одним із центрів розвитку інклюзивного туризму.

У сукупному рейтингу доступності, серед найбільш привабливих для туризму регіонів, високі рейтингові позиції займають Хмельницька (2 місце), Тернопільська (3 місце), Івано-Франківська (5 місце). Натомість Львівська область, де сконцентрована найбільша в Україні кількість туристичних дестинацій, займає лише 14-у позицію рейтингу, Закарпатська область – 10-е місце, м. Київ – 19 місце. Саме вони, на наш погляд, мають найбільший потенціал для розвитку інклюзивного туризму.

Сформований рейтинг чітко окреслює одну із головних проблем організації та інфраструктурного забезпечення розвитку та популяризації інклюзивного туризму в Україні – відсутність системного та комплексного підходу в облаштуванні безбар'єрного простору. Зокрема, умови для доступності (інфраструктура, житло, послуги проживання і харчування) активно створюються у великих містах та популярних туристичних дестинаціях, тоді як невеликі населені пункти та сільські території, де розташовані цікаві туристичні об'єкти або наявні умови для розвитку екологічного (сільського зеленого) чи оздоровчо-

реабілітаційного туризму залишаються практично недоступними. Основними перешкодами є: незадовільний стан під'їзних доріг до туристичних об'єктів; відсутність окремих доріжок чи облаштованих узбіч для безпечного пересування на візках поза населеними пунктами; відсутність з'їздів з тротуарів, пандусів, підйомників (ліфтів), адаптованих туалетів; недостатня ширина проходів; непристосованість міжміського транспорту, житла та закладів громадського харчування для потреб інклюзивних туристів тощо.

Для прикладу, якщо Львівська область входить у другу десятку рейтингу за рівнем доступності фізичного простору, то місто Львів впродовж останніх років досягло значного прогресу у створенні інфраструктури для інклюзивних туристів. Тут, зокрема, здійснюється масштабна реконструкція головного залізничного вокзалу, уже завершено реконструкцію прилеглої території (площа «Двірцева»), адаптовано чимало зупинок громадського транспорту (однорівневі з підлогою транспорту перони, антиковзне покриття, інформаційні табло), перехресть доріг (звукові світлофори, тактильна плитка, з'їзди з тротуарів), розбудовано мережу велодоріжок. Усі торгові центри та громадські будівлі проектуються з дотриманням принципу доступності (широкі ліфти, ескалатори, адаптовані туалети, пандуси). На основних маршрутах курсує сучасний доступний транспорт – низькопідлогові автобуси, тролейбуси, трамваї. У рамках реалізації проєкту «Безбар'єрна залізниця» планується реконструювати ще декілька вокзалів в області.

Подібні зміни відбуваються і в інших регіонах України. Зокрема, все більше обласних центрів проводять заходи з модернізації міського громадського транспорту, замінюючи невеликі маршрутні автобуси («Богдан», «Еталон») на низькопідлогові, адаптовані для інвалідів-колясочників, незрячих, інших маломобільних груп (людей похилого віку, батьків з дитячими візками). «Укрзалізниця» також модернізує вагонний парк, закупаючи інклюзивні вагони; облаштовує інфраструктуру вокзалів та проваджує спеціальні послуги та сервіси (замовлення вокзального помічника, послуги перекладу на мову жестів, бронювання інклюзивного вагону).

Значна увага приділяється розвитку інформаційної доступності. Одним із ключових інструментів її поліпшення стала розробка інтерактивних карт

доступності, завдяки яким користувачі можуть знаходити об'єкти безбар'єрного середовища. Такі карти часто створюються за ініціативи регіональних та місцевих управлінь розвитку туризму (наприклад, карта Львова «Доступне місто» на якій позначені заклади харчування, музеї, парки, готелі, ресторани, лікарні, торгові центри, центри обслуговування та інші об'єкти).

Також громадською організацією «Доступно.UA» розроблено і пропонується використовувати безкоштовний мобільний додаток Dostupno, який допомагає людям з обмеженими можливостями орієнтуватися в українських містах і знаходити безбар'єрні локації [20, с. 7]. Додаток охоплює понад 800 доступних локацій у 30 містах України, і дозволяє здійснювати пошук за різними категоріями, такими як розважальні заклади, адміністанови, публічні простори тощо. Крім того, користувачі можуть налаштовувати обирати заклад за індивідуальними фільтрами, наприклад, рівнем зручності входу, облаштуванням вбиральні чи зручності для батьків з дітьми [45].

За підтримки Українського культурного фонду функціонує проєкт «Inclusive Travels in Ukraine: доступність музеїв України» – онлайн путівник пам'ятками та визначними місцями України [20, с. 7].

На жаль, попри певні позитивні зрушення, на низькому рівні залишається така важлива складова організаційного забезпечення розвитку інклюзивного туризму як доступність проживання. Зокрема, за даними сервісу бронювання booking.com лише 6,6% усього пропоновано туристам житла та 9,5% усіх готелів в Україні придатні для гостей на інвалідних візках. Регіональний зріз рівня придатності готелів для інвалідів-колясочників ілюструє рис. 2.8. Як бачимо, він досить низький у популярних і найбільш потенційно перспективних для інклюзивного туризму регіонах – Івано-Франківській та Закарпатській областях. Але загалом концентрація житла і його загальна пропозиція у цих областях досить значна.

Бажає бути кращим і рівень облаштування безбар'єрного простору у засобах проживання. Згідно даних, табл. 2.5 – найбільш поширеними інструментами забезпечення адаптованості житла для інклюзивних туристів стають можливості доступу до номерів та душові без піддону, підходять далеко не всім обмежено мобільним особам.

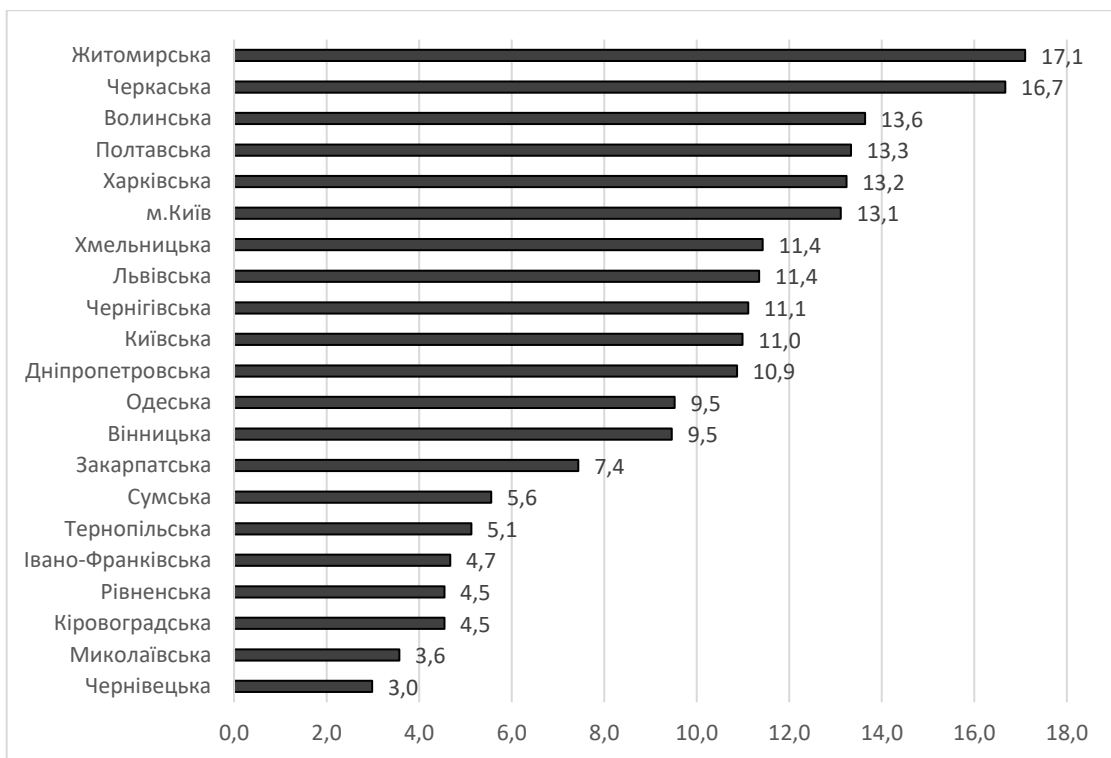

Рис. 2.8. – Рейтинг регіонів України за рівнем доступності готелів для осіб на інвалідних візках*

Таблиця 2.5 – Рівень забезпечення засобів проживання зручностями для осіб з обмеженими можливостями в Україні

Вид зручностей	Усі типи помешкань		У тому числі готелі	
	од.	%	од.	%
Приміщення повністю знаходиться на 1 поверсі	2006	17,9	527	21,2
На вищій поверхи можна піднятися ліфтом	2499	22,2	511	20,5
Приміщення придатне для гостей в інвалідних візках	744	6,6	236	9,5
Ванна з поручнями	166	1,5	80	3,2
Туалет з поручнями	126	1,1	104	4,2
Високий унітаз	438	3,9	89	3,6
Душ без піддону	2016	17,9	633	25,4
Безбар'єрна душева	582	5,2	156	6,3
Стілець для душа	137	1,2	66	2,7
Низький умивальник	460	4,1	99	4,0
Аварійний шнур у ванній	52	0,5	39	1,6
Вказівки для людей з обмеженими візуальними та слуховими можливостями	12	0,1	6	0,2
Вказівники шрифтом Брайля	14	0,1	10	0,4
Аудіовказівки	17	0,2	13	0,5

*Складено за даними сервісу бронювання *booking.com*

У той же час, спеціально адаптовані під потреби людей з інвалідністю санітарно-гігієнічні умови пропонують лише 3-6% власників помешкань. А інформаційну доступність засобів розміщення для людей з вадами зору чи слуху забезпечують лише окремі готелі країни. Така ситуація, на наш погляд вкрай несприятливо впливає на популяризацію інклюзивного туризму.

У контексті нашого дослідження важливе місце має й суб'єктивна оцінка доступності оточуючого середовища безпосередніми споживачами. Результати опитування проведеного у 2024 р. соціологічною групою «Рейтинг» на замовлення Міжнародного Республіканського Інституту (IRI) свідчать, що попри певні позитивні зміни, населення поки що не надто високо оцінює рівень доступності об'єктів та послуг для людей з інвалідністю в обласних центрах країни (рис. 2.9). Однак, додає оптимізму той факт, що з 2019 р. має місце стійка тенденція зростання зазначеного показника і впродовж останніх двох років була досягнута максимальна оцінка доступності – 2,6 бали з 5 можливих.

Рис. 2.9 – Результати соціологічного опитування щодо доступності послуг для людей з інвалідністю, проведеного у рамках дослідження IRI «Рейтинги міст України» [31]

Крім того, 30% респондентів вважають, що пристосування інфраструктури для потреб людей з інвалідністю має стати одним із пріоритетних напрямів видатків коштів місцевого бюджету. Також 35% респондентів вважають за доцільне першочергово витратити кошти з цього джерела на ініціативи з реабілітації та лікування людей з інвалідністю; 32% - на покращення роботи

лікувальних закладів; 15% - на підтримку та розвиток місцевих доріг та дорожньої інфраструктури; 4% - на благоустрій території [31].

Таким, чином проведений аналіз засвідчив необхідність проведення значної організаційної роботи по формуванню безбар'єрного простору у регіонах країни, як одного із ключових чинників розвитку інклюзивного туризму.

2.3. Характеристика туристичних DESTИНАЦІЙ України, адаптованих для інклюзивного туризму

Інклюзивний туризм, як було встановлено у теоретичній частині роботи, є комплексним поняттям, що охоплює різні види туризму, зокрема такі як соціально-реабілітаційний, лікувально-оздоровчий, зелений (екологічний), культурно-пізнавальний, спортивний (активний), гастрономічний та інші. Тому перспективи його розвитку безпосередньо пов'язані із розширенням пропозиції адаптованих для людей з обмеженими можливостями туристичних продуктів та послуг у межах окремих туристичних DESTИНАЦІЙ.

Соціально-реабілітаційний та лікувально-оздоровчий туризм є найважливішими і найбільш перспективними напрямками розвитку туризму для осіб з обмеженими можливостями. В Україні вони набувають дедалі більшого значення у контексті старіння населення, наслідків війни та збільшення кількості осіб з інвалідністю.

Основні туристичні DESTИНАЦІЇ цього виду туризму належать до санаторно-курортної мережі України і представлені, передусім відомими бальнеологічними курортами Трускавця, Моршина, Східниці, Миргорода, Хмільника, Сатанова; грязьовими і кліматичними курортами; численними санаторіями і пансіонатами, SPA-комплексами, розташованими у природно-рекреаційних зонах (на територіях національних природних парків і заповідників). Розподіл найбільш відомим DESTИНАЦІЙ лікувально-оздоровчого туризму за регіонами України ілюструє табл. 2.6.

На жаль, через російську окупацію сьогодні недоступними є території лікувально-грязевих (Бердянськ, Маріуполь) та морських курортів півдня України.

Таблиця 2.6 – Основні дестинації лікувально-оздоровчого туризму в Україні, адаптовані для людей з особливими потребами

Регіон	Локації туристичних дестинацій
Львівська область	м. Трускавець, м. Моршин, с. Східниця, с. Немирів, м. Великий Любінь, с.Шкло
Закарпатська область	с. Поляна, с. Шаян, с.Кваси, с.Солотвино, с.Велятино, с. Косонь, с.Чинадієве (курорт Синяк)
Івано-Франківська область	селища Яремче, Ворохта, с. Татарів, с. Микуличин, -с. Черче.
Хмельницька область	с. Сатанів
Вінницька область	м. Хмільник
Київська область	міста: Ірпінь, Буча, Ворзель, Конча-Заспа, Пуща-Водиця
Полтавська область	м. Миргород
Одеська область	м. Одеса (Куяльницький лиман)

На оздоровчих територіях ефективно використовуються природні лікувальні ресурси для забезпечення здоров'я та реабілітації, особливо осіб з інвалідністю. У терапевтичних програмах активно застосовуються різноманітні природні лікувальні засоби: лікувальні грязі, мінеральні води різного хімічного складу для внутрішнього та зовнішнього використання, озокерит, бішофіт, цілющі глини, а також повітряні й сонячні ванни та фізіотерапевтичні фактори [20, с. 4].

Відзначимо, що з огляду на лікувально-реабілітаційну мету практично усі курорти сьогодні адаптовані під потреби осіб з обмеженими можливості, і не тільки у контексті інфраструктури, але й наявності кваліфікованого персоналу.

На території курортів створені сучасні лікувальні та діагностичні бази та комфортні умови проживання. Туристам також надається адаптоване під їхні потреби збалансоване харчування.

Окрім традиційних послуг, санаторії пропонують туристам спортивні майданчики, дитячі ігрові зони, пляжі, басейни, сауни, косметологічні кабінети, тренажерні зали, а також Wellness-програми, SPA-процедури та різноманітні екскурсійні програми [2, с. 6].

Лікувально-оздоровчий туризм сприяє досягненню гармонії здоров'я через поєднання реабілітаційних, рекреаційних і зелених туристичних заходів. Україна продовжує розвивати цей напрямок, будуючи новітні заклади, які відповідають сучасним стандартам якості й потребам різних категорій туристів.

Екотуризм, або зелений туризм, являє собою унікальний вид відпочинку, орієнтований на тісний контакт із природним середовищем, проживання в сільській місцевості чи на інших екологічно чистих територіях, які

характеризуються мінімальним антропогенним впливом. Основна мета екотуризму полягає в абстрагуванні від міського шуму та метушні, створенні умов для емоційного, фізичного та психологічного відновлення [3, с. 59].

Короткострокові туристичні маршрути та спеціально розроблені програми, які включають поєднання спортивно-оздоровчих заходів і культурно-пізнавальних активностей, створюють сприятливі умови для фізичної, емоційної та психологічної реабілітації туристів. Завдяки активному відпочинку на природі, участі у спортивних атракціях, а також відвідуванню місцевих культурних об'єктів, люди отримують можливість відновити свої сили, знизити рівень стресу та покращити загальне самопочуття. Основні туристичні дестинації для екологічно спрямованого інклюзивного туризму знаходяться у Карпатському регіоні (маршрут «Карпати для всіх»), Львівській області (міські парки Львова – Стрийський, «Високий замок», «Знесіння» («Шевченківський гай»), парк ім. Івана Франка; Яворівський національний природний парк); Київській області (Дендрологічний парк «Олександрія» у місті Біла Церква, маршрут «Лисогірський форт без бар'єрів»); Кіровоградській області (Кропивницький дендропарк); Черкаській області (Національний дендрологічний парк «Софіївка», м. Умань; інклюзивно-туристичний маршрут «Дорога на пруси» м. Сміла); Волинській області (Шацький національний природний парк, зокрема Шацькі озера).

Усі зазначені туристичні об'єкти доступні для осіб з інвалідністю на кріслі колісному, осіб з порушеннями зору та маломобільних осіб (пенсіонерів, вагітних, сімей з дітьми). До того ж, наприклад, невелика глибина прибережної зони озера Світязь придатна для купання осіб з інвалідністю чи дітей до 7-років без особливо складних додаткових пристосувань.

Культурно-пізнавальний туризм відіграє важливу роль у соціальній адаптації людей з інвалідністю, сприяючи їхній інтеграції у культурно-соціальний розвиток суспільства. Організація екскурсій та розроблення туристичних маршрутів для осіб з інвалідністю потребують професійного підходу, що враховує специфічні потреби цієї аудиторії. Важливим аспектом є дотримання принципів педагогічного супроводу, який дозволяє використовувати екскурсійний процес як інструмент для реалізації освітнього, навчального та розвивального потенціалу.

Крім того, культурно-пізнавальний туризм для людей з обмеженими можливостями сприяє не лише розширенню їхнього світогляду, але й формуванню почуття належності до культурної спадщини та спільноти. Він стимулює розвиток комунікативних навичок, підвищує рівень самооцінки та забезпечує умови для гармонійної соціалізації. У результаті такого підходу культурно-пізнавальний туризм стає потужним засобом для зміцнення соціальної інклюзії та розширення можливостей осіб з інвалідністю.

Сьогодні значна частина відомих туристичних дестинацій культурно-пізнавального спрямування (музеїв, мистецьких галерей, виставок) мають достатній рівень безбар'єрності і готові приймати інклюзивних туристів (табл. 2.7).

Найбільше таких об'єктів знаходиться у м.Львові та м.Києві – основних центрах культурно-пізнавального туризму країни

З огляду на тенденції і умови сьогодення вітчизняні музеї намагаються активно впроваджувати засади інклюзивного туризму. Передусім, відповідні заходи орієнтовані на забезпечення архітектурної доступності (пандуси, підйомники, ліфти, безбар'єрні проходи, адаптовані туалети та ін). Наприклад, у 2024р. музей-садибу Миколи Пирогова обладнали підйомником, всередині приміщення прибрали пороги, що дозволило проводити екскурсії для захисників, які перебувають у Вінниці на протезуванні та реабілітації [50]. Високий рівень доступності для людей з інвалідністю, зокрема з порушеннями опорно-рухового апарату також забезпечують Музей історії України у Другій світовій війні, Національний музей космонавтики ім. Сергія Корольова, Національний музей Тараса Шевченка та багато інших.

Водночас, доступний вхід до приміщення, безбар'єрність всередині нього чи інклюзивна вбиральня – це сьогодні є базовими вимогами щодо інклюзії. Новий рівень реалізації принципів доступності у сфері культурно-пізнавального інклюзивного туризму полягає в тому, щоб забезпечити особам з різними когнітивними порушеннями (зору, слуху) належні умови для сприйняття музейних експозицій, що дозволять глибше зануритися в культурний контекст і отримати справжнє культурне збагачення, а також викликать бажання відвідувати музейні заклади. Особливо такий підхід актуальний для осіб з інвалідністю по зору.

Таблиця 2.7 – Основні дестинації культурно-пізнавального туризму в Україні, що забезпечують безбар’єрний простір для осіб з обмеженими можливостями

Регіон	Локації туристичних дестинацій
Львівська область	<p>Адаптовані для осіб з інвалідністю на візках, осіб похилого віку та інших маломобільних груп населення:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Архітектурний ансамбль центральної частини м.Львова (2 адаптовані туристичні маршрути; 1) Доступна екскурсія по княжій частині Львова (район Підзамче), що охоплює 9 об’єктів; 2) «Мандрівка по Львову з Митрополитом Андреем Шептицьким» (19 об’єктів); - Музей народної архітектури і побуту імені Климентія Шептицького; Музей-некрополь «Личаківський цвинтар»; Музей «Арсенал»; Музей сакральної барокової скульптури XVIII ст. ім. Г. Пінзеля, Музей «Дім Івана Франка»; <p>Адаптовані для осіб з когнітивними порушеннями, похилого віку та інших маломобільних груп: Національний музей у Львові імені Андрея Шептицького; Львівський історичний музей; Львівська національна галерея мистецтв імені Бориса Возницького; Аптека-музей «Під чорним орлом»; Музей історії релігії; Музей меблів та порцеляни.</p>
м.Київ	Музей народної архітектури та побуту у Києві; Музей історії міста Києва; Національний музей Тараса Шевченка; Мистецький арсенал; Музей «Становлення української нації»; Національний заповідник «Софія Київська»; Культурно-археологічний центр «Пересопниця»; Державний природознавчий музей НАН України; Національний музей Голодомору-геноциду; Національному музеї мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків; Національний музей історії України у Другій світовій війні
Харківська область	Харківський Художній Музей, Пархомівський Художній Музей, Харківський історичний музей.
Хмельницька область	Кам’янець-Подільський державний історичний музей-заповідник; G-Museum (Городоцький краєзнавчий музей)
Вінницька область	Національний музей-садиба Миколи Пирогова
Волинська область	Луцький історико-культурний заповідник
Дніпропетровська область	Музей історії Дніпра (будинок губернатора)
Житомирська область	Національний музей космонавтики імені Сергія Корольова
Запорізька область	Національний заповідник «Хортиця
Кіровоградська область	Державний музей-заповідник І. Карпенка-Карого «Хутір Надія»
Полтавська область	Полтавський краєзнавчий музей імені Василя Кричевського
Рівненська область	Державний історико-культурний заповідник міста Острога
Черкаська область	Національний історико-культурний заповідник «Чигирин»

Низка музеїв України вже досягли певного прогресу у реалізації цієї мети – у них наявні тактильні експонати (3D-моделі), мнемосхеми, інформація шрифром Брайля, використовуються інноваційні технології для інформаційного супроводу екскурсій. Зокрема, тактильні експонати пропонують своїм відвідувачам Державний історико-культурний заповідник Острога («Острозький замок»), Національний заповідник «Софія Київська», Музей Івана Георгія Пінзеля (Костел

кларисок), Національний музей мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків, Музей історії Києва, Білозерський музей імені Дмитра Багалія та ін. До тактильних експонатів у цих музеях подаються анотації шрифтом Брайля.

В інклюзивному музейному просторі з пандусами та ліфтами проводяться спеціалізовані екскурсії «Київ на дотик». А у Білозерському музеї є кімната, присвячена відомій педагогині та вченій-дефектологу сліпоглухій Ользі Скороходовій. Тому у експозиції музею реалізується принцип «Культура на дотик», скерований на сенсорне і тактильне сприйняття артоб'єктів. Тут активно впроваджуються практики тифлотуризму – експонати тримати у руках, крутити, зважувати у долонях і навіть нюхати [18]. У інноваційному музеї «Становлення української нації» наявні об'ємні скульптури (у повен ріст) діячів в історії України.

Для музеїв Харкова (у рамках чотирічної роботи фестивалю “ІнклюзіОН”) було розроблено інклюзивний аудіогід для осіб з вадами зору. Контент дозволяє відчувати атмосферу твору, почути опис картини і уявити, що саме на ній зображено. Екскурсії можна слухати через смартфон в безкоштовному додатку IZI Travel [26, с.211]. Також, широко використовується мультимедійне обладнання: інтерактивні інформаційні панелі, проєкційні екрани, QR-коди, аудіогіди у Музеї історії Дніпра (Будинок губернатора).

До найбільш інклюзивних музеїв України відноситься меморіал пам'яті жертв штучного голоду 1932-33 рр. Тут наявні практично всі елементи безбар'єрного простору, серед яких мнемосхеми приміщення, інклюзивна рецепція, інклюзивна експозиція. Також дозволено безкоштовний вхід для супроводжуваних осіб, вхід із собакою-поводирем, надається послуга супроводу. А веб-сайт музею відповідає вимогам веб-доступності.

Частина людей з інвалідністю формують попит і на спортивний туризм, оскільки він сприяє підвищенню рухової активності в природних умовах, наближаючи їхній життєвий простір до середовища здорових людей. Подолання перешкод і пересування місцевістю розвивають навички, зміцнюють здоров'я, інтелектуальні та вольові якості. Сьогодні, завдяки спеціальним візкам, особам з інвалідністю доступна можливість сходження на нескладні гірські вершини (серед

них – г. Пікуй на Львівщині). Для активностей на воді облаштовуються інклюзивні пляжі, зокрема у м. Одеса. Однак, порівняно з розвинутими країнами Європи потенціал спортивного інклюзивного туризму використовується недостатньо.

2.4. Вплив діяльності у сфері інклюзивного туризму на стан довкілля

Діяльність у сфері інклюзивного туризму передбачає певну взаємодію з навколишнім середовищем, яка має як прямий, так і опосередкований характер. Прямий вплив пов'язаний із тим, що даний вид туризму часто поєднує активно-рекреаційні, оздоровчі та реабілітаційні функції, що передбачає безпосередню взаємодію з природними ландшафтами та ресурсами. У цьому контексті інклюзивний туризм інтегрується з екологічним та сільським зеленим туризмом і стає важливим компонентом стратегії сталого розвитку регіонів країни. Тобто, інклюзивний туризм може гармонійно поєднувати інтереси суспільства та природи за умови впровадження сталих практик і підвищення екологічної свідомості всіх учасників.

Як уже зазначалося, екологічний туризм є потужним інструментом реабілітації, який сприяє гармонійному відновленню фізичного, емоційного та психічного стану людини. Занурення в природне середовище допомагає відновити внутрішню рівновагу, покращити настрій, зменшити рівень тривожності та відволіктися від постійного фокусування на фізичних обмеженнях або хронічних захворюваннях.

Крім того, регулярний контакт із природою сприяє виробленню здорових звичок, активізує адаптаційні механізми організму та створює умови для формування нових соціальних зв'язків. Екологічний туризм не лише допомагає вийти з посттравматичного стресового стану, а й стимулює інтерес до життя, сприяючи інтеграції у суспільство.

Але, оскільки інклюзивний туризм орієнтований на створення умов для доступу людей з обмеженими можливостями до природних зон і об'єктів, це може супроводжуватися адаптацією інфраструктури та впливом відповідних заходів щодо цього на екосистеми. Наприклад, для забезпечення доступності

створюються пандуси, доріжки, інформаційні стенди, що можуть потребувати використання природних ресурсів і простору. Тому така взаємодія має як позитивний, так і потенційно негативний характер.

З одного боку, інклюзивний туризм сприяє популяризації природоохоронних цінностей, формуванню екологічної свідомості серед туристів, включаючи осіб з інвалідністю та їхніх супутників. Відвідування природних об'єктів допомагає підвищити обізнаність про важливість збереження довкілля та може стимулювати фінансування для охорони екосистем.

З іншого боку, якщо розвиток інклюзивного туризму не супроводжується впровадженням сталих практик, це може призводити до деградації природних ландшафтів. Неконтрольоване збільшення відвідуваності природних зон може підвищити навантаження на екосистеми, сприяти забрудненню територій і зниженню біорізноманіття. Особливо це актуально для екологічно чутливих регіонів, таких як національні парки, заповідники та гірські райони. Основні наслідки впливу інклюзивного туризму на стан навколишнього середовища згруповані у таблиці 2.8.

Таблиця 2.8 – Наслідки інклюзивного туризму для довкілля

Позитивні наслідки	
Збереження природних ресурсів через підвищення екологічної свідомості	Інклюзивний туризм часто поєднується з екологічним підходом, що сприяє вихованню у туристів дбайливого ставлення до природи. Завдяки освітнім програмам, екскурсіям та інформаційним кампаніям туристи вчаться важливості збереження природних об'єктів.
Стимулювання практики сталого управління природно-рекреаційними зонами	Організатори турів змушені адаптувати природні території для потреб осіб з інвалідністю, зберігаючи природний ландшафт. Це передбачає створення безбар'єрної інфраструктури з мінімальним втручанням у довкілля, що сприяє його захисту та раціональному використанню.
Впровадження інноваційних рішень для зменшення впливу на довкілля	Використання екологічно чистих матеріалів і технологій під час будівництва інклюзивної інфраструктури, зокрема пандусів, доріжок, інформаційних стендів, сприяє зниженню негативного впливу на природу.
Підтримка природоохоронних ініціатив	Інклюзивний туризм нерідко включає заходи з відновлення природних територій, такі як висадка дерев, очищення зон відпочинку чи проведення екологічних акцій, у яких можуть брати участь туристи.
Розвиток локальних екосистем	Туристичні маршрути, розроблені для інклюзивного туризму, часто стимулюють розвиток локальних громад, які прагнуть підтримувати чистоту і збереження природних ресурсів, оскільки це є частиною привабливості їхнього регіону.

Зменшення впливу масового туризму на окремі об'єкти	Завдяки розробці спеціалізованих маршрутів інклюзивного туризму, які відособлені від масових груп звичайних туристів, навантаження на популярні туристичні місця знижується, що допомагає зберегти екосистему від надмірного впливу великої кількості відвідувачів.
Негативні наслідки	
Збільшення антропогенного навантаження на екосистему	Інклюзивний туризм, особливо в умовах різкого зростання кількості людей з інвалідністю, що має місце в Україні, може призвести до перевантаження природних ресурсів і підвищеного навантаження на місцеві екосистеми. Зростання кількості відвідувачів, може призвести до витоптування рослинності, зменшення біорізноманіття та порушення природного балансу.
Деградація природних ландшафтів	Для забезпечення доступності туристичних об'єктів часто необхідно проводити масштабні роботи з будівництва, які можуть включати вирубування лісів, асфальтування природних територій або встановлення штучних конструкцій, що знижує природну цінність регіону.
Порушення природного середовища тварин	Підвищена активність у природних зонах, де реалізуються інклюзивні туристичні проекти, може турбувати місцеву фауну. Зокрема, шум, світло і присутність людей можуть змінювати поведінку диких тварин.
Проблема забруднення довкілля і утилізації відходів	Зростання кількості туристів, включаючи осіб з інвалідністю, може призвести до накопичення сміття в туристичних зонах, особливо якщо місцеві суб'єкти туристичної діяльності не підготовлені у контексті ефективного управління відходами. Туристичні заклади, орієнтовані на інклюзивність, можуть генерувати більше відходів та споживати більше ресурсів через підвищені вимоги до обслуговування.

Для зменшення негативного впливу важливо забезпечити екологічно відповідальне управління інклюзивним туризмом. Це може включати використання екологоорієнтованих технологій при будівництві інфраструктури, обмеження кількості відвідувачів у природних зонах, запровадження екологічних стандартів для туристичних послуг і проведення освітньо-інформаційної роботи серед усіх учасників цього процесу.

Мінімізація негативного впливу також потребує застосування стратегії сталого розвитку, включаючи стандарти екологічної відповідальності, обмеження на кількість відвідувачів в чутливих регіонах шляхом впровадження квот і регуляторних заходів; активне залучення місцевих громад до планування та управління туристичною діяльністю.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ ПІДВИЩЕННЯ ДОСТУПНОСТІ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

3.1. Стратегічні напрями розвитку інклюзивного туризму в умовах сучасних викликів

Розвиток інклюзивного туризму в Україні набуває стратегічно важливого значення через соціальні, економічні та гуманітарні виклики, які стають все більш актуальними у сучасних умовах. Вони, передусім пов'язані із затяжним характером російсько-української війни і стійкою динамікою практично щоденного зростання осіб з важкими фізичними та психологічними травмами, які крім лікування, потребуватимуть комплексної і тривалої реабілітації. Як було встановлено, лише за два роки війни кількість осіб з інвалідністю, зросла на 300 тис. Але це тільки офіційно зареєстровані випадки. Реальна ж цифра може бути набагато більшою з огляду на складність процедури отримання цього статусу, ліквідацію МСЕК, втрату людьми необхідних документів під час внутрішнього переміщення із зони бойових дій тощо.

Особливого значення, як засіб фізичної та соціально-психологічної реабілітації, інклюзивний туризм набуває для військових, які постраждали внаслідок війни та дітей, які отримали фізичні і психологічні травми через обстріли, втрату батьків тощо.

Відзначимо, що російсько-українська війна значно змінила демографічний «портрет» осіб з інвалідністю. Велика частина людей, які стали інвалідами через участь у бойових діях - це молоді, активні особи віком до 40 років, які сповнені енергії, амбіцій та бажання жити повноцінним життям. Навіть набувши обмеженої функціональної спроможності через втрату кінцівок, частин органів, контузію, важкі захворювання, психологічні травми, ці люди не втратили інтересу до життя, реалізації планів та відкриття чогось нового. І завданням держави та суспільства загалом є якнайповніше забезпечення їм таких можливостей, в тому числі й через практики інклюзивного туризму. До того ж для багатьох осіб з інвалідністю туризм може стати не лише джерелом натхнення, а й ключовим

способом відновлення фізичного здоров'я, емоційної рівноваги та соціальної інтеграції.

Розвиток інклюзивного туризму також актуалізується і в контексті економічних та інтеграційних викликів, пов'язаних із необхідністю забезпечення стійкості національної економіки та взяття Україною курсу на швидку інтеграцію до Європейського Союзу. Сьогодні має місце вкрай негативна тенденція скорочення кількості суб'єктів туристичної діяльності через зменшення туристичного потоку, руйнування інфраструктури, посилення військових загроз, втрату кадрового потенціалу та інші фактори. Тому реалізація проєктів розвитку інклюзивного туризму, ініційованих і фінансово підтриманих державою, місцевими адміністраціями, міжнародними організаціями, громадськими організаціями і благодійними фондами, а також родинами осіб з інвалідністю може стати важливим джерелом фінансово-економічного оздоровлення галузі та зростання до неї представників бізнесу.

Реалізація ж євроінтеграційних планів потребує дотримання базових прав людей, принципів соціальної справедливості, рівності, ліквідацію різних форм дискримінації та інші гуманітарні зобов'язання, визначені міжнародними документами, серед яких ключове місце займає Конвенція ООН «Про права інвалідів».

Проведений нами аналіз засвідчив, що в Україні, незважаючи на війну, поступово, здійснюється рух до формування безбар'єрного середовища. На законодавчому рівні цьому сприяє Національна стратегія безбар'єрності та План заходів щодо її реалізації, який оновлюється кожні два роки. На виконання Плану у кожній області розробляють власні заходи зі створення безбар'єрного середовища. Оновлені Державні будівельні норми враховують найкращий європейський досвід і встановлюють сучасні вимоги доступності, що відповідають цілям Стратегії. З кожним роком розвивається інфраструктура та зростає досвід впровадження технологій інклюзивного туризму для людей з обмеженими можливостями.

Але процес формування інклюзивного простору, з огляду на сучасну соціально-економічну ситуацію в Україні, відбувається повільно. Серед основних

проблем, що перешкоджають розвитку інклюзивного туризму належать: нерівномірність розвитку міського середовища у регіональному аспекті, низький рівень фінансового забезпечення та перспективи його подальшого погіршення в умовах війни, недостатня активність бізнесу щодо реалізації соціальних ініціатив, низький рівень платоспроможності населення; криза кадрового забезпечення цієї сфери; недостатнє інформування суспільства, зокрема відсутність єдиної бази об'єктів доступного туризму та багато інших.

Ця ситуація вимагає доповнення Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору ще одним нормативним документом – Стратегією розвитку інклюзивного туризму в Україні та розробки ефективних механізмів її реалізації на національному, регіональному та місцевому рівнях.

Стратегія розвитку інклюзивного туризму являє собою системний підхід, спрямований на створення умов для доступності туристичних послуг і середовища для всіх категорій населення, які потребують спеціальних умов. Ця стратегія поєднує довгострокові цілі, інноваційні рішення та механізми реалізації, спрямовані на соціальну інтеграцію, економічний розвиток і підвищення якості життя. Вона повинна базуватися на тісній співпраці державних та місцевих органів влади, підприємств туристичної галузі, благодійних фондів, міжнародних та громадських організацій.

Окремі науковці, з огляду на важливу економічну і соціальну роль інклюзивного туризму, акцентують на необхідності будувати інклюзивну туристичну стратегію на засадах сталого розвитку, що передбачають досягнення оптимального балансу принципів соціальної справедливості, екологічної стійкості та економічної ефективності [1, с. 108]. Однак, це лише один зі стратегічних напрямів розвитку інклюзивного туризму. Доповнити його дослідники пропонують ще двома напрямами:

- Розумного (раціонального) розвитку – передбачає підтримку інновацій, використання smart-технологій, формування відповідного кадрового та науково-методичного забезпечення цієї сфери;
- Інклюзивного зростання – передбачає розвиток місцевого потенціалу інклюзивного туризму, диверсифікації напрямів туристично-рекреаційної

діяльності, охоплення нових ринків (залучення осіб з інших регіонів та із-за кордону), збільшення рівня зайнятості осіб з обмеженими можливостями та їхньої доступності (в т.ч. фінансової) до туристично-рекреаційних послуг [1, с. 111].

Такий підхід загалом узгоджується із європейськими та глобальними стратегіями соціально-економічного розвитку і може бути реалізований в Україні. Але у вітчизняних умовах стратегія розвитку інклюзивного туризму повинна враховувати один із визначальних чинників сьогодення – війну та її наслідки. Це передбачає визначення додаткових цілей, завдань та інструментів їх реалізації.

Обґрунтування ключових напрямів довгострокового розвитку сфери інклюзивного туризму передбачається застосування методів стратегічного аналізу, якими є PESTEL- та SWOT-аналіз.

PESTEL-аналіз допомагає врахувати всі основні зовнішні фактори, які впливають на досліджуваний сегмент туристичного ринку. Його результати щодо сфери інклюзивного туризму України ілюструє табл. 3.1. Означені фактори характеризують як позитивні, так і негативні аспекти щодо умов розвитку інклюзивного туризму, що важливого для правильного формування стратегії. Характеризуючи їх можемо зробити наступні висновки:

- 1) В країні формуються необхідні інституційні умови для розвитку інклюзивного туризму. Політична підтримка формування безбар'єрного середовища закріплена в національних стратегіях, що є позитивним аспектом для реалізації цього вектору державної політики. Війна зумовлює збільшення кількості людей з інвалідністю, що ставить перед урядом нові виклики, але й водночас формує високі запити суспільства на підтримку лікування і реабілітації цих осіб. Проте з іншого боку політична нестабільність, спричинена війною, також уповільнює реалізацію ініціатив. Серед частини політиків і населення побутує думка, що витрати на реалізацію соціальних проєктів сьогодні «не на часі» і бюджетні кошти перш за все необхідно спрямовувати на посилення обороноздатності країни. Тому залучення міжнародних партнерів та приватних інвесторів до фінансування та розробки програм розвитку інклюзивного туризму може стати ключовим чинником у подоланні цієї проблеми.

Таблиця 3.1 - PESTEL-аналіз розвитку інклюзивного туризму в Україні*

P - Політичні фактори (Political)	T- Технологічні фактори (Technological)
<ul style="list-style-type: none"> - Євроінтеграційний курс України; - Членство у міжнародних організаціях і зобов'язання дотримуватися визначених ними гуманітарних принципів - Наявність Національної стратегії безбар'єрності до 2030 року, що сприяє розвитку інклюзивного середовища; - Військово-політична ситуація посилює потребу захисту прав людей з інвалідністю - Міжнародна співпраця: гранти та підтримка міжнародних організацій для реалізації інклюзивних проєктів. 	<ul style="list-style-type: none"> - Розвиток технологій для створення безбар'єрного середовища (аудіогіди, мобільні додатки, 3D-тури). - Використання сучасних рішень для адаптації транспорту, готелів і туристичних об'єктів. - Розвиток віртуального туризму як альтернативи для осіб, які не можуть подорожувати фізично або мають недостатні фінансові можливості для подорожей; - Обмежений доступ до новітніх технологій для певних груп населення та бізнесу
E- Економічні фактори (Economic)	E- Екологічні фактори (Environmental)
<ul style="list-style-type: none"> - Недостатній рівень державного фінансування для розвитку доступної інфраструктури; - Нереалізований потенціал приватного бізнесу щодо розвитку безбар'єрного туризму - Економічна нестабільність: висока інфляція, низькі доходи населення та складна економічна ситуація гальмують розвиток галузі. - Потреба додаткового інвестування впровадження інклюзивних ініціатив 	<ul style="list-style-type: none"> - Потреба у створенні екологічно чистих і доступних туристичних зон. - Адаптація природних об'єктів: Розробка безбар'єрних екологічних маршрутів у природних заповідниках і національних парках. - Зростаюча роль екологічного туризму як засобу фізичної та психологічної реабілітації осіб з обмеженими можливостями
S - Соціальні фактори (Social)	L - Правові фактори (Legal)
<ul style="list-style-type: none"> - Демографічні зміни: зростання кількості людей з інвалідністю через воєнні дії; - Посилення суспільної свідомості: збільшення уваги до проблем інклюзії та соціальної рівності. - Зростання попиту на туризм серед людей з обмеженими можливостями, які прагнуть активного соціального життя. - Нестача підготовлених кадрів для роботи з туристами з особливими потребами. 	<ul style="list-style-type: none"> - Ухвалення оновлених державних будівельних норм із вимогами доступності; - Впровадження норм, що відповідають Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю. - Необхідність жорсткого нагляду за виконанням будівельних норм та стандартів доступності та відсутність дієвих механізмів щодо цього - Необхідність захисту прав осіб з обмеженими можливостями на отримання якісних туристичних послуг

*Розроблено автором

2) Економічна нестабільність і високий рівень інфляції негативно впливають на фінансування інклюзивних проєктів. Більшість ініціатив у цій сфері залежать від державного бюджету, який перевантажений іншими потребами. Проте приватний сектор і міжнародні гранти можуть компенсувати дефіцит коштів. Інклюзивний туризм в Україні має значний нереалізований потенціал і може стати економічно вигідним напрямом, який стимулює розвиток регіонів, створює робочі місця та залучає нових туристів, зокрема з-за кордону.

- 3) Зростання кількості людей з інвалідністю, зокрема через наслідки війни, підвищує соціальну важливість інклюзивного туризму. Люди з обмеженими можливостями активно шукають можливості для соціалізації та подорожей. Однак проблема полягає в недостатній кількості підготовленого персоналу, здатного працювати з такими туристами. Крім того, суспільство лише починає усвідомлювати важливість інклюзії, і для забезпечення масової підтримки необхідна ефективна інформаційна кампанія та спеціальні освітні програми;
- 4) Розвиток технологій відкриває нові можливості для інклюзивного туризму, зокрема через впровадження аудіогідів, тактильних карт і мобільних додатків. Однак цифрова нерівність залишається бар'єром, особливо для суб'єктів туристичного бізнесу і мешканців сільської місцевості або людей з низькими доходами. Інвестиції у технологічну адаптацію туристичних об'єктів можуть значно підвищити їхню доступність. Віртуальний туризм також стає перспективним напрямом для людей, які не можуть подорожувати фізично;
- 5) Інклюзивний туризм має гармонійно поєднуватися з концепціями сталого розвитку. Створення доступних екологічних маршрутів, наприклад, у природних заповідниках і національних парках, може сприяти як соціальній інклюзії, так і ефективній фізичній та психологічній реабілітації тих осіб, які постраждали через війну. Тому формування доступних маршрутів у природному середовищі, зокрема у лісових масивах, гірських районах, поблизу водойм може значно підвищити фізичну активність осіб з обмеженими можливостями, що сприятиме поліпшенню їхнього фізичного та ментального здоров'я. До того ж цей вид туризму може бути найбільш доступним у фінансовому аспекті і придатним для всіх категорій інклюзивних туристів, зокрема людей похилого віку та сімей з дітьми;
- 6) Україна адаптує своє законодавство до міжнародних стандартів, таких як Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю. Проте проблема полягає у виконанні цих норм. Контроль за дотриманням будівельних стандартів і забезпечення прав туристів із обмеженими можливостями має бути пріоритетним завданням. Збільшення прозорості та відповідальності у цьому секторі допоможе створити атмосферу соціальної відповідальності бізнесу та суспільства і прискорити реалізацію концепції інклюзивного туризму.

Ще одним інструментом формування ефективної стратегії є SWOT-аналіз, який дозволяє виявити сильні і слабкі сторони, а також окреслити перспективи та загрози розвитку певного виду діяльності. Результати цього аналізу для сфери інклюзивного туризму України представлено у табл. 3.2.

Таблиця 3.2. – Матриця SWOT – аналізу розвитку інклюзивного туризму в Україні

Сильні сторони (Strengths)	Слабкі сторони (Weaknesses)
<ul style="list-style-type: none"> • Велика кількість унікальних природних об'єктів, історичних та культурних пам'яток, які можна адаптувати для інклюзивного туризму; • Наявність державних та регіональних програм і стратегій, спрямованих на створення безбар'єрного середовища; • Підвищення попиту серед українців на доступні подорожі всередині країни; • Формування позитивного ставлення суспільства до інклюзивності; • Розвинутий ІТ-сектор, спроможний забезпечити розробку технологічних сервісів для інклюзивних туристів і який вже активно реалізує такі проєкти; • Доброзичливе, гостинне і толерантне населення; • Зростаюча кількість громадських організацій та благодійних фондів (в т.ч міжнародних), зацікавлених у впровадженні проєктів для людей з інвалідністю • Значна кількість волонтерських ініціатив, які підтримують розвиток інклюзивного середовища 	<ul style="list-style-type: none"> • Незадовільний стан більшості інфраструктурних об'єктів і транспорту, складність їх модернізації; • Географічна нерівність - концентрація доступної інфраструктури переважно у великих містах; • Відсутність системності та послідовності у впровадженні єдиних норм доступності для туристичних об'єктів; • Низька обізнаність населення та бізнесу про можливість інклюзивного туризму; • Незначна кількість туристичних маршрутів, адаптованих під потреби інклюзивних туристів; • Низький рівень підготовки персоналу у сфері туризму до роботи з людьми з інвалідністю, втрата кадрового потенціалу галузі в умовах війни; • Високі витрати на адаптацію об'єктів, які знижують мотивацію бізнесу до цих заходів; • Низький рівень моніторингу та контролю за дотриманням норм доступності; • Низька платоспроможність переважної більшості інклюзивних туристів
Можливості (Opportunities)	Загрози (Threats)
<ul style="list-style-type: none"> • Залучення грантів, фінансування та технічної допомоги від міжнародних організацій, таких як ООН, ЄС, ЮНЕСКО, UNWTO, USAID; • Зростання попиту на внутрішній туризм через популяризацію практик інклюзивного туризму і залучення до них широкого кола людей (осіб з інвалідністю, їхніх родичів та друзів); • Підвищення туристичного іміджу України; • Залучення додаткових джерел фінансування галузі, зростання економічної активності, розвиток місцевих громад; • Розвиток сфери інклюзивного туризму на інноваційній основі; • Зростання туристичних можливостей осіб з інвалідністю завдяки протезуванню. 	<ul style="list-style-type: none"> • Високий рівень інфляції та обмеженість державного бюджету можуть уповільнити фінансування проєктів інклюзивного туризму; • Погіршення військово-політичного становища країни, втрата територій і ресурсів для протистояння росії, руйнування історико-культурних пам'яток нівелюють перспективи розвитку туризму; • Зростання загроз безпеці туристів, відсутність швидкого доступу до укриттів зменшує попит на подорожі; • Існування дискримінаційних стереотипів щодо людей з інвалідністю, що перешкоджають розвитку безбар'єрного середовища; • Падіння реальних доходів населення може призвести до зменшення туристичного попиту

Результати SWOT-аналізу свідчать, що розвиток інклюзивного туризму в Україні має значний потенціал, але потребує комплексного підходу для вирішення наявних проблем і максимально ефективного використання наявних можливостей. Останнє, зокрема, пов'язані із реалізацією наступних заходів:

- активним залученням міжнародної технічної допомоги й фінансування для реалізації проєктів інклюзивного туризму;
- використанням інновацій, таких як мобільні додатки, інтерактивні карти та технології доповненої реальності для покращення доступності;
- розвиток інклюзивних туристичних маршрутів у сільській місцевості, активне залучення місцевих громад до цього процесу.

Для мінімізації загроз необхідно:

- Зосередити увагу на регіонах, що залишаються безпечними, для розвитку інклюзивного туризму.
- Проводити інформаційні кампанії для подолання стереотипів щодо людей з інвалідністю.
- Запровадити системний моніторинг і контроль за впровадженням безбар'єрного середовища.

Описані результати дозволяють визначити ключові концептуальні засади стратегії розвитку інклюзивного туризму в Україні, які ілюструє рис. 3.1.

Серед іншого стратегія передбачає подальшу реалізацію принципів «універсального дизайну» при будівництві і реконструкції об'єктів інфраструктури, створення рекреаційних зон, розробці нових туристичних продуктів і послуг. Поряд із універсальним дизайном, засобом забезпечення рівного доступу осіб з обмеженими можливостями до туристичної активності є досягнення у сфері медицини та біотехнологій у поєднанні з ІТ-рішеннями. Мова йде про масове протезування захисників, які втратили кінцівки (в тому числі сучасними біонічними протезами), використання різноманітних імплантатів, що дозволить значно поліпшити мобільність і сенсорні відчуття осіб з інвалідністю, а отже дозволить нівелювати багато бар'єрів для подорожей.

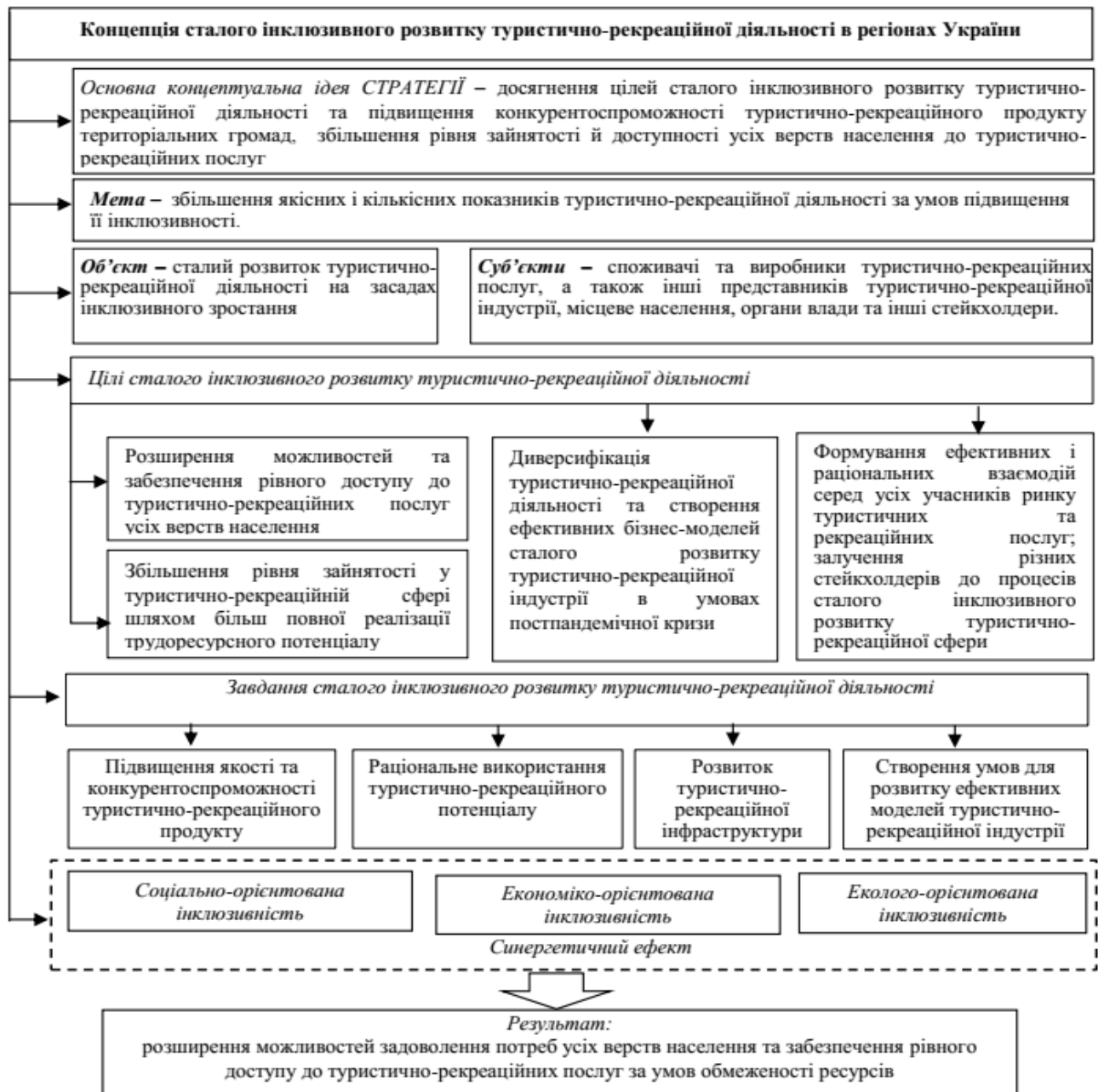

Рис. 3.1 – Концептуальні засади розвитку стратегії інклюзивного туризму в Україні

Іншою важливою ціллю стратегії є диверсифікація туристично-рекреаційної діяльності. Це передбачає розвиток нових туристичних напрямів, таких як агротуризм, психологічний, гастрономічний, мілітарний туризм та ін.

Наприклад, психологічний туризм може стати ефективною формою підтримки військових та цивільних осіб, постраждалих від війни. Цей вид діяльності поєднує організацію доступного відпочинку з використанням дієвих методів психологічного навчання. Одним із таких форматів є терапія «Open air», що забезпечує повний контакт людини з природою та культурою. Прикладами таких подорожей є відвідування «місць сили» та духовних центрів.

Серед специфічних напрямів психологічного туризму варто виокремити:

- Ландшафтну терапію – позитивний вплив природи на психіку людини, який включає седативний, відволікаючий, активізуючий та катарсичний ефекти;
- Фототерапію – використання фотографій, арт-карт і зображень для зцілення, гармонізації та розвитку особистості;
- Евдемотерапію – терапію щастям, що спрямована на пошук власного ресурсного стану;
- Анімалотерапію – використання тварин та їх образів для психотерапевтичної підтримки.

Для реалізації психологічного туризму можуть використовуватись різноманітні локації, такі як село Буша (Вінницька область), гора Богит у заповіднику «Медобори» (Тернопільська область), Лиса гора (Київська область) чи буддистський храм «Білий Лотос» у Черкасах [36].

Важливо також забезпечити й фінансову доступність інклюзивного туризму, що передбачає встановлення пільгових цін для малозабезпечених громадян, безкоштовного доступу для супроводжуючого особу з інвалідністю (зокрема вадами зору), використання програм лояльності, встановлення зниженої ціни за комплексне обслуговування (проживання, харчування, екскурсії, транспорт).

Реалізація стратегії розвитку доступного туризму потребує застосування відповідного комплексу заходів, орієнтованих на досягнення її цілей. Перелік цих заходів, згрупованих за відповідними напрямками, наведений у табл. 3.3.

Завдяки цим заходам забезпечується комплексний підхід до створення безбар'єрного середовища, що сприяє соціальній інтеграції людей з інвалідністю та покращує туристичний імідж країни.

Також відзначимо, що для розвитку інклюзивного туризму необхідно створити дієвий механізм державного регулювання, підтримки стимулювання та моніторингу. Це передбачає використання різноманітних економічних важелів, таких як розробка та фінансування цільових міжрегіональних програм, формування спеціальних фондів підтримки, а також реалізація інвестиційних проєктів [8, с. 125]. Важливо, щоб вимоги доступності були враховані під час процедури отримання категорії для засобів тимчасового розміщення (готелів).

Таблиця 3.3 – Комплекс заходів щодо реалізації стратегії розвитку інклюзивного туризму в Україні

Напрямок реалізації стратегії	Методи впровадження
Розробка нормативної бази	<ul style="list-style-type: none"> - Створення та ухвалення законів і нормативних актів для захисту прав туристів з обмеженими можливостями; - Впровадження міжнародних стандартів і правил доступності туристичних об'єктів та послуг.
Фінансова підтримка	<ul style="list-style-type: none"> - Виділення державних і місцевих коштів для програм доступного туризму; - Надання грантів та інших форм підтримки для адаптації інфраструктури та створення інклюзивних продуктів.
Партнерство з громадськістю	<ul style="list-style-type: none"> - Співпраця з громадськими організаціями, що представляють інтереси людей з інвалідністю; - Реалізація спільних проєктів для врахування реальних потреб інклюзивних туристів.
Співпраця з бізнесом	<ul style="list-style-type: none"> - Укладання угод із підприємствами щодо впровадження інклюзивних послуг і адаптації інфраструктури; - Допомога бізнесу в розробці та просуванні туристичних продуктів для людей з обмеженими можливостями.
Освітні ініціативи	<ul style="list-style-type: none"> - Організація тренінгів і семінарів для персоналу з питань інклюзивного обслуговування; - Впровадження освітніх програм з інклюзивного туризму у закладах вищої освіти.
Інформаційна кампанія	<ul style="list-style-type: none"> - Проведення рекламних заходів через ЗМІ, соціальні мережі, створення інформаційних сайтів і додатків; - Розробка та поширення брошур, пам'яток, інтерактивних карт про доступні туристичні послуги.
Інноваційні технології	<ul style="list-style-type: none"> - Створення мобільних додатків, інтерактивних карт і навігаційних систем для туристів з обмеженими можливостями; - Використання веб-платформ для надання інформації про доступний туризм.

Крім того необхідно активно проводити інформаційно-роз'яснювальну роботу та організувати навчальні тренінги й семінари для працівників державних структур і приватного сектора, зокрема готельно-ресторанного бізнесу та індустрії розваг. Ці заходи повинні здійснюватися системно та комплексно, залучаючи не лише благодійні й волонтерські організації, але й органи місцевого самоврядування у співпраці з підприємствами та установами різних видів економічної діяльності у кожному регіоні країни.

3.2 Інноваційні підходи до формування доступного туристичного середовища з урахуванням міжнародного досвіду

Формування доступного туристичного середовища є одним із ключових завдань сучасної туристичної галузі. Його реалізації сприяють сучасні інноваційні підходи, які передусім базуються на технологічних досягненнях, але також включають і організаційні, маркетингові та управлінські інновації.

Ефективне впровадження інноваційних рішень, які сприятимуть забезпеченню рівних можливостей для всіх категорій туристів потребує врахування міжнародного досвіду. Адже певні організаційні і технічні рішення, а також управлінські механізми вже напрацьовані та успішно апробовані у розвинутих країнах світу, які мають тривалий досвід розвитку доступного туризму.

Особливого прогресу у цьому контексті досяг Ізраїль. З огляду на те, що країна перманентно перебуває у стані військових конфліктів і має значний досвід у реабілітації осіб з інвалідністю, її досвід є найбільш показовим для України.

В Ізраїлі адаптація туристичних об'єктів, а також допоміжних підприємств туристичної індустрії (ресторанів, кафе, готелів, торгових центрів) – це найважливіша умова виживання у конкурентній боротьбі, тому представники бізнесу докладають чималих зусиль, забезпечити доступність своїх підприємств для усіх категорій громадян. Тому у більшості закладів (понад 85%) створені належні умови для осіб з інвалідністю.

Ще в аеропорту (Ben-Gurion) кожен турист на інвалідному візку отримує особистий супровід під час виходу з терміналу. Крім того, для мандрівників з інвалідністю передбачені спеціальні митні коридори та вікна паспортного контролю. Аеропорт облаштований просторими підйомниками та спеціальними санітарними кімнатами [39, с. 124]. Увесь міський транспорт (громадські) автобуси та туристичні пам'ятки також адаптовані під потреби інклюзивних туристів.

Гостям країни пропонується широкий спектр інклюзивних турів адаптованими маршрутами, професійний екскурсійний супровід гідами, які спеціалізуються на обслуговуванні осіб з інвалідністю. Також надається спеціальне харчування, яке враховує індивідуальні дієтичні особливості туристів.

Важливим гуманістичним підходом Ізраїлю у контексті забезпечення потреб власних громадян у доступних подорожах є діяльність спеціалізованих громадських організацій, метою яких є покращення якості життя людей з інвалідністю та літніх осіб шляхом створення адаптованого технологічного середовища. Однією з найвідоміших є Milbat - некомерційна організація, заснована в 1981 році яка діє по всій країні з метою надання людям з обмеженими фізичними можливостями різного віку максимальної незалежності у повсякденному житті, використовуючи переваги спеціально розроблених та повністю настроюваних під індивідуальні потреби технологічних пристроїв та сервісів.

Крім розробки цих пристроїв компанія надає наступні послуги:

- професійні консультації за участю мультидисциплінарної команди фахівців (ерготерапевтів, логопедів і фізіотерапевтів) щодо вибору відповідного аксесуара для задоволення індивідуальних потреб кожної людини і правильного його використання;
- організація по всій країні курсів та лекцій на теми, пов'язані з допоміжними технологіями, профілактикою падінь тощо;
- Інформування через сайт «Azarim» людей з інвалідністю про доступні пристрої та технології, які дозволять їм незалежно функціонувати в усіх аспектах життя. Сайт надає інформацію про понад 17,6 тис. товарів спеціального призначення з усього світу.

Milbat також співпрацює з іншими організаціями та компаніями для розробки інноваційних рішень. Наприклад, у співпраці з IKEA та Access Israel було запущено проєкт "ThisAbles", спрямований на створення доступних меблів для людей з інвалідністю.

Одним із прикладів розробок Milbat є пристрій HERON, який автоматично відкриває двері за допомогою смартфона, забезпечуючи зручний доступ для людей з обмеженими можливостями. Також інноваційною розробкою компанії є унікальний додаток під назвою SafeHome («Безпечний дім»), який допомагає неповносправним людям запобігти падінням удома та зберегти безпеку в старості.

Інформаційним центр компанії на громадських заходах по всій країні організовує демонстраційні стенди; бесіди для груп людей похилого віку, спеціалістів, волонтерів та членів родини; організовує семінари та тренінги для мультидисциплінарних команд, студентів і терапевтів. Заходи проводяться кількома мовами та розроблені спеціально для кожної групи. Крім того, Мілбат співпрацює з різними організаціями та асоціаціями, Національним інститутом страхування, відділами соціального забезпечення місцевих муніципалітетів, державними установами, підприємствами тощо, щоб організовувати спеціальні проекти по всій країні [52].

На наш погляд, за підтримки держави чи органів місцевого спрямування подібні організації можуть бути створені і в Україні на базі провідних ІТ-компаній, які мають достатні ресурси і фахівців для створення високотехнологічних продуктів для людей з обмеженими можливостями. Однак, тут потрібна тісна колаборація цих компаній з лікувальними закладами, реабілітаційними центрами, волонтерськими організаціями тощо.

Також доцільним є проведення конкурсів стартапів-проектів серед студентів закладів вищої освіти, слухачів стартап-шкіл із подальшим грантовим фінансуванням реалізації найбільш перспективних розробок.

Важливим організаційним рішенням у сфері забезпечення розвитку інклюзивного туризму, який застосовується в Ізраїлі та деяких інших розвинутих країнах світу – це наявність спеціалізованих національних компаній (туроператорів), які надають усю необхідну допомогу людям з обмеженими можливостями, а також відповідних інформаційних ресурсів. Спеціалізовані сайти, зокрема, мають Ізраїль («Israel4All»), Великобританія («Accessible Tourism for All»), іспанська провінція Каталонія тощо. Чимало таких сайтів мають і окремі міста.

В Україні, як було зазначено раніше, за прикладом європейських міст управління туризму та громадські організації також розпочали роботу над створенням відповідних сайтів та інтерактивних карт доступності. Однак, на наш погляд, доцільним є створення загальнонаціональної інтерактивної платформи, з якою (за прикладом системи «Prozzorro») були інтегровані сайти доступності

окремих туристичних дестинацій, а також інтернет-сторінки представників різних установ, що опікуються людьми з інвалідністю та владних структур. Це значно б полегшило планування інклюзивних подорожей, що є важливим аспектом їх організації.

Для покращення інформаційної доступності підприємствам сфери туристичного бізнесу необхідно облаштовувати свої інформаційні сторінки так званими «меню доступності». Їхній функціонал передбачає: регулювання контрастності, насиченості кольорів, підсвічування посилань, збільшення тексту, курсору і текстового інтервалу, приховування зображень, зупинку анімації, дисплею, підказки, маску для читання. Однією із найбільш досконалих розробок такого меню, рекомендований для впровадження в Україні, є продукт, розроблений компанією UserWay.

Ключовим підходом організації інклюзивного туризму, який Україні необхідно перейняти у країн Європейського Союзу – це комплексність у створенні безбар'єрного середовища. Вона передбачає формування цілісної системи взаємодії органів влади, бізнес-структур та громадських організацій щодо реалізації взаємозв'язаних проєктів реконструкції міського простору та впровадження найновіших технологічних досягнень у систему туристичного сервісу. Щодо конкретних об'єктів, то комплексний підхід забезпечення їхньої доступності передбачає наявність мінімум трьох критеріїв: автостоянка для осіб з інвалідністю, доступна прилегла територія (тротуари, під'їзні шляхи) і вхід.

Також досить корисним є досвід європейських країн щодо розвитку активних форм інклюзивного туризму, оскільки в Україні ця ділянка розвинута недостатньо і відповідні проєкти лише починають реалізуватися. Тоді як у багатьох країнах туристам з обмеженими можливостями доступні різноманітні види активного туризму – гіськолижний, кінний, пляжний, водний (прогулянковий), вітрильний, повітроплавання та ін. При цьому в Україні існує величезна кількість локацій для означених видів туризму:

- Катання на лижах – гіськолижні курорти «Буковель», «Славське», «Захар Беркут» та ін;
- Кінні прогулянки – усі території Національних природних парків;

- Гірський туризм – сходження на г. Пікуй, г. Маківка та ін.
- Водний (прогулянковий) туризм, пляжний туризм – Шацькі озера, Тернопільське озеро, річка Дніпро, Бакота та ін.

Однак означені види туризму потребують спеціальних технічних пристосувань, адаптованих засобів пересування (візків, човнів), підйомників або колясок-амфібій для купання, обладнання доріжок із загартованим покриттям тощо.

Використання технологічних інновацій сьогодні є одним із ключових способів підвищення інформаційної доступності подорожей для осіб з обмеженими можливостями. Важливу роль відіграють мобільні додатки, які є одним із найдешевших і, разом із тим, ефективних інструментів інформаційного забезпечення. До того ж вони дозволяють максимально індивідуалізувати інформацію. Наприклад, у Люксембурзі для осіб з інвалідністю розроблено мобільний додаток iBeacon. Коли людина підходить до автобусної зупинки вона отримує сповіщення з інформацією про назву зупинки, номер і пункт призначення, наступний автобус і очікуваний час його прибуття.

Мобільні додатки можуть також виконувати функцію інтерактивної карти місць доступності, аудіогіда, перекладача, відеогіда жестовою мовою. Однією з найбільш інноваційних розробок є додаток Look to Speak, який дає змогу людям із порушеннями мовлення та моторики спілкуватися за допомогою рухів очей.

Іншими інноваційними засобів, які використовуються у розвинутих країнах світу і здатні зробити туризм більш доступним в Україні є:

- платформи для онлайн-бронювання послуг, адаптовані до особливих потреб (наприклад, можливість вибору номерів для людей на візках);
- смарт-технології в готелях: номери з автоматичним регулюванням висоти меблів, розумними дверними замками, керованими зі смартфона, або голосовими асистентами;
- пристрої для орієнтації: розумні тростини та інші пристрої, що допомагають людям із порушенням зору орієнтуватися у просторі;
- Роботи-гіди, які супроводжують людей із обмеженими можливостями у музеях чи на інших туристичних об'єктах.

- інтелектуальні системи навігації – наприклад, GPS-пристрої для осіб з інвалідністю, які враховують специфічні потреби в пересуванні, зокрема дозволяють уникнення схилів або сходів;

- дисплеї Брайля, які підключаються до персональних комп'ютерів, планшетів чи смартфонів і дозволяють набирати і читати текст шрифтом Брайля;

- програми читання веб-сторінок, які синтезують мовний супровід інформації на екрані;

- мультимедійні кіоски - системи з доступом до жестової мови, голосових інструкцій та адаптивних інтерфейсів;

- системи раннього попередження - технології, які повідомляють транспортний персонал про необхідність надати допомогу особам із обмеженими можливостями;

- інтелектуальні окуляри для слабозорих, які використовують камери та датчики для розпізнавання об'єктів та перетворення їх у звукові сигнали, а також зміни контрастності кольорів;

- інтерактивні браслети, які нагадують про медичні потреби, допомагають із навігацією чи викликають екстрену допомогу;

- інтерактивні музеї – передбачають використання VR/AR для віртуальних екскурсій та експонатів з якими можна взаємодіяти через адаптовані пристрої.

Також на популярних туристичних локаціях необхідно створити модульні туристичні зони – простори, які можна швидко адаптувати до потреб різних категорій туристів. Це передбачає наявність мобільних пандусів, підйомників тощо.

Регіональним чи міським управлінням туризму необхідно розробити і забезпечити представників бізнесу практичними посібниками щодо створення безбар'єрного простору (з урахуванням викликів воєнного часу) та правильної взаємодії з особами з інвалідністю. Також необхідно розвивати співпрацю з технологічними компаніями (для розробки адаптаційних пристроїв), міжнародними організаціями та благодійними фондами. Лише спільними зусиллями усіх стейкхолдерів можна забезпечити рівний доступ до туристичних послуг для всіх категорій мандрівників, підвищити комфорт і якість відпочинку.

РОЗДІЛ 4

ОХОРОНА ПРАЦІ

4.1. Основи охорони праці і заходи безпеки під час організації туристичних подорожей осіб з обмеженими можливостями

Одним із ключових аспектів організації подорожей у сфері інклюзивного туризму є залучення осіб з обмеженими можливостями до їх обслуговування у статусі найманих працівників. Така практика сприяє якості сервісу, оскільки зазначені працівники якнайповніше розуміють потреби інклюзивних туристів, зокрема, осіб з інвалідністю. Водночас, при цьому необхідно дотримуватися основних правил охорони праці персоналу та безпеки для клієнтів.

Охорона праці осіб з інвалідністю є одним із ключових аспектів соціальної політики багатьох країн. Вона спрямована на створення безпечних і комфортних умов роботи, що відповідають особливим потребам таких працівників. Забезпечення рівного доступу до праці та її умов є важливим чинником соціальної інтеграції та економічного розвитку.

Згідно зі ст. 12 Закону України “Про охорону праці” підприємства, які використовують працю інвалідів, зобов’язані створювати для них умови праці з урахуванням рекомендацій медико-соціальної експертної комісії та індивідуальних програм реабілітації, вживати додаткових заходів безпеки праці, які відповідають специфічним особливостям цієї категорії працівників. У випадку, якщо інвалід при прийомі на роботу чи під час трудових відносин сам наполягає на порушенні медичних рекомендацій стосовно обсягу та виду праці, то роботодавець все одно не має права цього зробити, бо порушить законодавство про працю та про охорону праці.

Охорона праці осіб з обмеженими можливостями потребує комплексного підходу, який включає адаптацію робочого середовища, дотримання норм законодавства, навчання персоналу та соціальну підтримку. Основні принципи охорони праці зазначеної категорії осіб ілюструє табл. 4.1.

Таблиця 4.1 – Основні принципи охорони праці осіб з обмеженими можливостями

Назва принципу	Опис
Рівність прав і можливостей	- Забезпечення доступу до робочих місць та адаптації робочого середовища відповідно до потреб людей з інвалідністю. - Недопущення дискримінації за станом здоров'я під час прийняття на роботу або виконання трудових обов'язків.
Індивідуальний підхід	-Врахування індивідуальних обмежень працівника при організації праці. -Розробка спеціальних умов праці, які зменшують ризик травматизму або перевантаження організму.
Адаптація робочого середовища	- Оснащення робочих місць спеціальним обладнанням (ергономічні стільці, робочі поверхні, технології доступності тощо). - Створення безбар'єрного середовища (пандуси, ліфти, доступні туалети).
Навчання та підвищення кваліфікації	- Проведення інструктажів і тренінгів щодо безпеки праці, адаптованих для осіб з інвалідністю. - Навчання роботодавців і співробітників щодо інтеграції таких працівників у робочий процес.
Моніторинг та контроль	- Регулярна оцінка умов праці та стану здоров'я працівників з обмеженими можливостями. - Забезпечення виконання вимог законодавства з охорони праці.

Основні заходи охорони праці для осіб з обмеженими можливостями передбачають наступні кроки:

1) Створення безпечних умов праці:

- Використання сучасних засобів захисту (захисні окуляри, рукавички, звукові або візуальні сигнали для людей із сенсорними порушеннями).
- Зниження фізичного та психологічного навантаження за допомогою автоматизації процесів.

2) Забезпечення реабілітаційних заходів

- Надання працівникам з інвалідністю доступу до медичних послуг та реабілітаційних програм.
- Організацію перерв та оптимізації робочого часу для зменшення втоми.

3) Законодавчу підтримку:

- Виконання норм законодавства, зокрема Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю, щодо забезпечення гідних умов праці.
- Використання пільг та квот для працевлаштування людей з інвалідністю.

4) Соціальну адаптацію:

- Забезпечення психологічної підтримки працівників.

- Заохочення до участі в колективних заходах для сприяння інтеграції.

Іншою складовою охорони праці та безпеки життєдіяльності у сфері інклюзивного туризму є гарантування безпеки під час подорожі, що передбачає мінімізацію виникнення елементів випадковості, які можуть становити загрозу здоров'ю і життю учасників туристичного процесу.

Заходи безпеки при організації інклюзивних туристичних подорожей потребують особливої уваги, оскільки йде мова про роботу з людьми, які мають обмежені фізичні можливості, а отже не одразу можуть розпізнати потенційні ризики, запобігти їм чи належним чином на них відреагувати. Тому на працівників туристичних компаній, музейних комплексів, готелів та ресторанів покладається значно більша відповідальність за належне дотримання безпекових заходів, оскільки від цього значною мірою залежить життя та здоров'я людей, під чиїм наглядом чи опікою вони перебувають. Фахівці туристичного супроводу під час інклюзивних екскурсій повинні усебічно опікуватися членами групи і надавати інформацію про правила поведінки та безпеки.

Перед екскурсією слід організувати обов'язковий інструктаж з питань безпеки для усіх учасників. Це може включати правила поведінки під час небезпек, з якими можуть зустрітися туристи, та процедури дії в разі надзвичайних ситуацій. Окрім того, гіді та персонал, які супроводжують людей з обмеженими можливостями повинні надавати важливі вказівки та інструкції щодо безпеки під час самої подорожі.

Загалом, організація подорожей для людей з обмеженими можливостями вимагає дотримання спеціальних правил техніки безпеки, щоб забезпечити комфорт і доступність для всіх учасників. Найбільш важливі безпекові правила наступні:

- 1) Детальне планування та координація подорожей. Перед початком мандрівки необхідно ретельно продумати всі аспекти маршруту, включаючи вибір транспорту, місць проживання та доступ до ключових туристичних об'єктів. Особливу увагу слід приділити врахуванню індивідуальних потреб кожного учасника подорожі. Важливо також передбачити потенційні ризики під

час маршруту та розробити план дій у разі надзвичайних ситуацій, зокрема забезпечити інформацію про доступні укриття у випадку повітряної тривоги.

2) Забезпечення доступності та безпеки транспорту. Важливо переконатися, що весь транспорт, який планується використовувати під час подорожі, є адаптованим для потреб людей з обмеженими можливостями. Це передбачає наявність пандусів, підйомників, спеціально обладнаних крісел і інших засобів доступності. Екскурсійні автобуси повинні відповідати найвищим стандартам комфорту та безпеки, включаючи системи кондиціонування повітря, аудіо- та відеообладнання, а також анатомічні сидіння з регульованими спинками. Особливу увагу необхідно приділяти безпеці під час посадки та висадки з транспорту, а також у процесі руху.

3) Безпека проживання та організації харчування. Готелі та інші місця для проживання, а також заклади громадського харчування повинні бути перевірені на предмет доступності і безпеки: наявність широких дверей, безбар'єрних туалетів та душових, а також тривожних кнопок у номерах.

Територія, на якій розташований певний готель, ресторан чи кафе, має бути придатною/пристосованою для пересування особи на колісному кріслі. Увесь шлях, враховуючи шлях із паркувального місця, має бути рівним та гладким, без зайвих дизайнерських перешкод, як-от сходи, скульптури та ін. Усі зайві предмети мають бути розміщені за межами доріжки пересування.

Головний вхід готелю, ресторану чи кафе має бути облаштований відповідним пандусом, якщо там передбачені сходи. Пандус повинен мати відповідний нахил, враховуючи будівельні норми, мати рівну та гладку поверхню з захисними бордюрами по краях (щоб уникнути перекидання крісла колісного), а також мати поруччя з двох сторін пандуса. Місця біля входу має бути достатньо для маневрування. Вхід у приміщення має бути доволі широким, враховуючи всі типи крісел колісних. Усі дверні ручки у приміщенні мають бути не кулястої форми.

Номер для осіб з інвалідністю має бути близько до ліфта, сходів, пожежного виходу, тобто повинен має розміщуватись так, щоб особа з інвалідністю по зору легко увійшла в номер і вийшла із нього за будь-якої штатної чи позаштатної

ситуації. Необхідно переконатися, що номери обладнані тривожними кнопками та інструкціями з евакуації, розробленими для людей з обмеженими можливостями.

4) **Належна підготовка персоналу:** Всі особи, залучені до організації та проведення подорожі, повинні пройти відповідне навчання з надання допомоги людям з обмеженими можливостями, евакуації, а також знати основи першої допомоги у випадку виникнення надзвичайної ситуації. Персонал повинен вміти ефективно спілкуватися з людьми з обмеженими можливостями, використовуючи необхідні засоби та методи. Незважаючи на безбар'єрність певної споруди, персонал має знати і вміти застосовувати елементарну техніку переміщення людини на колісному кріслі.

5) **Екстрені процедури** - важливо мати чіткий, протестований та зрозумілий для всіх учасників план евакуації. Слід використовувати системи оповіщення, які підходять для людей з обмеженими можливостями (сигнальні лампи, звукові сигнали).

6) **Особисті допоміжні засоби:** Потрібно упевнитися в тому, що усі необхідні особисті допоміжні пристрої (візки, ходунки) наявні та в належному стані.

7) **Медичне забезпечення:** Супроводжуючі повинні знати медичні потреби та стан здоров'я кожного учасника, мати план дій на випадок погіршення здоров'я. Необхідно розпитати заздалегідь батьків, опікунів, учителів або друзів осіб з інвалідністю про специфічні правила безпеки при роботі з ними.

При супроводі незрячих осіб гід повинен вести підопічного найбезпечнішою ділянкою маршруту. Наприклад, якщо проїжджа частина ліворуч, то особа з інвалідністю по зору має іти праворуч від супроводжуючого. Потрібно дотримуватися найзручнішої для підопічного швидкості, і попереджати його про всі перешкоди, які виникають на шляху. Найкраще це робити за допомогою сигналів.

Гідові небажано супроводжувати більше однієї незрячої особи. У такому разі складніше контролювати безпеку туристів, знижується маневреність. Та якщо немає іншого виходу, треба виконувати певні застережні дії. Якщо доводиться супроводжувати двох людей, то вони повинні йти з обох боків, тримаючись за провідника. Якщо доводиться супроводжувати від двох до чотирьох осіб, то третій і четвертий тримаються за руки першого й другого так, як перший і другий за гіда.

У транспорті особа з інвалідністю по зору повинна перебувати в такому місці й положенні, щоб у разі позаштатної або аварійної ситуації ризик травми був знижений до мінімуму. Бажано, щоб особа з порушеннями зору сиділа обличчям у напрямку руху транспорту.

Відвідувачам під час екскурсій об'єктами також слід бути уважними та обережними: утримуватися від непотрібних рухів, бути уважними, уникати небезпечних предметів або небезпек ураження струмом, падіння зі сходів тощо. Потрібно виконувати всі інструкції і попередження, які надаються організаторами екскурсії та персоналом об'єкта; дотримуватися позначень, не заходити на небезпечні ділянки і не ризикувати своїм життям або здоров'ям. Якщо під час екскурсії виникає небезпечна ситуація або загроза, слід негайно повідомити про це відповідні органи безпеки або гідів туру. Також потрібно пам'ятати про місцезнаходження ближніх виходів та способи швидкого покидання об'єкта в разі потреби.

В умовах сьогодення важливим є забезпечення швидкого доступу людей з обмеженими можливостями до укриттів.

4.2. Пожежна безпека

Забезпечення пожежної безпеки є ключовим аспектом під час організації екскурсій для людей з обмеженими можливостями. Через їхні особливі потреби необхідно враховувати додаткові фактори та забезпечувати спеціальні умови для евакуації та запобігання небезпеці.

Пожежна безпека повинна забезпечуватися системою запобігання пожежі, системою протипожежного захисту і системою організаційно-технічних заходів.

У разі перебування осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення на об'єкті в інструкціях додатково передбачається порядок дій і шляхи евакуації цих осіб у розрізі нозологій, у якому міститься інформація щодо:

- наявності системи оповіщення про надзвичайні ситуації з візуальною (для осіб із порушенням слуху) та звуковою (для осіб із порушенням зору) подачею інформації;

- необхідної чисельності людей для надання послуги фізичного супроводу під час евакуації маломобільних осіб;
- наявності кваліфікованого персоналу, навченого технікам та методикам безпечного супроводу маломобільних осіб;
- можливості/неможливості самостійного пересування маломобільних осіб без сторонньої допомоги вниз сходами;
- кількості зупинок, які за необхідності потрібно зробити маломобільним особам, щоб відпочити для продовження евакуації;
- засобів індивідуальної мобільності, які маломобільні особи можуть самостійно використовувати під час евакуації (крісло колісне, палиця, милиці, ходунки, палиця тактильна (біла тростина));
- максимальної відстані від місця можливого перебування маломобільних осіб до найближчого місця безпеки;
- наявності допоміжних пристроїв на шляхах евакуації (поручні, пандуси, пожежні ліфти);
- місцезнаходження крісел колісних для евакуації (за необхідності) та видів керування (з електроприводом чи ручне);
- розташування найкоротшого безпечного шляху до виходу, інших шляхів (пандусів) евакуації маломобільних осіб.

Усі об'єкти, що використовуються для проведення екскурсій інклюзивного спрямування повинні бути обладнані протипожежною сигналізацією, адаптованою для людей із порушеннями зору та слуху, автоматичними системами і первинними засобами пожежогасіння. Заходи безпеки включають встановлення пожежної сигналізації. Відвідувачам доцільно ознайомитися з планом евакуації об'єкта, місцезнаходження евакуаційних виходів, особливостями пожежних сигналів, розміщенням засобів пожежогасіння. У разі пожежі потрібно дотримуватися вказівок персоналу об'єкта або гіда та швидко залишити зону небезпеки.

На території природних об'єктів забороняється використовувати відкритий вогонь (сірники, запальнички, паління сигарет), оскільки це створює значний ризик займання сухої рослинності або гілок. У разі виникнення пожежі необхідно негайно повідомити працівників об'єкта та діяти відповідно до їхніх вказівок.

4.3.Інструкція з охорони праці та пожежної безпеки

1. Загальні положення

1.1. Ця інструкція розроблена для забезпечення безпеки праці та пожежної безпеки під час організації екскурсій та походів у сфері інклюзивного туризму.

1.2. Виконання положень інструкції є обов'язковим для всіх працівників, залучених до планування, організації та проведення екскурсій і походів.

1.3. Усі працівники та супроводжуючі особи повинні пройти відповідне навчання з питань охорони праці та пожежної безпеки, а також мати постійний доступ до цієї інструкції.

2. Загальні вимоги охорони праці

2.1. Групи, що здійснюють екскурсію, подорож, формуються з числа учасників, які об'єднуються на добровільних засадах за спільними інтересами. До складу групи включаються тільки учасники, які за станом здоров'я не мають протипоказань для участі у запланованій екскурсії, подорожі. Склад групи повинен бути оптимізований відповідно до певного виду інвалідності.

2.2. Організатор екскурсії повинен одержати, у разі потреби, дозвіл на відвідування об'єктів, територій, на яких встановлено особливий режим відвідування;

2.3. При проведенні екскурсій туристичними об'єктами учасники зобов'язані суворо дотримуватися встановлених правил поведінки, своєчасно виконувати розпорядження керівника групи, що проводить екскурсію, подорож, та супроводжуючих осіб;

2.4. Керівник групи та його заступник (заступники) під час проведення екскурсії, подорожі відповідають за життя та здоров'я її учасників згідно із законодавством України.

3. Вимоги охорони праці перед проведенням туристичного походу, екскурсії

Керівник групи та супроводжуючі особи, що проводять екскурсію, подорож, зобов'язані

3.1. Перевірити наявність медичних актів, індивідуальних засобів захисту та наявності спеціального обладнання для людей з обмеженими можливостями.

3.2 Переконатися, що всі маршрути адаптовані та безпечні для використання людьми з будь-якими особливостями.

3.3. Ознайомити учасників екскурсії, подорожі з планом та затвердженим маршрутом їх проведення, історичними та географічними особливостями території, об'єкта (об'єктів), де буде проходити екскурсія, подорож;

3.4. Провести цільовий інструктаж з учасниками з питань охорони праці та безпеки життєдіяльності під час екскурсії, подорожі згідно з вимогами

3.5. Провести інформування учасників екскурсії, подорожі про фактори ризику в запланованій екскурсії, подорожі (за їх наявності) і про відповідні заходи щодо запобігання травматизму.

4. Вимоги охорони праці під час проведення туристичного походу, екскурсії

Керівники групи та супроводжуючі особи зобов'язані:

4.1. Забезпечити дотримання правил пожежної безпеки, безпеки життєдіяльності, охорони природи, пам'яток історії і культури тощо;

4.2. Вживати заходів, спрямованих на забезпечення безпеки учасників екскурсії, подорожі, зокрема щодо зміни маршруту, припинення екскурсії, подорожі у зв'язку з виникненням небезпечних природних явищ та з інших обставин, що становлять загрозу безпеці учасників;

4.3. Дотримуватися затвердженого маршруту та плану екскурсії, подорожі (крім випадків, пов'язаних зі зміною маршруту чи плану з метою забезпечення безпеки учасників);

4.4. Не допускати безпідставного поділу групи, що здійснює екскурсію, подорож, відставання окремих учасників, а також вибуття окремих учасників екскурсії, подорожі без супроводу одного із заступників керівника (від'їзд одного чи декількох учасників можливий лише за умови, що в групі, що здійснює екскурсію, подорож, два або більше заступників керівника);

4.5. Постійно моніторити стан здоров'я учасників екскурсії та негайно реагувати на будь-які зміни.

4.6. Ознайомити всіх учасників про правила евакуації при пожежі і переміщення до сховищ у випадку повітряних тривог.

5. Вимоги охорони праці в аварійних ситуаціях

5.1. При аварійній ситуації (раптовому виникненні умов, що загрожують життю та здоров'ю учасників екскурсії, подорожі) керівник групи повинен ужити заходів щодо збереження життя і здоров'я учасників екскурсії, подорожі, виходячи з конкретної ситуації та реальної наявності сил і засобів для ліквідації небезпечної ситуації;

5.2 У разі нещасного випадку необхідно терміново організувати надання першої домедичної допомоги потерпілому та його доставку до закладу охорони здоров'я, викликати за потреби екстрену медичну допомогу;

5.3. Керівник групи повинен повідомити про нещасний випадок, що стався, керівника організації, що проводить екскурсію (подорож) та інші відповідні служби;

6. Після закінчення туристичного походу, екскурсії

6.1. Керівник повинен перевірити за списком наявність членів групи.

6.2. Потрібно здійснити перевірку місць відпочинку та екскурсій на предмет залишків вогню або його наслідків.

6.3. Необхідно оновити засоби пожежної безпеки у разі їх використання або зношення.

6.4. Учасники групи повинні перевірити наявність і здати на зберігання спеціальний одяг і спорядження, яке вони отримували перед екскурсією (походом)

7. Заключні положення

7.1. Кожен працівник, залучений до організації екскурсій та походів, повинен дотримуватися цієї інструкції та вносити пропозиції щодо її удосконалення.

7.2. Порушення вимог інструкції може призвести до дисциплінарної відповідальності.

7.3. Інструкція переглядається раз на рік або за потребою вносити зміни на основі зворотного зв'язку та аналізу інцидентів.

ВИСНОВКИ

1. Розвиток інклюзивного туризму є важливим компонентом соціально-економічного та культурного розвитку суспільства. В умовах сучасних викликів, таких як війна, глобальні економічні кризи та зростаюча соціальна нерівність, забезпечення доступу до туристичних послуг для осіб з обмеженими можливостями стає нагальною потребою. Інклюзивний туризм можна загалом визначити як напрям туристичної діяльності, спрямований на забезпечення доступності відпочинку для усіх категорій населення
2. Інклюзивний туризм тісно пов'язаний із соціальною сферою, але також перетинається з різними напрямками туристичної діяльності, розширюючи їхній потенціал та доступність. Зокрема, його можна поєднувати з рекреаційним, екскурсійним, культурним, гастрономічним, екологічним та іншими видами туризму, адаптуючи їх для людей з різними потребами.
3. Розвиток інклюзивного туризму потребує відповідного організаційно-економічного та інституційного забезпечення. Воно передбачає створення та функціонування організаційної структури, що поєднує державний, регіональний та місцевий рівні управління, а також суспільний та приватний сектори економіки і забезпечує управління, координацію, підтримку та контроль впровадження принципів інклюзивності в туристичній галузі; адаптацію інфраструктури, навчання кадрів, нормативно-правову підтримку та інформування суспільства.
4. Ринок доступного туризму демонструє високу динаміку розвитку, відкриваючи нові можливості та створюючи конкурентні переваги для суб'єктів туристичного бізнесу. Оскільки люди з особливими потребами рідко подорожують самостійно, їх зазвичай супроводжують родичі або друзі. Це означає, що покращення доступності туристичних послуг здатне значно збільшити економічний внесок туристів з особливими потребами у розвиток регіонів та країни загалом.
5. Розвиток інклюзивного туризму також має значний соціально-економічний ефект. Він сприяє інтеграції осіб з інвалідністю в активне суспільне життя, забезпечує їхню фізичну та психологічну реабілітацію, створює нові робочі місця

у сфері туризму, а також підвищує туристичний імідж країни. Особливу актуальність це питання набуває в контексті російсько-української війни, яка значно збільшила кількість людей з інвалідністю, зокрема серед військових та цивільних осіб.

6. Основна цільова аудиторія інклюзивного туризму – це люди з інвалідністю, оскільки саме вони зустрічаються із найбільшими труднощами під час подорожей та потребують особливих умов і ресурсів. Через війну чисельність осіб з інвалідністю в Україні швидко зростає і сьогодні складає близько 9% фактичного населення. Крім того, місткість ринку інклюзивного туризму визначають особи похилого віку – приблизно 25% населення, сім'ї з дітьми – 2% вагітні жінки – близько 1%. Більше половини осіб, в офіційному порядку визнаних інвалідами, належать до III групи інвалідності, близько – 8% - до I групи.

7. В умовах сьогодення має місце збільшення рівня концентрації осіб з інвалідністю і Західних регіонах країни, зокрема у Львівській області. Основними факторами цих тенденцій є: комфортне та доступне середовище проживання, вкрай сприятливі умови для лікування та реабілітації, толерантне населення

8. Рівень доступності міського середовища в Україні залишається ще досить низьким. Особливо це стосується таких важливих для туристів компонентів, як центральні вулиці, вокзали, об'єкти благоустрою. Більшість із них характеризуються лише окремими елементами доступності, тобто не здатні забезпечити задоволення потреб усіх осіб з певними обмеженими можливостями. А 31% вокзалів та понад 40% центральних вулиць та об'єктів міського благоустрою взагалі залишаються бар'єрними. Найгіршою є ситуація зі спорудами цивільного захисту, які вкрай важливі для гарантування безпеки туристів під час повітряних тривог.

9. У сукупному рейтингу доступності, серед найбільш привабливих для туризму регіонів, високі рейтингові позиції займають Хмельницька (2 місце), Тернопільська (3 місце), Івано-Франківська (5 місце). Натомість Львівська область, де сконцентрована найбільша в Україні кількість туристичних дестинацій, займає лише 14-у позицію рейтингу, Закарпатська область – 10-е

місце, м. Київ – 19 місце. Саме вони мають найбільший потенціал для розвитку інклюзивного туризму.

10. Складна економічна та суспільно-політична ситуація в країні, скорочення фінансування соціальних програм та проєктів розвитку безбар'єрного туристичного середовища, а також фінансова неспроможність значної частини осіб з інвалідністю створюють суттєві бар'єри щодо розвитку інклюзивного туризму.

11. Україна має великий потенціал для розвитку інклюзивного туризму завдяки своїм природним, історичним та культурним ресурсам, які можуть бути адаптовані для людей з обмеженими можливостями. У регіонах постійно зростає кількість туристичних дестинацій, доступних для осіб з обмеженими можливостями. Флагманами цього процесу є Київ та Львів. Однак сучасна інфраструктура ще не повністю відповідає потребам цієї категорії населення.

12. Розвиток інклюзивного туризму в Україні має великий потенціал за умови активного використання можливостей, таких як залучення міжнародної підтримки, технологій і розвитку регіонів. Проте реалізація цих можливостей залежить від здатності України подолати економічні, інфраструктурні та соціальні виклики, що вимагає розробки відповідної стратегії.

13. Стратегія подальшого розвитку інклюзивного туризму передбачає системний підхід, спрямований на створення умов для доступності туристичних послуг і середовища для всіх категорій населення, які потребують спеціальних умов. Ця стратегія поєднує довгострокові цілі, інноваційні рішення та механізми реалізації, спрямовані на соціальну інтеграцію, економічний розвиток і підвищення якості життя. Вона повинна базуватися на тісній співпраці державних та місцевих органів влади, підприємств туристичної галузі, благодійних фондів, міжнародних та громадських організацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Антонюк Д.А., Барський Ю.М., Савчук А.Ю. Актуалізація інклюзивного вектора стратегії сталого розвитку туристично-рекреаційної діяльності в регіонах України. Наукові праці ДонНТУ. Серія: «Економічна» Наукові праці ДонНТУ. Серія: «Економічна». 2021. №1(23)-2(24). С. 106-114.
2. Бабов К. Д., Дмитрієва Г. О., Тихохід Л. В., Гавловський О. Д. Лікувально-оздоровчий туризм – один із сучасних напрямків підвищення ефективності діяльності санаторно-курортної сфери. *Медична реабілітація, курортологія, фізіотерапія*. 2019. № 2. С. 5-10. DOI 10.32618/J19MRBPH25
3. Барна Н.В., Коротєєва А.В. Інклюзивно-реабілітаційний туризм: посібник. 2020. Київ: Університет «Україна». 125 с. URL: https://zelena.org.ua/sites/default/files/posibnyk_inklyuzyvnyy_turyzm.pdf
4. Безугла Л.С., Куваєва Т.В., Герасименко Т.В. Проблеми розвитку інклюзивного туризму в Україні та Європі. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 43. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-43-3>.
5. Більшість - чоловіки. Понад 230 тис. людей отримали інвалідність у 2023 році – МОЗ/ <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/invalidnist-u-2023-roci-otrimali-ponad-230-tis-lyudey-v-ukrajini-50460199.html>
6. Бугіль С.Я. Розвиток інклюзивного туризму в Україні як засобу соціальної реабілітації людей з обмеженими можливостями. *Transformation of Ukraine's economy: formation of an inclusive economy system and functionality of financial inclusion* : Scientific monograph. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2023.С. 79-99.
7. Власенко І. Інклюзивний туризм: досвід Європи, проблеми та перспективи України. *Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг*. 2018. № 2. С. 220-230
8. Влащенко Н. М. Проблеми та перспективи розвитку інфраструктури для потреб інклюзивного туризму. *Бізнес Інформ*. 2018. № 9. С. 122-126. URL: <http://jnas.nbu.gov.ua/article/UJRN-0000934384>

9. Давиденко Г. Цифрова інклюзія та доступність: монографія. Вінниця: ТВОРИ, 2023. 240 с.
10. Данчевська, І., & Калайтан, Т. (2024). Інклюзивний туризм: світовий досвід та перспективи розвитку в Україні. *Development Service Industry Management*, (2), 96–104. [https://doi.org/10.31891/dsim-2024-6\(14\)](https://doi.org/10.31891/dsim-2024-6(14)).
11. Державні будівельні норми України URL: https://dbn.co.ua/load/normativy/dbn/dbn_v_2_2_40/1-1-0-1832
12. Жеребко І. Можливості впровадження соціальної послуги інклюзивного туризму в Україні. *Social Work and Education*, 2021. Vol. 8, №. 2. pp. 175-189. DOI: 10.25128/2520- 6230.21.2.4.
13. Інклюзивний туризм як комплексний підхід для створення сприятливого суспільного середовища. URL: <https://naiu.org.ua/inklyuzyvnyj-turyzm-yak-kompleksnyj-pidhid-dlya-stvorennya-spryyatlyvogo-suspilnogo-seredovyshha/>
14. Інклюзивно-реабілітаційний туризм. URL: https://www.sgpinfo.org.ua/sites/default/files/pdf/inklyuzyvnyu_turyzm_.pdf
15. Конвенція про права інвалідів. Прийнята Резолюцією 61/106 Генеральної Асамблеї ООН від 13 грудня 2006 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text (дата звернення: 03.10.2022)
16. Краснокутська Ю.В., Леонов О.С. Особливості забезпечення інклюзії в туризмі. *Молодий вчений*. 2018. №11 (63). С. 1137-1142.
17. Ладонько Л.С., Переверзева А.В. Понятійно-термінологічні основи інклюзивного туризму як нового напрямку розвитку регіональної економіки. *Економіка та суспільство*. 2021. Вип.28. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-28-51>.
18. Майже як у Відні: запровадження інклюзивних практик у локальному музеї: веб-сайт. URL: <https://vgoru.org/post/majzhe-yak-u-vidni-zaprovadzhennya-inklyuzivnih-praktik-ulokalnomu-muzeyi>
19. Матвійчук Л.Ю., Чепурда Л.М. Формування доступного середовища інклюзивного туризму. Економічний форум. 2020. №2. С. 74-80.

20. Моца А.А., Корінець Р.Я., Горюгова К.А. Перспективи розвитку туризму для людей з інвалідністю після закінчення російсько-української війни. Академічні візії. 2024. Вип.33. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13268295>.
21. На Житомирщині вдвічі зросла кількість людей, яким вперше встановили статус особи з інвалідністю. <https://suspilne.media/zhytomyr/891415-na-zitomirsinivdvici-zrosla-kilkist-ludej-akim-vperse-vstanovili-status-osobi-z-invalidnistu/>
22. Національна Стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року. № 366-2021-р затверджена розпорядженням КМУ від 14 квітня 2021 р. №366-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text>
23. Оболенцева Л.В., Буцька Ю.В. Проблеми та перспективи розвитку інклюзивного туризму в Україні. Міжнародна науково-теоретична інтернет-конференція «Місто. Культура. Цивілізація: виклики сучасності», квітень 2021 р., м. Харків. С. 229-232.
24. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <https://ukrstat.gov.ua/>
25. Павліха Н., Цимбалюк І., Савчук А. Сталий розвиток туризму та рекреації: сучасні виклики й перспективи для України: монографія Луцьк : Вежа-Друк, 2022. 211 с. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/20754/1/tyruz_m_2022.pdf
26. Покоłodна М.М., Корнеєва С.Г., Коваленко Д.В. Особливості організації та проведення екскурсій для осіб з обмеженими можливостями. Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. Серія «Міжнародні економічні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм». 2019. Вип.10. С. 209-218.
27. Працевлаштування людей з інвалідністю. Практичний посібник для роботодавців. URL: <https://pwd.employers.org.ua/ua/book/download>.
28. Про туризм: Закон України від 15 вересня 1995 р. № 324/95-ВР / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-vp#Text>.
29. Радіонова О. М. Сучасні арт-об'єкти та інклюзивний туризм: діалектика співвідношень. URL: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/18_ukr/96.pdf

30. Результати моніторингу за ступенем безбар'єрності об'єктів фізичного оточення і послуг для осіб з інвалідністю за 2024 рік.
31. Рейтинги міст України дев'яте муніципальне опитування IRI https://iri.org.ua/sites/default/files/surveys/Ninth_Municipal%20survey_May%202024_UA_graphs%20%281%29.pdf
32. Слатвінська Л. А. Перспективи розвитку інклюзивного туризму в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 5. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1684>. DOI: 10.32702/2307-2156-2020.5.59
33. Стесенко З. Д., Мозолев О. М. Інклюзивний туризм: сутність та специфіка його організації. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні проблеми розвитку освіти в сфері туризму, фізичної культури та спорту» (26 лютого 2021 р., м. Хмельницький). С. 144-149.
34. Тищенко С.В., Чернишова Т.М., Осіпчук А.С. Туризм як засіб психологічної та соціальної підтримки груп ризику та людей з особливими потребами. *Економіка та управління національним господарством*. 2021. №51. С. 73-81. doi.org/10.32843/infrastructure51-11
35. Транскордонний мікро-проект: «Захист громадянських прав осіб з інвалідністю і створення можливостей для них пізнавати унікальну культурну і архітектурну спадщину міст Львова і Перемишля»
36. Чабан М. Психологічний туризм як засіб реабілітації воїнів АТО. Матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. «Сучасні тенденції розвитку туризму». Частина II. Миколаїв: ВП «МФ КНУКІМ», 2015. С.131-133.
37. Чайка С. Європейські практики інклюзивного туризму: досвід для України. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2022. Випуск 43, с.189–196.
38. Черевко О.В., Белоусова Н.В., Головчук Ю.О. Оцінка доцільності використання методики прогнозування регіонального економічного розвитку інклюзивного туризму. *Актуальні проблеми економіки*. №2 (236), 2021. С. 4-11.

39. Чупіна К.О. Аналіз розвитку інклюзивного туризму закордоном. *Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. Серія «Міжнародні економічні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм»*. 2020. Вип.11. С. 121-127.
40. Шекера С.С., Черноусова С.С., Саленко Р.Р., Швець Л.О. Розвиток інклюзивного туризму в Україні для підвищення якості та комфорту життя українців. *Наука і техніка сьогодні. Серія «Економіка»*. 2024. № 2 (30). С. 475-485.
41. Як займатися доступним туризмом: посібник. Видавництво Львівської політехніки. Львів. 2021. 111 с. URL: <https://lart.lviv.ua/user/files/Posibnyk-Jak-zajmatysia-dostupnym-turyzмом.pdf>
42. Як нечуючі політики та політикині змінюють життя людей з інвалідністю в ЄС. URL: <http://surl.li/nhsufp>.
43. Якименко-Терещенко Н.В., Холодок В.Д. Управління інклюзивним туризмом на регіональному рівні. *Вісник НТУ «ХПІ» (економічні науки)*. 2022. №3. С. 33-37.
44. Яріко М. О. Філософія інклюзивного туризму. *Культура України*. 2017. Випуск 58. С. 119-128.
45. Eurostat (2024). Retrieved from <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>
46. URL: <https://dostupno.ua/>
47. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/920086.html>
48. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/roziasnennia-pfu-pensiia-po-invalidnosti>
49. URL: <https://nakypilo.ua/novyny/turyzm-dlia-vsikh-tse-ne-lyshe-pandusy-yak-zrobyty-turystychne-mistse-dostupnym/>
50. URL: <https://travels.in.ua/uk-ua/news-detail/e69dc8a2-d875-4179-ddae-08dc3e7e9b7b/muzey-sadyba-pyrohova-u-vinnytsi-stav-dostupnym-dlya-malomobilnykh-vidviduvachiv>
51. URL: https://tripmydream.ua/media/natxennya/inkluzivni-podorozi#google_vignette
52. URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/247663.html

Додаток А

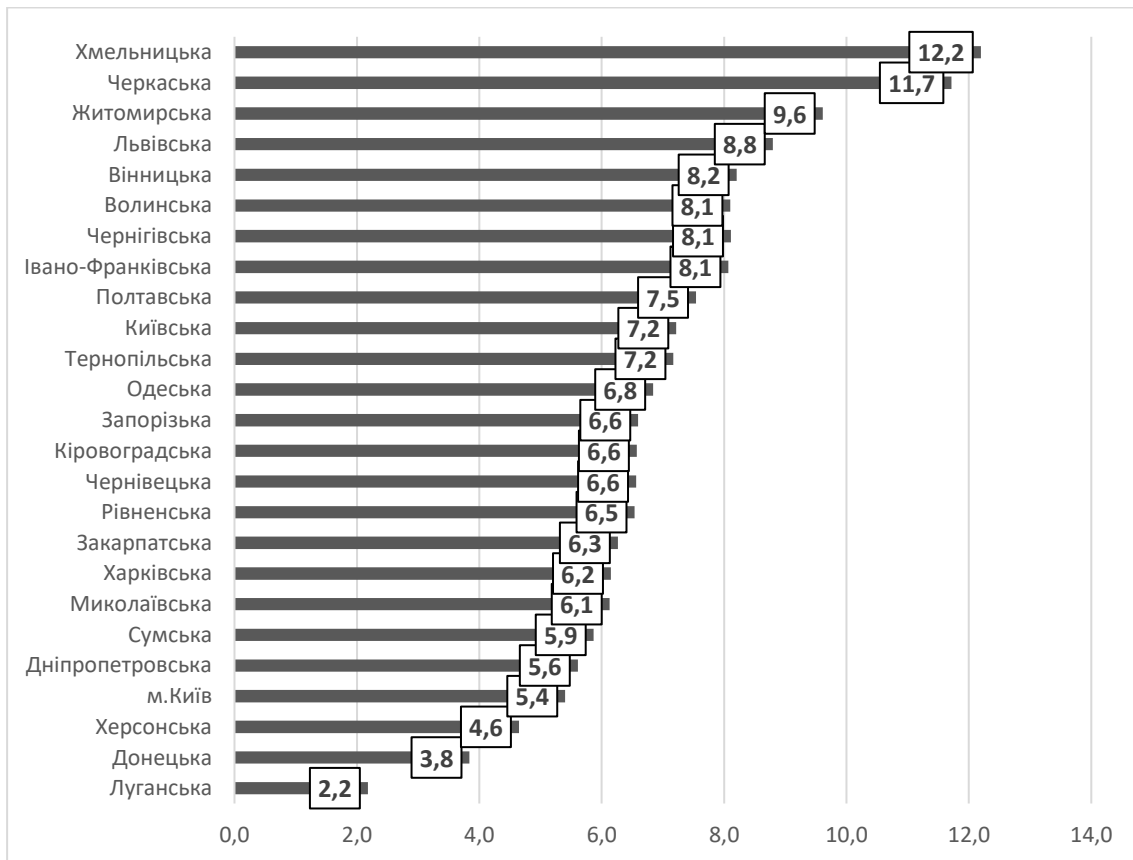
Динаміка кількості людей з інвалідністю за групами в Україні
(станом на початок року)*

Показники	2020р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2023 р. до 2019 р., %
Загальна кількість людей з інвалідністю	2703,0	2724,1	2725,8	2721,7	102,3
у т.ч. І групи	222,3	215,0	207,2	204,9	90,5
II групи	900,8	897,1	886,7	888,7	99,2
III групи	1416,0	1449,1	1469,7	1472,0	107,0
Діти з інвалідністю	163,9	162,9	162,2	156,0	96,5
Частка осіб з інвалідністю у загальній чисельності населення, %	6,5	6,6	6,6	8,0	+1,7

*За даними Державної служби статистики України

Додаток Б

Рейтинг областей України за кількістю осіб з інвалідністю в розрахунку на 1000 осіб наявного населення

Додаток В

Динаміка кількості осіб з інвалідністю в розрізі регіонів України

Регіон	2020 р.	2021 р.	2022 р	2022 р. до 2020р., %
Україна	2724082	2725826	2721691	99,9
Вінницька	124970	122843	123746	99,0
Волинська	81913	82906	83465	101,9
Дніпропетровська	175047	172788	173211	99,0
Донецька	160845	160158	146547	91,1
Житомирська	112579	112602	114757	101,9
Закарпатська	76614	76774	80473	105,0
Запорізька	108985	108872	106412	97,6
Івано-Франківська	107242	109373	110682	103,2
Київська	128557	129486	130708	101,7
Кіровоградська	59530	59023	59695	100,3
Луганська	49367	47062	41033	83,1
Львівська	213759	216954	223141	104,4
Миколаївська	67642	66545	66632	98,5
Одеська	158989	159048	164527	103,5
Полтавська	100174	101759	103999	103,8
Рівненська	74199	74243	75431	101,7
Сумська	61392	59515	61474	100,1
Тернопільська	71557	73100	75167	105,0
Харківська	164649	162432	152532	92,6
Херсонська	50621	49831	39180	77,4
Хмельницька	147652	150753	151141	102,4
Черкаська	131214	136044	140641	107,2
Чернівецька	57172	58039	60056	105,0
Чернігівська	78393	77574	77501	98,9
м.Київ	161020	158102	159540	99,1

Додаток Г

Рейтинг регіонів України за ступенем безбар'єрності фізичного оточення і послуг

2023 р.

Рейтинг за ступенем безбар'єрності об'єктів фізичного оточення і послуг

2024 рік

Рейтинг за ступенем безбар'єрності об'єктів фізичного оточення і послуг

- ✓ Регіони із високим ступенем безбар'єрності
- ± Регіони із середнім ступенем безбар'єрності
- ✗ Регіони із низьким ступенем безбар'єрності

* Обстеження об'єктів не здійснювалося у зв'язку із активними бойовими діями та тимчасовою окупацією

